

LIMBURG 1914-1918

KLEINE VERHALEN IN EEN GROOTE OORLOG

*Bezoek de
tentoonstelling
in Genk, Hasselt
en Bokrijk.*

— Zie blz. 56

DE KLEINE LIMBURGSE VERHALEN IN EEN GROOTE OORLOG

De herdenking van de Grote Oorlog is volop aan de gang. Honderd jaar geleden viel Duitsland België binnen, het begin van vier bikkelharde jaren met miljoenen doden aan de diverse fronten en in de bezette gebieden. De Grote Oorlog is inderdaad een groot verhaal, dat de geschiedenis mee heeft bepaald.

Dat grote verhaal bevat ook miljoenen kleine verhalen: verhalen van soldaten aan het front en van hun families die thuis op nieuws wachtten. Van het dagelijks leven in oorlogstijd. Van mensen die op de vlucht moesten en anderen die vluchtelingen hielpen opvangen. Van zij die honger leden en anderen die voedselcomités oprichtten. Van spionnen, smokkelaars en mensen die zich elk op hun manier hebben ingezet. Van gesneuvelden, gekwetsten en achterblijvers. Het is verheugend te mogen vaststellen dat, naast het grote verhaal, ook deze kleine verhalen bij de eeuwherdenking voluit worden verteld. En niet alleen in de Westhoek wordt de Grote Oorlog herdacht, ook Limburg is een bezet gebied geweest.

In deze publicatie zijn we als provincie daarom in de eerste plaats op zoek gegaan naar 'kleine verhalen' uit alle 44 Limburgse gemeenten. Zij maken tastbaar wat zo'n grote oorlog betekent voor een 'kleine' mens. Wat dit heeft betekend voor Limburg. Als provincie zijn we dan ook erg blij dat onze inspanningen goed ontvangen worden om inspiratie aan te reiken, ondersteuning te bieden en te wijzen op de talrijke bronnen van kleine verhalen. Heel veel Limburgers zijn de voorbije tijd op zoek gegaan naar de oorlogsverhalen van hun gemeente en haar inwoners. De resultaten zijn vaak verbluffend: nieuwe verhalen duiken op, tastbare en vaak ontroerende herinneringen aan de oorlog komen naar boven, er verschijnen publicaties, tentoonstellingen en evenementen worden georganiseerd, educatieve projecten worden opgezet om jongeren te betrekken en oorlogsmonumenten staan in de kijker. Kortom, kleine verhalen versterken elkaar om zo tot een 'groot' Limburgs verhaal te komen.

De afgelopen maanden hebben we dit proberen te vertellen en voor te stellen via het verhaal van Mathilde Paukens, opgebouwd tot de provinciale tentoonstelling Limburg 1914-1918 'Kleine Verhalen in een Grote Oorlog'. Door het volledige Limburgse verhaal op een persoonlijke en directe manier vertellen wilt onze provincie als overkoepelend orgaan eveneens de lokale activiteiten versterken.

Op de tentoonstelling symboliseren 44 Betonnen Duitse Stahlhelmen de bezetting in Limburg. Elke helm staat symbool voor een Limburgse gemeente en vertelt via een QR-code op de helm een uniek lokaal verhaal. Die verhalen worden gebundeld in deze tentoonstellingscatalogus.

Tot slot wil ik benadrukken dat herdenken één voornaam doel heeft: namelijk niet vergeten. Het is dan ook prachtig om te zien hoe respectvol er in 2014 in onze gemeenten wordt omgegaan met de herinnering aan 1914-1918. Om niet te vergeten.

— Igor Philtjens,
gedeputeerde van Cultuur, Erfgoed, Monumentenzorg en Toerisme

INHOUD

HET GROOTE VERHAAL – Limburg en de Eerste Wereldoorlog	4	HOUTHALEN-HELCHTEREN. Een ware, brave Belg	33
– Louis Maesen		– Louis Maesen	
LOMMEL. Verdreven Duitsers – De zusters salvatorianen en de glasblazers van Sibelco	7	INTERVIEW. BORGLOON. Met stukken en brokken	34
		– Arnold Lowette over zijn familie en de stoomstroopfabriek	
KORTESSEM. Onrust in Kortessem – Bonaventure Buckinx	8	BREE. Vertrouwing van de koning – Jules Ingenbleek	36
SINT-TRUIDEN. De Garde Civique – Adolf Dams	9	HAM. “Er was vandaag een voetbalmatch”	37
		– Mathilde Ceulenaere	
HALEN. “Alsof ze op jacht zijn” – De families von Boddien en von Bodecker	10	HEERS. “Bange nieuwsgierigheid” – Gérard Vanwinkel	38
LANAKEN. Poef! Paf! – Edgard de Caritat de Peruzzis	11	KINROOI. Gemengde gevoelens – <i>De Maeseyckenaar</i>	39
INTERVIEW. HOESELT. Krijgsgevangenen in Duitsland	12	PEER. Een jonge passeur – Henri Vanderdonck	40
– Jeanette Jorissen en Bart Cordens over hun vader en overgrootvader		MAASEIK. Draad van de dood	41
		– Hendrika en Hendrik Vandebroek	
HECHTEL-EKSEL. De brand van de wraak – De Locht	14	GENK. Bewegingsvrijheid – De familie Lantmeeters	42
BOCHOLT. Geen poeder voor de Duitsers – Georges Van Vyve	15	BERINGEN. Onverwachte ontmoeting – Dyonisius Scroyen	43
ZUTENDAAL. Vlucht naar de noorderburen – Hubert Daniëls	16	INTERVIEW. RIEMST. “Krieg ist Krieg”	44
		– Leonie Cleuren over de oorlogservaringen van haar vader	
BILZEN. Aan de voet van een grote hooiberg – Alphonse Gielen	17	OVERPELT. “Der Kaiser” – Klooster van de zusters ursulinen	46
GINGELOM. Nieuwe tijden, oude conflicten – Max Decat	18	HERSTAPPE. Protesterende pastoor – H. Indebetho	47
LUMMEN. De oorlog dag na dag – Karel Thiels	19	OPGLABBEEK. Een aparte zerk – Jacques Schreurs	48
NEERPELT. Frontdokter – Alfons Kerkhofs	20	TESSENDERLO. Duitse Belg – Ferdinand von Mauntz	49
LEOPOLDSBURG. Oefenen met dodelijk gas – Fritz Haber	21	WELLEN. “Maar verlost ons van uw bestaan”	50
		– Fons Vannitsen	
INTERVIEW. TONGEREN. Aan het thuisfront – Jeanne Hestermans over een moeder in bezet gebied	22	HERK-DE-STAD. Oorlog in Afrika – Pierre Cools	51
MEEUWEN-GRUITRODE. Een jonge Meeuwerheld	24	MAASMECHELEN. “Vaartwel, geliefde leerlingen”	52
– Hendrik en Jean Verdonck		– Hypoliet Stessen en Laurens Dedroog	
DILSEN-STOKKEM. Tragiek aan de draad	25	HAMONT-ACHEL. De hel van Hamont – Ontplofte trein	53
– Martin Luyten – de familie Kenzeler		INTERVIEW. ZONHOVEN. De grote stilte	54
NIEUWERKERKEN. Aardappelen aan banden	26	– Marcel Switten over zijn vader	
– Joseph Bogaerts		DE TENTOONSTELLING	56
HASSELT. Hasselaren aan het werk in Duitsland	27	‘KLEINE VERHALEN IN EEN GROOTE OORLOG’	
– Louis Feytons en Henri Hiemeleers		BRONNEN	58
HEUSDEN -ZOLDER. Gedeporteerd	28	OVERZICHTSKAART	60
– Pastoor Jan Paquay		FOTOVERANTWOORDING	61
ALKEN. “Beste ouders schrijft mij eens de waarheid...”	29	COLOFON	63
– Robert Penxten			
VOEREN. Kunstwerken op het spoor – Wilhelm Gröner	30		
AS. Luchtbeelden – De Fliegerschiessschule Asch	31		
DIEPENBEEK. De nachtwacht van Diepenbeek	32		
– Frans Jenné, Etienne Radelet en vele anderen			

HET GROOTE VERHAAL – LIMBURG EN DE EERSTE WERELDOORLOG

DE EERSTE MAANDEN

Augustus-oktober 1914

De Zuid-Limburgers komen begin augustus 1914, enkele dagen na de Luikenaars, als eerste Belgen in contact met het oprukkende Duitse leger. Er vinden schermutselingen en regelrechte gevechten plaats en er vallen slachtoffers. Er heerst chaos en wilde geruchten doen de ronde. Er worden oorlogsmisdaden gepleegd en massabranden aangericht...

29 JULI 1914, een dag na de oorlogsverklaring van Oostenrijk-Hongarije aan Servië. In België wordt 'de versterkte vredesvoet' afgekondigd, een toestand tussen 'vredes-tijd' en 'algemene mobilisatie'. Het 11de Linieregiment, met veel Limburgse dienstplichtigen, is in Limburg de belangrijkste permanente legereenheid. Het is gekazerneerd in Hasselt, aan het huidige Kolonel Dusartplein, waar de kazerne inmiddels is verdwenen. Het 11de Linieregiment wordt deze dagen uitgebreid tot een volledige brigade van ongeveer 5000 manschappen. Die trekken naar de Luikse vesting. De Duitse legerleider Von Moltke wil de vesting snel veroveren, zo blijkt, om naar Frankrijk door te trekken. Snelheid is daarbij erg belangrijk.

2 AUGUSTUS 1914. Duitsland stelt een ultimatum aan België.

Daar is intussen de algemene mobilisatie afgekondigd. Duitsland eist 'vrije doorgang'. De Belgische overheid is verontwaardigd. De opgeroepen Belgische soldaten stromen naar hun regimenten. De eerste oorlogs-vrijwilligers melden zich aan.

4 AUGUSTUS 1914. Duitsland valt België binnen. Een

formele oorlogsverklaring is er niet. Limburgse militairen worden vrijwel allemaal naar Luik gestuurd. Als de Duitsers na enkele dagen door de Luikse fortengordel breken en over

Genck. – In de mijn van Winter-slag werd reeds de zesde kolenlaag bereikt en zal binnen enkele weken de eerste put diep genoeg zijn om de uitbatingen te beginnen.

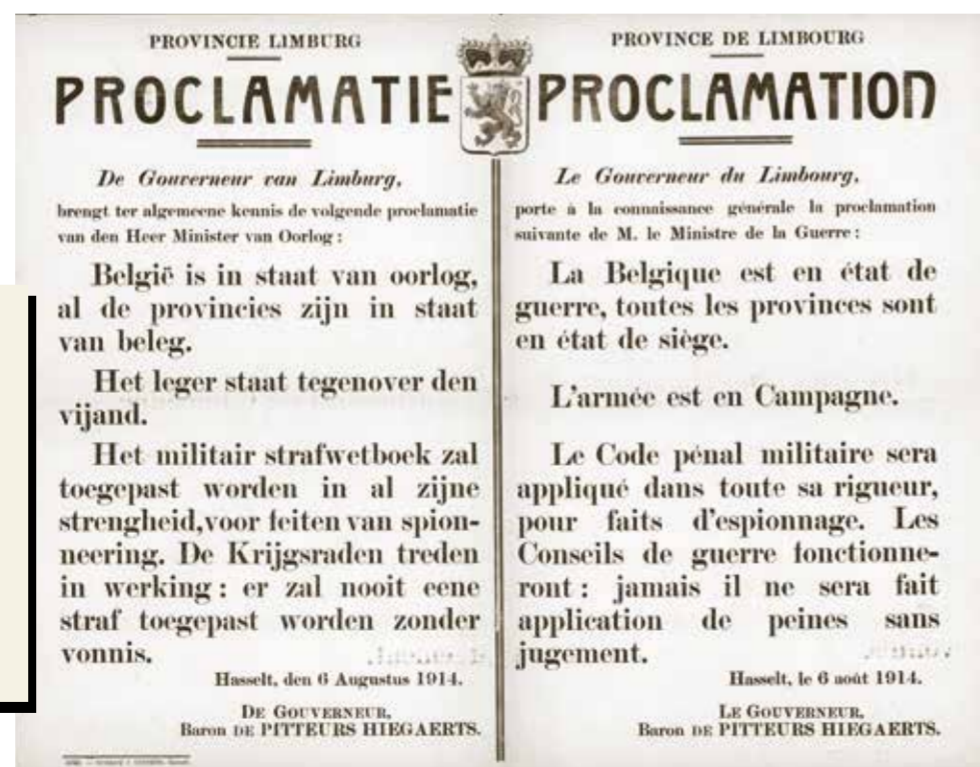
– Uit *De Bode van Limburg*, zondag 9 april 1916

de Maas raken, beginnen twee cavaleriedivisies de zuidelijke helft van Limburg te verkennen.

5/6 AUGUSTUS 1914. Kolonel Dusart, sinds 1913 de bevelhebber van het 11de Linieregiment, sneuvelt bij Luik, net als tientallen andere Belgen. Hij is de eerste Belgische hogere officier die tijdens de oorlog om het leven komt. Dusart wordt begraven op het kerkhof van Rhées in de provincie Luik. Deze en de volgende dagen trekken Duitse troepen door Zuid-Limburg: Tongeren, Hasselt, Sint-Truiden... Noord- en West-Limburg liggen buiten de Duitse route naar Frankrijk.

12 AUGUSTUS 1914. De Belgische legerleiding wil aan de Gete de Duitse opmars naar het noorden beletten. Enkele Duitse cavalerieregimenten proberen in de rug van het Belgische veldleger te geraken. De Belgen slaan hun aanval bij Halen af. Er komt internationale versterking. In Zuid-Limburg neemt de Duitse aanwezigheid de dagen nadien toe. Met name het Duitse 1ste Leger, goed voor 320.000 manschappen, is klaar voor de opmars naar het westen.

Affiche: België is in staat van oorlog

Vroegere wapenplein te Hasselt (het huidige Kolonel Dusartplein) met op de achtergrond de kazerne van het 11de Linieregiment. Onder: "Een zondag in bezet België" (Overpelt, 25 maart 1917)

Hasselt. – Vastenavond. – Gezien de huidige omstandigheden verbieden de stedelijke overheden de gebruikelijke vastenavondfeesten. Het is verboden zich te maskeeren, confettie te werpen, bals in te richten of er aan deel te nemen.

– Uit *De Bode van Limburg*, zondag 5 maart 1916

EIND AUGUSTUS-SEPTEMBER-BEGIN OKTOBER

1914. De Duitse noordflank loopt dwars door Limburg. In het noorden van de provincie houden kleine

groepen Belgische militairen nog enige tijd stand. Ze voeren een soort guerrilla-oorlog. De belangrijkste groep staat onder leiding van generaal Deschepper (1851-1932). Die is al op rust gesteld, maar hij wordt teruggeroepen om militair gouverneur van Limburg te worden. Zijn troepen bestaan uit rijkswachters, burgerwachten en vrijwilligers. De generaal verplaatst geregeld zijn geheime hoofdkwartier, naarmate het Duitse leger oprukt: Bree, Leopoldsburg, Neerpelt, Beringen... Op 16 oktober wordt ook zijn weerstand gebroken bij de Kluis in Achel, waar hij zich van de trappisten mocht verschuilen. De generaal vlucht naar Nederland. Heel Limburg is nu Duits gebied.

OKTOBER 1914. Na de val van Antwerpen op 10 oktober trekt het Belgische leger zich terug achter de IJzer. Daar komt de Duitse opmars tot stilstand. In het binnenland begint de bezettingstijd.

Tongeren. – Werken. – Wie sinds lang niet meer in Tongeren geweest is, is verwonderd over het mooie uitzicht der boulevards. Vroeger reeds moesten ze niet onderdoen voor die van groote steden, thans zijn ze in ware luthoven veranderd.

– Uit *De Bode van Limburg*, zondag 21 mei 1916

DE BEZETTINGSTIJD

Oktober 1914-november 1918

Vier jaar lang is België bezet gebied, op een klein stukje West-Vlaanderen achter de IJzer na: Duitsland heeft de macht. Dat blijkt uit allerlei verboden en geboden die de bevolking over zich heen krijgt. Die worden verplicht uitgevoerd door Belgische ambtenaren. In elke provincie is er een provinciaal gouvernement en zijn er arrondissementen (*Kreisen*). De gemeentebesturen worden in het oog gehouden door de lokale *Kommandantur*. De bezetter heeft één groot doel: de bevolking onder controle houden. Vandaar de vele documenten die burgers bij zich moesten hebben, en de talrijke boetes die worden uitgedeeld... Maar zoals dat gaat: de bevolking is vindingrijk en probeert de verboden en verplichtingen te omzeilen.

Ook Limburg lijdt onder de oorlog. Gebouwen, goederen en bijvoorbeeld ook paarden worden in beslag genomen. De industrie is nagenoeg stilgevallen. Landbouwgronden liggen braak. De voedselprijzen schieten de hoogte in. De pers wordt gecensureerd. Naarmate de oorlog langer duurt, neem ook de schaarste toe. Het is dan ook niet verbazend dat het sterftecijfer bijna verdubbelt. Op veel plaatsen worden Duitse militairen ingekwartierd: bij burgers, in scholen en kloosters... Krijgsgevangenen Belgen belanden in Duitsland, net als de zowat duizend Limburgse mannen die verplicht tewerkgesteld worden. Zij komen ook aan het front in Frankrijk terecht. En natuurlijk zijn er de vele Limburgse soldaten

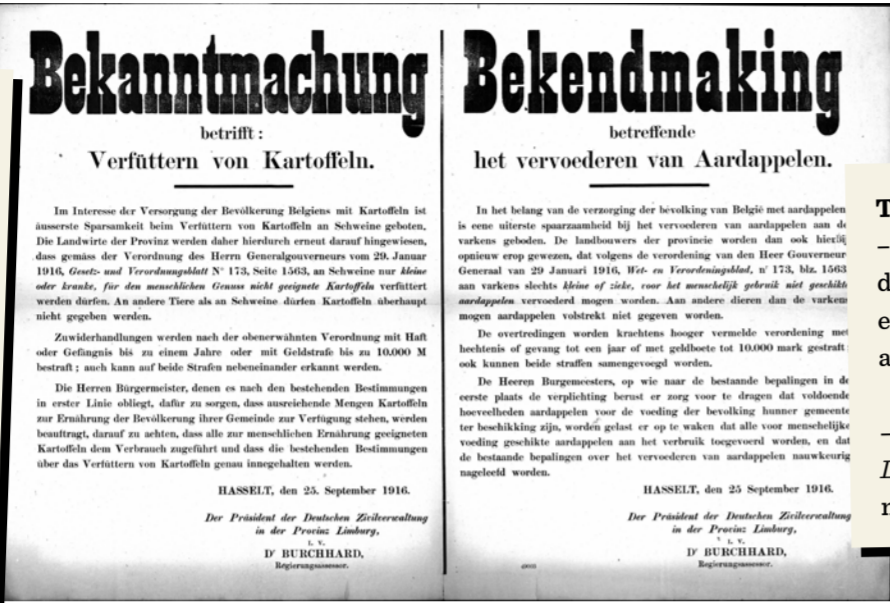
Groepsfoto uit het fotoalbum van de Duitse soldaat Wilhelm Bogner die door Dyonisius Scroyen krijgsgevangenen werd gemaakt (zie blz. 43)

Maeseck. – Onze studenten. – De katholieke studentenbond van Maeseck houdt opnieuw zijne vergaderingen. Zij hebben wekelijks plaats en hebben voor doel het behandelen van vragen over wetenschappen en kunsten.

– Uit *De Bode van Limburg*, zondag 30 juli 1916

Sint-Truiden. – Aangezien het verleden Zaterdag een heerlijk zomersch weder was, heerschte er op de markt eene drukke bedrijvigheid: men hadde zich op eene markt van vroeger gewaand in-dien de runderen niet zóó weinig talrijk waren opgekomen; en dit laatste spruit voort uit het feit dat de hoornbeesten en varkens niet uit eene andere provincie ter markt mogen komen.

— Uit *De Bode van Limburg*, zondag 9 april 1916

Bekendmaking betreffende het vervoer van aardappelen

Tongeren. – Markt.
– Tot groot genoegen der huismoeders is eindelijk de boter in afslag.

— Uit *De Bode van Limburg*, zondag 21 mei 1916

**AUGUSTUS
1914
–
LOMDEL**

VERDREVEN DUITSERS

— *De zusters salvatorianen en de glasblazers van Sibelco*

die aan het IJzerfront meevechten. Zijzelf en hun familie hebben soms maanden geen nieuws van elkaar.

Voor het Duitse leger is Limburg een ideale plek om er soldaten te laten oefenen en op te leiden. Ze leggen enkele oefenterreinen aan en in As komt er een vliegveld. In Beverlo oefenen ze met chloorgas, net voor de eerste aanval aan het front bij Langemark. Limburg ligt ook ver genoeg om troepen even veilig te laten uitrusten van de strijd aan het front. In kazernes verbetert het Duitse leger de infrastructuur, vanuit de idee dat ze hier definitief zijn. Waarschijnlijk is dat ook de motivatie om de spoorlijn Tongeren-Aken aan te leggen, dwars door de Voerstreek. Met zijn vele bossen is Limburg een belangrijke energieleverancier. Eén koolmijn gaat in 1917 in productie: Winterslag.

Voor de burgers breken harde tijden aan. Onder meer omdat Duitsland in de oogstmaand binnenviel en omdat er een tekort aan mankracht is, ontstaan er al snel voedseltekorten. Dat is meer het geval in de steden dan op het platteland. Grondstoffen voor de voeding worden gerantsoeneerd en deels opgeëist door de Duitse overheid. Er komen initiatieven om hongersnood te voorkomen, met buitenlandse hulp, vooral uit Amerika. De Duitse bezetter laat dat toe: zo blijft de bevolking rustig. Vooral het Nationaal Hulp- en Voedingscomité speelt een belangrijke rol, net als de *Commission for Relief of Belgium*, het *Comité Provincial de Secours et d’Alimentation du Limbourg*, het Armenbestuur (het huidige OCMW) en religieuze gemeenschappen. Vooral lokale mensen doen het werk. De vele diefstallen waar de pers over bericht wijzen ook op de blijvende schaarste. Het tekort wordt nog groter door de toestroom van vluchtelingen in Limburg. Die komen meestal uit de (West-Vlaamse) streek vlak achter het front.

Veel Belgen en ook Limburgers vluchten van bij het begin van de oorlog naar Nederland, en zo naar Engeland en ook naar Frankrijk. Vanaf 1915 sluit de Duitse bezetter de grens met Nederland nagenoeg hermetisch af met een geëlektrificeerde draadversperring. Zo wil men voorkomen dat vrijwilligers via Nederland het Belgische leger bereiken, dat de bevolking vlucht, dat er wordt gesmokkeld, dat spionnen informatie doorgeven én ook dat eigen Duitse troepen deserteren. De Duitse overheid beperkt ook in België zelf de bewegingsvrijheid van mensen, en zeker van dienstplichtigen. De fiets, het voertuig, de trein: je hebt

er papieren en identiteitsbewijzen voor nodig. Aan de Dodendraad vallen honderden slachtoffers, maar de spionage gaat verder.

Het verzet neemt diverse vormen aan: smokkelen en spioneren, sluikpers, burgerlijke ongehoorzaamheid... Honderden ‘vaderlandslievende’ Limburgers zijn actief als koerier, spion, *passEUR*: ze brengen oorlogsvrijwilligers de grens over, smokkelen geheime berichten en ook brieven voor frontsoldaten naar Nederland... Wie gearresteerd wordt, riskeert de doodstraf of gevangenneming in Duitsland. Het Vlaamse activisme, dat oren heeft naar de Duitse pogingen om Vlaanderen en België binnen de Duitse invloedssfeer te halen, heeft bij de katholieke Limburgse landbouwbevolking maar weinig aanhangers.

DE DUITSE TERUGTOCHT November 1918

Na de wapenstilstand van 11 november 1918 moeten de Duitse troepen binnen de twee weken terug naar Duitsland: er passeren naar schatting 200.000 tot 300.000 militairen door Limburg.

Hier en daar leidt dat tot chaos en plunderingen, ook omdat Nederland talmt om de Duitsers vrije doorgang te verlenen. Maar uiteraard is ook de vreugde om het einde van de oorlog groot: er worden bevrijdingsfeesten en -stoeten georganiseerd. Al wordt de blijdschap getemperd door een nieuwe ramp: de Spaanse Griep die net in deze periode veel slachtoffers maakt. En veel frontsoldaten zullen nooit meer terugkomen: zij liggen begraven ergens in West-Vlaanderen. Hun families zijn in rouw gedompeld.

Na de oorlog neemt het Belgische leger de militaire infrastructuur weer over: Beverlo, de Hasseltse kazerne van het 11de Linie-regiment, het nieuwe vliegveld van As. Op enkele plaatsen worden militaire begraafplaatsen ingericht: Halen, Veldwezelt, Leopoldsburg... Even later kan het herdenken beginnen en worden in de meeste gemeenten een of meer monumenten opgericht voor de oorlogsslachtoffers. Momenteel hebben we weet van zowat 350 ere- en herinneringsmonumenten die over de provincie verspreid zijn.

Begin augustus. Het regent na de inval van het Duitse leger nieuwe verordeningen, regels, verboden en verplichtingen. Op 5 augustus laat de provinciegouverneur van Limburg in een rondzendbrief weten dat Duitse onderdanen niet langer welkom zijn op het Belgische territorium: “België is in staat van oorlog met Duitschland.”

BEWAARSCHOOL

In Lommel-Werkplaatsen, de arbeiderswijk rond de zinkfabriek van de Duitse industrieel Schulte, zorgen sinds 1907, op uitnodiging van de directie, drie Duitse zusters salvatorianen mee voor de Bewaarschool van het Kindje Jezus der Metaalfabriek. Ze staan, behalve voor de kleuterschool, ook in voor ‘de huishoudelijke opvoeding’ van meisjes en vrouwen en ze zijn actief in de ziekenzorg. Lommel is na Overpelt het tweede ‘huis’ waar deze zusters zich vestigen.

Ook zij vallen onder de augustusmaatregel van de gouverneur, maar ze vragen met veel nadruk om te mogen blijven. Dat lukt even, maar op 21 september moeten de zusters onder dwang het land uit en trekken ze naar Duitsland. Niet voor lang: als de toestand gestabiliseerd is, komen ze in februari 1915 al terug naar Lommel. In Overpelt is dat niet het geval. Na de wapenstilstand trekken de Duits-Lommelse zusters definitief weg, in 1921 worden de twee gemeenschappen opgeheven en in 1917 vestigen de zusters van Sint-Vincentius a Paolo zich in Lommel-Werkplaatsen. De salvatorianen richten zich na de oorlog in Limburg meer op ‘medisch apostolaat’ (Neerpelt, Hasselt).

VOORTEKENEN

De Duitse glasblazers uit de wijk Klein Duitsland die werken in de glasblazerij van de pas overleden Stanislas Emsens (1853-1912), hebben de oorlog niet afgewacht. Maanden voor het uitbreken ervan zijn zij al weggetrokken naar hun vaderland.

Emmens richtte zijn onderneming in 1896 in Lommel op als zandwinningsbedrijf. SCR-Sibelco is na een fusie de huidige naam van deze wereldleider in kwartszand.

Het wgrekken van de glasblazers maakt duidelijk dat de oorlog al een tijd ‘in de lucht hing’. Zo werd vanaf begin 1914 ook de toon van de *Gazet van Lommel* onheilspellend. De *Gazet* bericht al in januari 1914 dat alle paarden zullen worden geteld om ze in geval van mobilisatie te kunnen opeisen. Op 6 juli 1914 werd een wapenschouwing bevolen van de 133 Lommelse militairen die ‘met onbepaald verlof’ waren. En al veel vroeger, in april 1913, luidt het in de *Gazet van Lommel*: “De internationale spanning is geleidelijk toegenomen.”

HET LEVEN ZOALS HET OOK WAS

Tüchtiges Deutsches Mädchen für Café und leichte Arbeid gesucht. Guten Lohn. Kaasrui, 9. 20236.

— Uit *De Nieuwe Gazet*, woensdag 5 augustus 1914

Boven: Tuinwijk rond de metaalfabriek van Lommel

Onder: Metaalfabriek van Lommel

AUGUSTUS
1914
—
KORTESSEM

ONRUST IN KORTESSEM

— *Bonaventure Buckinx*

Wapenschild van de familie Buckinx

Gemeentesecretaris, voorzitter van het Armenbureel, medestichter van de Matigheidsbond tegen alcoholisme, voorzitter van de Raiffeisenkas, erevoorzitter van de wielrijdersbond: **Bonaventure Buckinx (1868-1936)** is duidelijk een prominente Kortesseenaar. In 1914 is hij 46 en heeft hij met zijn vrouw Celestine Stas zes kinderen. Onder hen de latere dichter-auteur **Pieter-Geert Buckinx**. Vader Buckinx schrijft zelf ook liederen, gedichten en een blijspel.

ABSOLUTIE

In zijn oorlogsdagboek is Bonaventure Buckinx opmerkelijk zakelijk. Veel oorlogsgeweld viel er in Kortesseem niet te noteren, zo blijkt, op de erg onrustige eerste weken na. De eerste Duitse militairen bereiken de gemeente op donderdag 6 augustus. Dat zorgt meteen voor het eerste dodelijke incident: "Om 6u. passeeren te Cortesseem een honderdtal Uhlanen, gaande naar Hasselt. Te Wimmertingen komt de tram Hasselt-Cortesseem-Oreya den berg af. De Uhlanen doen teeken om stil te houden; de machinist,

het waarschijnlijk niet verstaan hebbende, stopt niet. De Uhlanen schieten op den tram, waarin 3 werklieden van den Telegraaf zaten met hunne dienstklakken op het hoofd. De Uhlanen doodden een werkman van den telegraaf, den genaamde Lambert Arthur Swartenbrouckx, gehuwd, 29 j. oud, vader van een kind, wonende te Hasselt. De tram rolt voor tot Cortesseem, waar de gekwets-te weldra den geest gaf. M. kapelaan Habets had hem de absolutie gegeven. M. Dr. Cleeren stelde de dood vast."

LAMBERT EN BALTHAZAR

De hele maand augustus blijft het onrustig en trekken Duitse troepen af en aan. Op dinsdag de 11de zijn het er zelfs 1500 die in het dorp blijven logeren, mét hun paarden die gevoederd moeten worden. Uit de drukbezochte kerken en kapellen en de vele uitgereikte communies blijkt de angst van de bevolking. Die neemt nog toe door het gebrek aan nieuws, valse geruchten, paniekzaaijerij en het voortdurend hoorbare kanongebulder.

Op dinsdag 18 augustus vermeldt Buckinx: "2000 Duitse soldaten. 3 officieren – 101 man en 29 wagens. Lambert en Balthazar." Het suspenseverhaal achter deze twee voornamen vinden we in het oorlogsrelaas van Jan Paquay over Kortesseem: "De vuurwapens

moesten ingeleverd worden. De heer burge-meester had Lambert Beunckens aangesteld om ze bijeen te halen. Deze werd met een geweer gevat aan zijne woning, door enige officieren meegesleurd die hem betichtten het zelfde (= het geweer) te hebben willen verbergen. Onderweg kwam Balthazar, broer des betichte, hen tegemoet. Deze smeekte voor zijn broer om genade en werd op zijn beurt meegenomen. De gebroeders Beunckens werden in 't dorp gebracht en stonden gebonden vóór het huis van den secretaris en werden uitgescholden en met de dood bedreigd." Dankzij het optreden van de pastoor of van secretaris Buckinx zelf werden de twee broers 'vrijgesproken'. "Na het aanhoren van de beslissing viel Balthazar Beunckens bewusteloos neer."

HET LEVEN ZOALS HET OOK WAS

Andreas Vesalius. – Weldra is het 400 jaren geleden dat deze middeleeuwse voorkamper der heekunde te Brussel het licht zag. Vesalius was de eerste die het trots de geleerden, trots de Kerk, trots de Inquisitie, wagen dierf het mes in het menselijk lichaam te zetten.

— Uit *Vooruit. Orgaan der Belgische Werkliedenpartij*, dinsdag 18 augustus 1914

De familie Buckinx

AUGUSTUS
1914
—
SINT-
TRUIDEN

DE GARDE CIVIQUE

— *Adolf Dams*

10 augustus 1914. Tientallen Truienaars worden afgevoerd als krijgsgevangenen. Een van hen, **Adolf Dams**, beschrijft in zijn memoires zijn verbijstering over dat gebeuren. Dat was niet de afspraak met de Duitsers, schrijft hij. Om te begrijpen wat er in Sint-Truiden is gebeurd, is één begrip essentieel: de burgerwacht.

VRIJSCHUTTERS

'Zondagssoldaten' en 'operetteleger': zo noemen tijdgenoten schamper de burgerwacht of *garde civique* die België van 1830 tot oktober 1914 heeft gekend. De burgerwacht bestond uit bemiddelde burgers (lees: mannen) die taken vervulden in de ordehandhaving en de landsverdediging. Ze werden bijvoorbeeld ingezet bij stakingen en betogingen. De manschappen waren gewapend, maar 'geoefend' kon je de meesten nauwelijks noemen en veel militaire ervaring hadden ze doorgaans ook al niet.

Als de Eerste Wereldoorlog begint, worden behalve dienstplichtigen ook de zowat 45.000 'burgersoldaten' van de burgerwacht opgevorderd. In de chaos van de eerste

dagen en weken is het niet altijd duidelijk wat er van hen wordt verwacht en krijgen ze bevelen en tegenbevelen. Dat erkent in zijn verslag ook majoor Paul Cartuyvels, die op dat moment de burgerwacht in Sint-Truiden leidt. (Dat verslag bevond zich decennialang in Moskou en kwam pas recent terug naar België.) Maar hoe het ook zij: voor het Duitse leger zijn burgerwachters vrijeschutters, *francs-tireurs*. Dat betekent in deze eerste oorlogsweken niet zelden dat er represailles komen tegen de burgerbevolking als er door zo'n vrijeschutter wordt geschoten.

OVERMAGT

Adolf Dams is onderofficier bij de burgerwacht in Sint-Truiden. Eerst op 6 augustus, en vervolgens ook de dagen nadien, komen Duitse patrouilles op verkenning in de omgeving, ontstaan er schermutselingen en ook gevechten waarbij burgers worden gedood. Volgens Cartuyvels vindt een aantal burgerwachters en ook Belgische legerleiders al direct dat de Duitse overmacht te groot is en dat men maar beter de wapens meteen neerlegt, uit vrees voor wraak ook. Al snel blijkt

Medaille burgerwacht

dat de strijd inderdaad ongelijk is en wordt er met Duitse militaire bevelhebbers onderhandeld: in de ochtend van 10 augustus moet de Truiense burgerwacht haar wapens inleveren. Wie dat niet doet, dreigt te worden gefusilleerd. De bevolking zal gespaard blijven.

En dan gebeurt wat sommigen eigenlijk al vreesden, volgens Cartuyvels: de burgerwachters worden gearresteerd en afgevoerd naar krijgsgevangenkampen in Duitsland. Pas in februari 1915 komt Adolf Dams terug thuis. Intussen is de burgerwacht afgeschaft. Definitief.

HET LEVEN ZOALS HET OOK WAS

De Belgen overal gefeest. – In Frankrijk en in Engeland worden onophoudend de geestdriftigste betoogingen gehouden ter eere van les petites belges (de kleine Belgen).

Oproep aan de kleermakers. – De minister van oorlog doet een oproep aan al de kleermakers om militaire klederen te maken. Zij moeten zich, voorzien van een bewijsschrift van zedelijkheid, wenden tot het middenmagazijn van kleding te Etterbeek, Ruitertijlaan.

— Uit *Het Volk. Christen Werkmansblad*, zondag 10 augustus 1914

AUGUSTUS
1914
—
HALEN

“ALSOF ZE OP JACHT ZIJN”

— *De families von Boddien en von Bodecker*

In het strijdvaardige schilderij hieronder zit een persoonlijke tragiek verscholen. We kijken naar de *Schlacht von Halen* zoals de Duitse schilder G. von Boddien die in 1915 in beeld bracht. De Slag der Zilveren Helmen, zoals pastoor August Cuppens hem noemde, naar het voorbeeld van de middeleeuwse Slag der Gulden Sporen, werd geleverd op 12 augustus 1914. Het Belgische leger had zich aan de Gete teruggetrokken om de Duitse opmars tegen te houden. Op dat moment was dat nog zonder buitenlandse versterking. De Duitsers rekenden bij hun aanval in Halen op hun cavalerie, maar dat liep slecht af: er sneuvelden in Halen ongeveer 140 van hun manschappen, maar ook 160 Belgen. Aan Duitse kant vielen daarnaast zowat 600 gewonden en 400 paarden crepeerden. Even werd de Duitse opmars gestuit.

AANGRIJPEND

Er werden ook Duitse militairen gevangen genomen: een van hen was Rittmeister Hans von Bodecker (1875-1949), die op het schilderij een eskadron Duitse cavaleristen aanvoert. De zwaargewonde Von Bodecker,

afkomstig uit het toen nog Duitse Metz, werd naar Duitsland overgebracht. Al in 1915 vroeg hij aan schilder Von Boddien om een olieverfschilderij te maken over wat hij in Halen had meegemaakt, op basis van schetsen én van zijn getuigenis. Voor Von Boddien was dit een persoonlijk aangrijpende onderneming: zijn eigen zoon, onderofficier Von Boddien, was in Halen tijdens de slag gesneuveld. Het is geen toeval dat de schilderende vader de voorgrond van het werk laat inpalmen door gevallen Duitse ruiters. Onder hen een trompettist.

In de geschiedenis die van het betrokken Duitse Dragonderregiment is verschenen, wordt het schilderij beschreven: “Nog één seconde en een dodelijk schot zal de aanvoerder treffen. Er is te zien hoe frontaal en op de flanken de schutters, alsof ze op jacht zijn, de handen vrij hebben om het wild af te knallen. Zo was het ook. Laat deze weergave voor degenen die erbij waren een herinnering zijn, en een beeld van hoe het was voor degenen die niet meer weten, en nooit meer zullen weten, hoe in het jaar 1914 een aanval verliep. Zo kunnen ze hieruit afleiden welke dappere mannen zulke aanvallende ruiters geweest zijn.”

Slag der Zilveren Helmen, geschilderd door Duitse schilder G. von Boddien
Rechts: Halen na de Slag der Zilveren Helmen

SCHENKING

In de jaren 1920 hing het schilderij in een Duitse officiersmess in Ludwigslust, de thuisbasis van het Grossherzoglich Mecklenburgischen Dragonderregiment Nr. 17, dat in Halen vocht. Aan het eind van de Tweede Wereldoorlog belandde het opnieuw bij de familie van de opdrachtgever. De volgende generatie erfde het, maar kon het pas na de val van de Muur in 1989 naar West-Duitsland brengen. In 2008 besloot de familie Von Bodecker het werk te schenken aan het Museum Slag der Zilveren Helmen in Halen.

HET LEVEN ZOALS HET OOK WAS

West-Vlaanderen. – Meulebeke. –
Dinsdag kreeg het vierjarig kind van A. Vincent, landbouwer, wonende bij de Krekel, een hoefslag van een paard, waardoor het eene groote wonde bekwam aan het voorhoofd en door geneesheer Jacobs moest verzorgd worden.

— Uit *Het Volk. Christen Werkmansblad*,
donderdag 13 augustus 1914

OKTOBER
1914
—
LANAKEN

POEF! PAF!

— *Edgard de Caritat de Peruzzis*

Begin oktober 1914. Er heerst grote nervositeit in Lanaken. Een aantal burgers bracht zijn huisraad al in veiligheid over de Nederlandse grens. De *Kommandantur* in Tongeren stuurt een colonne van meer dan 1500 infanteristen uit om het Belgische verzet in Limburg definitief te breken. Op 4 oktober – dag op dag twee maanden na de Duitse inval in België – beschieten ze onder meer het centrum van Lanaken en stichten er brand. Aan de huidige Koning Albertlaan gaan vrijwel alle huizen en ook de oude rijkswachtkazerne in de vlammen op.

WEESKINDEREN

In een Nederlandse krant verschijnt op 9 oktober dit berichtje: “Aan de Eindhovensche Crt. wordt omtrent de beschieting van Lanaeken nog gemeld, dat de kapelaan Hamers, geboortig van Tilburg, zich juist in den biechtstoel bevond, toen een bom in de sacristie terecht kwam, welke veel schade, vooral aan de beelden, heeft aangericht. De kapelaan heeft zich door de vlucht naar Nederland kunnen redden. Zijn huis, en ook dat van een anderen kapelaan, is afgebrand. Van de ingezeetenen is er een gedood en een gewond. De Duitse verliezen zijn onbekend.”

In de huidige deelgemeente Gellik hebben de Kleine Zusters van de Heilige Joseph een kindertehuis. Negen zusters van deze congregatie uit het Nederlandse Heerlen zorgen er voor ongeveer zeventig weeskinderen. Theodora Kenzeler beschrijft de toestand

Afgebrande jongensschool

Portret Edgard de Caritat de Peruzzis

op 4 oktober: “De kogels en granaten vlogen langs de vensters van de kinderkamer, waarop die onschuldige wichtjes met veel genoeg riepen: poef! paf! En de handjes uitstrekten om de ballen te vangen. Onnoodig te zeggen dat de Zusters en al wat loopen kon naar de kapel snelden om Genade en Erbarming af te smeken.” In Lanaken zelf ligt de buurt van het Sint-Annagesticht fel onder vuur. Naar verluidt verbaast de betrokken Duitse officier er zich na het treffen over dat het klooster niet ontruimd was. Het zal in gebruik worden genomen als ziekenpost. De kleintjes van Gellik zullen verhuizen naar het veilige Heerlen.

WAAROM?

De ramp in Lanaken wordt gezien als een represaille tegen de Belgische vrijwilligers- en verzetsgroep van burgemeester Edgard de Caritat de Peruzzis. Die voert eind september enkele weken lang een soort guerillaoorlog tegen de Duitsers en pleegt sabotagedaden, zoals het opbreken van treinsporen. Bij een schermutseling op 26 september wordt één Duitse soldaat levensgevaarlijk gewond; hij sterft op 3 oktober. De ligging aan de grens en de aanwezigheid van verbindingswegen – de Maas, de weg Tongeren-Maaseik met het

transpoor – maken van Lanaken hoe dan ook een belangrijke en dus kwetsbare plek. De burgemeester sneuvelt zelf op 7 oktober na een gevecht in Hamont. Op 9 juni 1919 is hij in Lanaken onder grote belangstelling als een held herbegraven.

Gebedsprentje Edgard de Caritat de Peruzzis

HET LEVEN ZOALS HET OOK WAS

Sterfgevallen. – Honderdjarige overleden. – Donatus Vogels is donderdag aan eene verkoudheid overleden. Dezer dagen zegde hij nog tot zijne vrienden: Tijdens den oorlog van Napoleon vluchtte mijn moeder met mij in het koren. Waar zal ik moeten vluchten.

Uit *Het Volk. Christen Werkmansblad*,
maandag 5 oktober 1914

HOESELT

KRIJGSGEVANGEN IN DUITSLAND

Jeannette Jorissen en Bart Cordens over hun vader en overgrootvader

Tijdens de Eerste Wereldoorlog namen de Duitse troepen 41.200 Belgische soldaten gevangen. Ze werden naar krijgsgevangenkampen in Duitsland gevoerd. Dat overkwam ook Edouard Jorissen uit Werm (1881-1974). We pratten met zijn dochter Jeannette Jorissen (88) en achterkleinzoon Bart Cordens (25).

Dochter Jeannette Jorissen (88) en achterkleinzoon Bart Cordens (25).

Edouard vertelde zijn kinderen en kleinkinderen vaak over zijn oorlogservaringen. Enkele jaren voor zijn dood noteerde hij nog zijn memoires in een schriftje. "Hij was 33 jaar, ongehuwd en landbouwer toen

de oorlog van hem een soldaat maakte," vangt Bart aan. "Van 4 tot 6 augustus hielp hij mee de vesting van Luik verdedigen, tussen de forten van Barchon en Evegnée. In zijn notities heeft hij het over overweldigende bombardementen, sommige soldaten werden gek. Op 6 augustus kregen ze het bevel om terug te trekken. Op de Place Saint-Lambert in Luik troffen ze Duitse troepen aan, maar in de verwarring van het moment lieten ze elkaar vreemd genoeg ongemoeid. Daarna belandden ze in Ans. In de nacht van 6 op 7 augustus sliepen ze in het gemeentehuis. De volgende ochtend werden ze door een Duitse eenheid overmeesterd en gevangen genomen. Ze werden afgevoerd naar het fort van Chartreuse. Daar werden ze ondergebracht in de paardenstallen."

UITGESCHOLDEN

Jeannette en Bart brachten dit jaar op 7 augustus, precies een eeuw nadat Edouard krijgsgevangen werd, een bezoek aan Ans en Chartreuse. Een soort herdenkingstocht. "We zijn gepasseerd op de markt en bij het gemeentehuis van Ans, waar hij zijn laatste vrije nacht doorbracht," zegt Bart. "Van het gebouw is enkel de voorgevel overgebleven. Het is nu een school. Daarna bezochten we het fort van Char-

treuse. Of wat ervan overblijft." Jeannette zucht: "Het is echt helemaal vervallen. Wat een zonde." In Chartreuse verbleven de gevangenen twee dagen. Edouard was

"Zo kwam het dat er op een morgen negen doden voor onze barak lagen. 's Anderendaags werden die weggereden of het dode kalveren waren."

zo uitgeput dat hij bijna constant heeft geslapen.

Op 9 augustus trokken Edouard en co te voet naar een kasteel in Pepinster. Daar lieten de Duitsers ons bedelen om eten en soep, noteert hij. Vanuit Pepinster ging de tocht verder

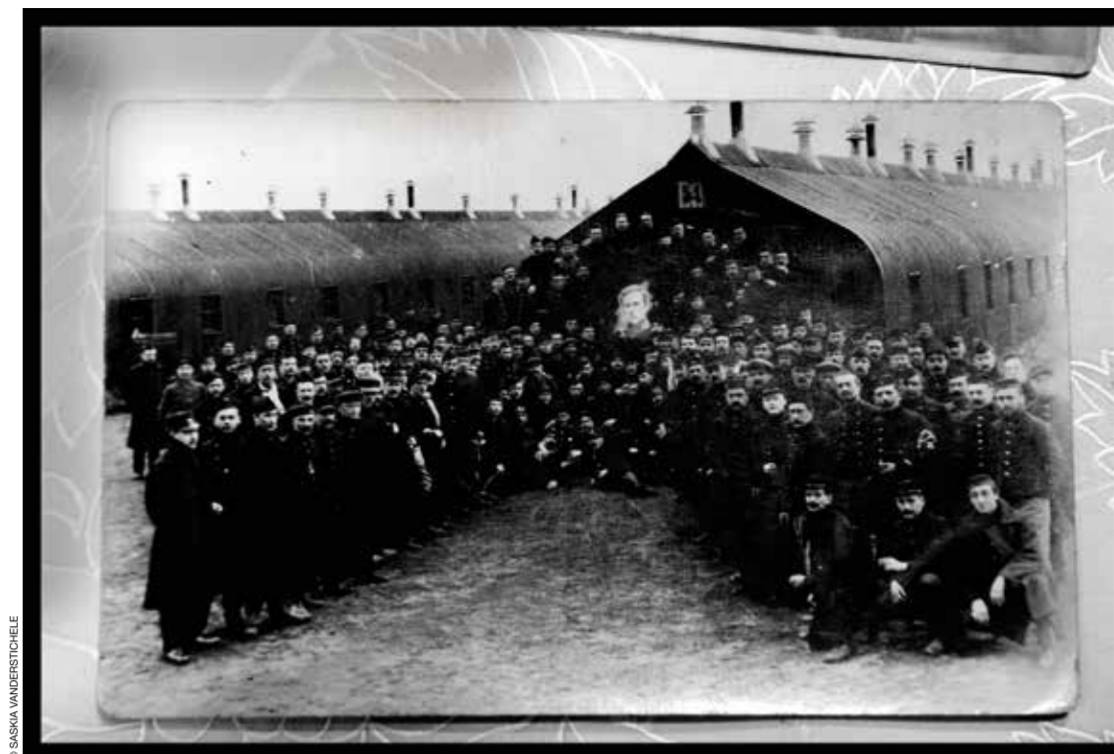
naar Eupen, toen nog in Duitsland. Onderweg zag hij hoe een Duitse bewaker een Belgische soldaat neerstak toen die even uit de colonne stapte om kennissen langs de weg te groeten. "Toen ze Eupen binnenvandelden, werden ze uitgescholden door de burgers," vertelt Jeannette. "Dat vind ik onbegrijpelijk. Het waren toch niet de Belgen die waren binnengevallen?" In Eupen sliepen ze in de Sankt-Nikolauskerk. Jeannette: "We zijn er tijdens een reisje in de Ardennen nog geweest met Edouard. Mijn vader, die al kaal was, zei: 'Hier is het allemaal begonnen. Mocht ik haar op m'n hoofd zou hebben, dan ging het nu recht op staan.' Hij is een hele tijd zwijgend blijven zitten."

BARBAARS

In Eupen stapte de groep krijgsgevangenen op een passagierstrein. In de stations werden ze andermaal uitgejouwd door

Links:
Belgische gevangenen poseren
in Munsterlager met een
portret van Albert I

Onder:
Het militair zakboekje van
Edouard Jorissen

© SASCHA WANDERTSCHELE

Duitse burgers. Edouard schreef: "Ik heb nooit veel vertrouwen in de Duitsers gehad. Soms was dat verkeerd, want er waren er ook goede, doch niet veel volgens mij." Na twee dagen reizen arriveerden ze in Westfalen, waar ze korte tijd verbleven in kamp Sennelager. Ten slotte werden ze overgebracht naar kamp Munsterlager, tussen Hamburg en Hannover. "Het kamp bestond uit barakken van golfplaten," beschrijft Bart. "De levensomstandigheden waren niet al te best: ze kregen weinig en slecht eten, er zat ongedierte, er was plaatstekort. Dat verslechterde naargelang er meer krijgsgevangenen bijkwamen. Naast Belgen waren er ook Fransen, Britten en Russen. In het begin waren de bewakers barbaars, aldus Edouard. Het gebeurde dat gevangenen die de regels overtraden gewoon werden neergeschoten. 'Zo kwam het,' schreef hij, 'dat er op een morgen negen doden voor onze barak lagen. 's Anderendaags werden die weggereden of het dode kalveren waren.' De gevangenen moesten barakken bijbouwen, was sorteren, de heide omspitten, bossen ontginnen en andere karweien uitvoeren. In hun vrije tijd speelden ze kaart, ze knutselden souvenirs in elkaar, er was een toneelgroep, een fanfare met afgedankte instrumenten." Edouard stuurde enkele postkaarten vanuit het kamp. Onder meer naar Nicolaas Theelen, de oprichter van *Het Belang van Limburg*.

Hij was bang dat zijn moeder te veel zou 'verschieten' als hij onverwachts voor de deur zou staan.

GRAAG GEZIEN

Eind 1915 kwam er een einde aan Edouards kampeven toen hij als boerenknecht in dienst werd geplaatst in het nabijgelegen dorpje Quarrendorf, bij de familie Böhring. In dat dorp werkten nog een tiental soldaten, allemaal Fransen. Overdag moesten ze arbeid verrichten en ze sliepen in de dorpschool. Bart: "De familie was bijzonder tevreden over het werk van Edouard, hij was graag gezien. Volgens de militaire regels mocht Edouard niet in het boerenhuis komen. Maar op een bepaald moment besliste de boer dat verbod overboord te gooien: 'De Keizer is de baas over heel Duitsland, maar ik ben de baas over mijn boerderij.' Sindsdien mocht Edouard mee aan tafel schuiven." Hij bleef bij de familie werken tot het einde van de oorlog.

Enkele weken na de wapenstilstand trokken de gevangenen naar huis. Boer Böhring bracht Edouard naar het dichtstbijzijnde treinstation. Via het kamp van Soltau en Thionville kwam hij terug in Werm. "Hij was bang dat zijn moeder te veel zou 'verschieten' als hij onverwachts voor de deur zou staan," zegt Jeannette lachend, "dus stuurde hij een jongetje voor-

uit om zijn komst te melden."

Edouard had nog enkele keren contact met de familie Böhring. Zo ook in 1957. Hij schreef toen, onder meer: "Sinds mijn vertrek heb ik al

elke dag aan jullie gedacht. Ik ben er drie jaar goed geweest, daar ben ik jullie nogmaals dankbaar voor. Met mij gaat alles goed, ik hoop van jullie hetzelfde." Ze antwoordden: "We zijn heel verheugd dat je nog aan ons denkt en dat je een zorgenvrije ouderdom hebt bereikt. Hier is veel veranderd. De laatste oorlog heeft ons onze zoon Otto ontnomen, hij liet een vrouw en kind achter. De fruitbomen die je hebt geplant, brengen ons nog steeds veel vruchten. Een mooie herinnering."

In 1986 reisden twee zonen en een kleinzoon (Barts vader) naar de boerderij van Böhring. "Ze kenden Edouard nog en ontvingen hen goed," vertelt Jeannette. In 2007 zijn Bart en zijn vader er gepasseerd, en ze zijn van plan dat nog eens te doen. De familie blijft in de ban van Edouards oorlogstijd.

© SASCHA WANDERTSCHELE

SEPTEMBER
1914
—
HECHTEL-
EKSEL

DE BRAND VAN DE WRAAK

— *De Locht*

Zondag 27 september 1914. In de namiddag doorzoeken huzaren een aantal woningen in De Locht, even ten noorden van Hechtel. De Duitse cavaleristen zitten een groepje Belgische cyclisten achterna en zijn op zoek naar soldaten die zich zouden verstoppen. In die weken woedt er in delen van Limburg nog een soort guerrillaoorlog, met Belgische verzetshaarden. Maar soldaten vinden de Duitsers niet.

UITGESTOKEN OGEN?

Op de grote baan van Hasselt naar Eindhoven klinken plotseling schoten. Een groep van een kleine dertig huzaren wordt door de Belgische soldaten vanuit een hinderlaag onder vuur genomen. Er vallen enkele gewonden en een paard crepeert, maar vooral: korporaal August Bohnen wordt in het hoofd getroffen en sterft ter plekke. De huzaren druipen af. Het nieuws bereikt al snel het kamp van Beverlo in Leopoldsburg, waar zich de Duitse bevelvoerder bevindt. De Belgen zouden zelfs de ogen van de dode Bohnen hebben uitgestoken... Er zal al de volgende dag een wraakactie komen: De Locht en ook Hechtel moeten worden platgebrand. De vermeende lijkenschennis speelde mee een rol in de Duitse beslissing. Dankzij het vliegensvlugge optreden van dienstdoend burgemeester Lemmens van Leopoldsburg wordt uiteindelijk beslist dat Hechtel gespaard zal worden.

PANIEK

Nog voor middernacht worden kanonschoten afgevuurd op De Locht. Nagenoeg de hele bevolking is op de vlucht geslagen, richting Achel en Kleine Brogel. Slachtoffers zullen er daardoor niet vallen in De Locht. 's Morgens bakenen de Duitse militairen af tot waar ze zullen gaan, en gaan ze over tot een volgende beschieting. Vervolgens steken ze 27 van de 31 woonsten – de meeste zijn boerderijen – in brand, onder meer met fakkels. Vier afgelegen hoeven en de Sint-Bernarduskapel, waar

Brand van Locht

ze tevergeefs de deur proberen te forceren, ontsnappen aan de ramp. De rest van de zowat 150 mensen zijn hun hebben en houden kwijt. Ook honderd runderen en paarden overleven de massabrand niet. "Hun vaderlandsch kultuurwerk was volbracht," aldus een cynische eigentijdse bron. En C. Janssens dicht in het lied *Afbranding van 't Locht*:

*"Hun have en hun goed
Waarvoor z'hadden gewoet
Hun vee, meubels en kleeren
't Verging al in den gloed!"*

Lied 'Afbranding van 't Locht' (C. Janssens)

DUITSCH WRAAKNEMING
OF DE
Afbranding van 't Locht (Exel).

Woorden van C. Janssens. Wijze: Noord te stichten.

1. O God! wat dromte mijnen Ziel heb die ontvange! Men heeft met wie te varen, Want 't locht eerst gelid Door de wraak der huzaren Boschden saken 't in brand. Soms al den d'roep vertieren Van 't landeet kerspoel.	2. Het have en hun goed Waarvoor z'hadden gewoet Hun vee, meubels en kleeren 't Verging al in den gloed!	3. Het have en hun goed Waarvoor z'hadden gewoet Hun vee, meubels en kleeren 't Verging al in den gloed!	4. Het have en hun goed Waarvoor z'hadden gewoet Hun vee, meubels en kleeren 't Verging al in den gloed!
---	---	---	---

ARMER VADER.
D'OMLOOSBANK.

Woorden van C. Janssens. Wijze: L'Organize de Paris.

1. Op een die laatste expeditie Die men vaker niet die vaker Die daar d'and 't die d'and Voor 't vaker, die d'and Maar 't die d'and voor die vader! Die d'and die d'and die d'and Bewogen 't die d'and Wat is d'and die d'and	2. Het have en hun goed Waarvoor z'hadden gewoet Hun vee, meubels en kleeren 't Verging al in den gloed!	3. Het have en hun goed Waarvoor z'hadden gewoet Hun vee, meubels en kleeren 't Verging al in den gloed!	4. Het have en hun goed Waarvoor z'hadden gewoet Hun vee, meubels en kleeren 't Verging al in den gloed!
--	---	---	---

De paniek slaat vervolgens toe in de wijde omgeving, onder meer in Overpelt. Maar daar trekken de Duitsers 'gewoon' langs. Zowat een half jaar na de dorpsbrand kunnen de inwoners hun woningen opnieuw betrekken: "Reeds tegen Paschen van het jaar '15 was het gehucht voor een groot deel bewoond, zoodat de wekelijksche mis in de kapel weer gezongen kon worden."

Gefreiter Bohnen (°1880) werd in november herbegraven in Eksel, waar op 27 september 1915 een herdenking plaatsvond, met zijn weduwe erbij. Na de Tweede Wereldoorlog werd hij in Lommel nog eens herbegraven.

HET LEVEN ZOALS HET OOK WAS

BELANGRIJK BERICHT

De reeds zoo beroemde beschuiten, die DE BEUKELAER's fabrieken voor het leger bakken, worden nu in alle winkels ook voor het publiek, te koop gesteld. Deze beschuiten zijn niet alleen zeer smakelijk, maar ook bijzonder geschikt als voedingsmiddel, in geval er eens gebrek aan brood ware. DE BEUKELAER'S BESCHUITEN bewaren zeer langen tijd, mits ze op eene drooge en reuklooze zolderkamer of dergelijke te zetten, in hunne origineele verpakking. Zet ze nooit in den kelder.

— Uit *De Nieuwe Gazet*, dinsdag 29 september 1914

OKTOBER
1914
—
BOCHOLT

GEEN POEDER VOOR DE DUITSERS

— *Georges Van Vyve*

Luchtfoto Cooppal-fabriek Kaulille

In 1881 verrijst in Kaulille, aan het Kemisch Kanaal en op een afgelegen terrein van ongeveer 180 hectare, de allereerste fabriek in de Noorderkempen: de Koninklijke Buskruitfabriek van Kaulille Cooppal & Cie, kortweg 'Het Poeier'. Cooppal, dat sinds 1778 in Wetteren is gevestigd, produceert kruit voor geweren en kanonnen, en andere springstoffen. Zeker op zo'n plek neemt de nervositeit in augustus 1914 uiteraard sterk toe...

ZONDER KRACHT

Er doet zich in Kaulille aanvankelijk een merkwaardig feit voor: tot 7 oktober 1914, als Antwerpen valt, wordt er gewoon doorgewerkt in Het Poeier. Meer nog: de fabriek voorziet het Belgische leger ook in deze turbulente maanden nog van springstoffen. Het lijkt erop dat Cooppal te ver ligt voor de Duitse militairen, zo vlak bij de Nederlandse grens. Of zien ze het belang ervan aanvankelijk niet in?

In zijn naoorlogse verslag over de oorlog in Kaulille schrijft pastoor Moonen: "Op 7 oktober om 7 uur 's morgens wordt de fabriek stilgelegd, want de Duitsers zijn in

zen gezet. Ze worden bij hun verzet geholpen door de Antwerpse familie Belpaire, de grootste aandeelhouder van Cooppal. De Belpaires keren steungeld uit aan de werknemers, om te vermijden dat ze voor de bezetter willen of moeten werken. Het geld komt uit Nederland en wordt aan de Dodendraad afgehaald, een scenario dat drie jaar lang blijft doorgaan. Tot degene die in Kaulille en Bocholt instaat voor de verdeling, begin maart 1917 wordt aangehouden. Inmiddels levert een van de stoommachines uit de fabriek in Kaulille de elektriciteit voor een deel van... de Dodendraad.

Na de oorlog is de productie in Kaulille opnieuw opgestart. Er werkten tot 600 mensen. Na het faillissement van het bedrijf in 1990 is de fabriek ontmanteld en afgebroken.

HET LEVEN ZOALS HET OOK WAS

Aankondigen. – Men vraagt: beetenuitdoeners in Frankrijk, in veilige plaatsen. Zeer groote prijzen. Goede voorwaarden. Moet voorzien zijn van *laissez-passer*.

— Uit *Het Volk. Christen Werkmansblad*, woensdag 7 oktober 1914

STEUNGELD

Ook arbeiders van Het Poeier gaan niet in op de vragen en bedreigingen van het Duitse leger om voor hen te werken, hoewel de verleiding groot is in hun nijpende situatie. Een aantal werknemers worden zelfs uit hun hui-

OKTOBER
1914
—
ZUTENDAAL

VLUCHT NAAR DE NOORDERBUREN

— *Hubert Daniëls*

Bij de vele tienduizenden Belgen die kort na het uitbreken van de oorlog naar Nederland vluchten, zijn er ook duizenden militairen. Vooral na de val van de vestingstad Antwerpen is hun aantal groot: naar schatting 40.000 van hen proberen in het neutrale Nederland aan krijgsgevangenschap te ontkomen; een deel belandt in Engeland. Bij de vluchtelingen is ook Zutendalenaar Hubert Daniëls, die al van de eerste oorlogsdagen onder de wapens is en daar uitgebreid verslag van doet. Eind september is hij in de omgeving van Breendonk en Willebroek. Bij een terugtrekkende beweging raakt hij zwaargewond. Hij sukkelde nog tot in Breendonk en wordt met andere gewonden afgevoerd naar Antwerpen. Daar wordt hij in een ziekenhuis verzorgd, onder meer aan zijn arm, “om den bal te vinden die er nog in zat”.

INADEMEN, WILLEN OF NIET

Op 9 oktober belandt Hubert Daniëls met de boot in Vlissingen. Uit zijn verslag blijkt dat de Belgische militairen daar worden ontwapend, zoals dat volgens de vredesconferentie van Den Haag van 1907 ook moet in het neutrale Nederland. Het land moet ook alle oorlogvoerende militairen interneren. “In Vlissingen zagen wij eene menigte volk staan, die daar stonden te wachten om de gewonde Belgische soldaten aan boord zien te brengen. Wij werden daar zeer goed behandeld. [...] De menigte Hollanders stonden alle rond ons om ons te beklagen dat wij zooveel te lijden hadden, maar zij waren zeer goed. Zij gaven ons alle wat wij verlangen: eten, drinken, sigaren, chocolade enz.”

Op 16 oktober wordt Hubert geopereerd aan zijn arm: “Eenen dokter zette mij zoo iets op neus en mond dat ik niets zeggen kon en den anderen zag ik neven mij staan met een mes in de hand. Een zuster hield

mij met de beenen en de andere met eenen arm. Dan lieten ze zoo ene machienke op mij werken om mij aan slaap te krijgen en die vuiligheid moest ik in ademen, willen of niet.” De operatie lukt.

KAMPDORP

Na weken platte rust en revalidatie vertrekt Hubert op 10 december naar het kamp van Harderwijk. Intussen blijven de gewonden toestromen in het Vlissingse Sint-Jozefziekenhuis. Op 22 april 1915 verhuist hij naar het kamp van Oldebroek en een goed jaar later naar Maastricht. Op 12 november 1918 komt Hubert naar eigen zeggen weer thuis. Samen met Kamp Zeist bij Amersfoort zijn Harderwijk en Oldebroek kampen – lees: leegstaande kazernes en ook tenten- en barakkenkampen – waar tijdens de oorlog nogal wat Belgische militairen worden ondergebracht, al dan niet tegen hun zin. Enkele kampen groeien uit tot dorpen met alle voorzieningen. In totaal zijn in Nederland naar schatting meer dan 33.000 Belgische militairen geïnterneerd, verreweg het grootste aantal van alle nationaliteiten.

HET LEVEN ZOALS HET OOK WAS

Gent. – Dodelijk ongeluk. – Gisterennamiddag kwam de soldaat Theofiel C, jager, in eene herberg der Sint-Pieters-Aalststraat en stelde er zijn geweer tegen de toonbank. Het geweer viel, 't schot ging af en de kogel trof eene vrouw die er door gedood werd. In uitzinnige wanhoop heeft de soldaat dan zich zelve dood geschoten.

Uit *Het Volk. Christen Werkmansblad*, vrijdag 9 oktober 1914

Studioportret van Hubert Daniëls

OKTOBER
1914
—
BILZEN

AAN DE VOET VAN EEN GROTE HOOIBERG

— *Alphonse Gielen*

Donderdag 15 oktober. Bij de Belgische legerleiding gonst het van de geruchten over een Duitse aanval op het front Nieuwpoort-Diksmuide. De zenuwen staan gespannen. Een streng communiqué van koning Albert roept de soldaten op onder alle omstandigheden stand te houden. De 27-jarige dienstplichtige hoefsmid Alphonse (Pierre) Gielen uit Klein Spouwen – eind juli werd hij vader van zijn derde kind – is als soldaat in Nieuwpoort. In opdracht van hun sergeant kappen Gielen en zijn kompaan Louis Devos gaten in de keldermuur van een verlaten woning. Bij een eventuele aftocht kunnen die dienstdoen als doorgang naar de huizen ernaast. Vrijdagmorgen – hun werk is klaar – gaan Gielen en Devos in Nieuwpoort op zoek naar iets om te eten. Om zes uur in de vooravond voegen ze zich weer bij hun compagnie.

VOORBEELD

Volgens hun kapitein hebben Gielen en Devos zonder verlof hun post verlaten, in burgerkleden. Ze hebben hun wapens en uniform achtergelaten. Hij maakt een klacht over aan de bevelvoerende majoor, die krijgsauditeur Charles Gielen (geen familie) inlicht. Zaterdag 18 oktober worden de twee aangehouden en ondervraagd. Gielen verklaart dat zijn werk donderdagavond klaar was: “De volgende morgen rond 6 uur vond ik een frak in het verlaten huis. Ik trok deze aan en zette een pet op mijn hoofd, die ik van vroeger bezat. Devos deed hetzelfde. We zijn dan in de stad gaan wandelen om wat eten te vinden en 's avonds rond 18 uur kwamen we bij de sergeant terug. Hij was nog in hetzelfde huis. Tijdens onze afwezigheid heeft men onze kapoten gestolen; deze hebben wij niet meer teruggevonden. De commandant heeft ons dan doen aanhouden. Ik heb al mijn wapens, die nu bij de wacht gebleven zijn.” Devos legt een gelijkaardige verklaring af. Hij betuigt zijn spijt.

Auditeur Gielen belooft mildheid. Majoor Lefèvre vindt dat in de crisismoments harde en onmiddellijke sancties nodig zijn. Daarop oordeelt ook de auditeur dat er een voorbeeld gesteld moet worden: de twee hebben hun post verlaten in het zicht van de vijand (“*abandon de poste en présence de l'ennemi*”), waren dus onwettig afwezig en zijn hun kapotjas kwijt. En er was geen sprake van overmacht. De krijgsraad van vijf militairen sluit zich daarbij aan: de twee zullen de volgende dag, zondag 19 oktober, geëxecuteerd worden. Een gratieverzoek aan koning Albert, die vlakbij verblijft, bereikt de vorst zelfs niet omdat de krijgsraad het verwerpt. Inmiddels woedt de eerste Slag aan de IJzer en wordt die zondag Nieuwpoort hevig beschoten.

GESNEUVELD

Elf Belgische soldaten zijn in de oorlog door een militaire rechtbank ter dood veroordeeld en door collega's terechtgesteld. Gielen en Devos werden begraven in een weide bij de hoeve waar ze zijn geëxecuteerd, “aan de voet van een grote hooiberg”. In 1919 wordt Gielen's weduwe, Agnes Cuenen, als oorlogsweduwe erkend. Op het oorlogsmomument in Klein Spouwen uit 1921 wordt hij vermeld als “gesneuveld” in Nieuwpoort Bad. Heeft zijn vrouw de ware toedracht gekend? We weten het niet.

Rechts: doodsprentje van Alphonse Gielen

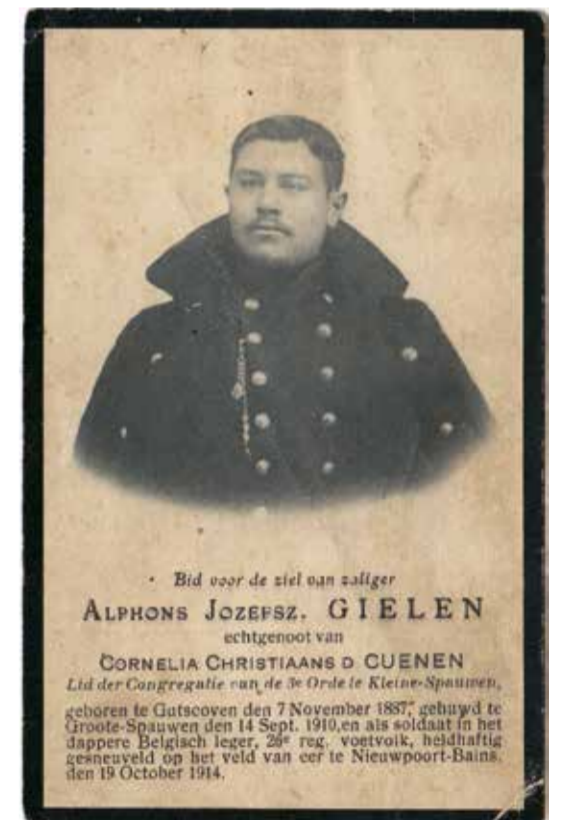
Krijgsauditeur Gielen (geen familie van Alphonse Gielen)

HET LEVEN ZOALS HET OOK WAS

Oost-België is vrij. – Er is een bericht uitgeplakt aankondigend dat elkeen vrije doorgang heeft in gansch Oostelijk België, 't is te zeggen in dat deel van het land door de Duitschers bezet.

Uit *Vooruit. Orgaan der Belgische Werkliedenpartij*, donderdag 15 oktober 1914

DECEMBER
1914
—
GINGELOM

NIEUWE TIJDEN, OUDE CONFLICTEN

— *Max Decat*

December 1914. Ook in Montenaken, nu een deelgemeente van Gingelom, wordt een Hulp- en Voedingscomité opgericht, dat instaat voor de voedselbedeling. Secretaris en schatbewaarder van het comité wordt Max Decat (°1866), de hoofdonderwijzer van liberale signatuur.

LENEN AAN DE GEMEENTE

De bezetting betekent voor de gemeentekassen een zware adering. Al begin 1915 kan Montenaken de wedden van zijn onderwijzend personeel niet langer volledig uitbetalen: Decat en zijn vrouw Marie Tits, die ook in het onderwijs werkt, verklaren zich bereid de tekorten als een lening van hun kant aan de gemeente te beschouwen. Opnieuw enkele maanden later leent Decat zelf effectief 7000 frank aan Montenaken, tegen een rente van 4,5% en terug te betalen ten laatste een jaar na het einde van de oorlog. (Het jaarsalaris van een hoofdonderwijzer bedraagt in 1915 2500 frank. Het gaat dus om een aanzienlijk bedrag. Decat is een kapitaalkrachtige Montenakenaar, onder meer dankzij zijn nevenactiviteiten als landmeter en technisch tekenaar...)

In juli 1917 eisen twee directieleden van het Provinciaal Hulp- en Voedingscomité, waar Montenaken toe behoort, het ontslag van Decat. De hoofdonderwijzer verwaarloost naar verluidt zijn werk door voor het comité op zending te gaan naar Sint-Truiden, maar de gemeenteraad gaat niet op deze eis in. De hoofdonderwijzer, die zich in momenten van afwezigheid laat vervangen door zijn pas gepensioneerde echtgenote, heeft de toelating van zowel de gemeenteraad als de inspectie om op zaterdagvoormiddag de klas te verlaten. Het conflict is vermoedelijk een laat voorbeeld van een twist die al voor de oorlog tal van episodes beleefde: de liberaal Decat stond daarin tegenover katholieke opposenten. Ook in de nieuwe oorlogsomstandigheden blijven de aloude tegenstellingen de kop opsteken...

VOEDSELHULP

Omdat de oorlog in volle oogsttijd begint en veel boeren en landarbeiders onder de wapens zijn, dreigen er in 1914 al snel voedseltekorten. Dat komt ook door het stilvallen van de import en omdat de Duitse bezetter veel voorraden opeist. Er komen snel hulpacties op gang, vooral met Amerikaanse steun. Ondanks klachten over vriendjespolitiek zal het Nationaal Voedingscomité met al zijn provinciale en lokale afdelingen in de oorlog een levensbelangrijke rol spelen.

Max Decat wordt in de jaren 1920 nog even voorzitter van de voorloper van het huidige OCMW en in de jaren 1930 gemeenteraadslid van Montenaken. Marie Tits wordt een van de eerste politiek actieve vrouwen in Zuid-Limburg: in juni 1921 verovert ze voor de liberale partij een zetel in de gemeenteraad. Zij overlijdt in 1934, hij in 1941. Er woedt inmiddels een volgende oorlog...

Max Decat en zijn leerlingen

HET LEVEN ZOALS HET OOK WAS

Valsche biljetten. – Wij hebben reeds gemeld dat valsche briefjes in omloop zijn van een en twee frank. Men kan de valsche briefjes hieraan erkennen dat de cijfers der serie niet op de zelfde rechte lijn staan. Van de valsche briefjes van twee frank is de filigraam (watermerk) horizontaal. Van Nieuwjaar aanstaande zullen nieuwe geldbons uitgegeven worden.

Uit *Het Volk. Christen Werkmansblad*, donderdag 24 december 1914

MAART
1915
—
LUMMEN

DE OORLOG DAG NA DAG

— *Karel Thiels*

Vier jaar houdt hoofdonderwijzer Karel Thiels bij wat zich voordoet in Lummen en zijn verre omgeving. “Als vooraanstaande inwoner was hij goed op de hoogte van wat er zich in zijn dorp en omgeving afspeelde,” stelt Koen Luts, die in 1983 Thiels’ teksten over begon te typen: een monnikenwerk. Hier volgen drie fragmentjes.

SLAG BIJ HALEN

(ZIE OOK BLZ. 10 HALEN)

12 augustus 1914. “Hier is op dit ogenblik geen enkele lansier meer te zien. Ik ben op gang gegaan tot aan de kapel van de Beukeboom. Aan Bervoets is het schouwspel op Herk-Donk-Halen akelig. Rook en vuur. Gedurig aan ziet men huizen en winningen in brand vliegen. Een dikke rook vervult de lucht waarin een heldere zon flikkert. Kanon- en geweergeknetter verdooft het oor. Op de steenweg van Herk-Halen ziet men een grote stofwolk opstijgen. Het is de beweging der Duitse troepen. Rond 6 uur komen er 3 jongens van Diest gereden, die de tijding brengen dat 3.000 Pruisen voor Halen-Loksbergen gedood zijn. Een dokter zegt, hij komt te paard Diest ingereden – een zakdoek wuivende en roepende: “Victorie aan de Belgen!” Diezelfde zeggen dat 30 boeren

De handgeschreven boekjes van Karel Thiels

en burgers met Duitse helmen en lansen de stad inrijden, dat er op de markt een hele hoop sabels, chakos, geweren liggen.”

DRAMA

2 maart 1915. “De vrouw van Vansanten Albert – (Corthouts Melanie) heeft een pak klederen en het geld dat zij opgezonden had naar haar man, krijgsgevangen in Duitsland, terug ontvangen. Een briefje aan de heer burgemeester te Meldert (de vrouw verblijft nu daar sinds de brand) zegt, dat Vansanten overleden is. Arme vrouw, voor de tweede maal weduwe (eerst van Jan Adriaens).”

VERPLICHTE TEWERKSTELLING

(ZIE OOK BLZ. 27 HASSELT)

Lummense mannen tussen 18 en 55 moeten zich op 2 december 1916 in Hasselt aanmelden. Het wachten duurt lang: hoeveel mannen gaan de Duitsers ‘nemen’? “Rond half vier de eerste tijding. Vervoert Jules en Claes Emile, leerlingen der ambachtsschool te Hasselt, komen per fiets van Hasselt en zeggen dat ze er van de stad 400 hebben genomen. Lummen zal eerst rond 6 uur gekeurd worden. Dus zal de verwachting nog langer, nog pijnlijker vallen. 400 te Hasselt doet het erg-

Brand en vernieling in de Dorpsstraat van Lummen

ste vreezen voor Lummen. Lummen staat toch zonder dat iemand weet waarom in de haat der Duitsers. De uren gaan ons als dagen zolang. Rond half negen ‘s avonds (Belgisch uur) verneemt men dat er van Lummen een 100-tal genomen zijn, doch dat men er reeds een 60-tal heeft kunnen loskrijgen. Een groep vrouwen voor mijn deur wacht in bange verwachting op het nieuws. Frederik Luts van Goeslaer is in een adem door ‘t dorp gelopen om zijn vrijheid aan zijn vrouw en kinderen te melden. De man was niet tegen te houden om meer inlichtingen te geven... Men zegt dat ze er in Herk 110 genomen hebben, in Zelem 26, in Scholen 27, in Linkhout 10, in Halen 170!”

In december 2014 versijnt het (inmiddels ook gedigitaliseerde) oorlogsdagboek van Karel Thiels (1865-1945) bij de Geschied- en Heemkundige Kring Lummen.

HET LEVEN ZOALS HET OOK WAS

De Heldenlijst onze gesneuvelden dient in elk huisgezin bewaard te worden.

— Uit *Het Volk. Christen Werkmansblad*, dinsdag 2 maart 1915

MAART
1915
—
NEERPELT

FRONTDOKTER

— *Alfons Kerkhofs*

22 jaar is Alfons Kerkhofs als de oorlog uitbreekt. De jongeman uit het mooie Teutenhuis in Sint-Huibrechts-Lille studeert op dat moment in Leuven geneeskunde en wordt gemobiliseerd. Vanaf dan is aspirant-dokter Kerkhofs een soldaat, die eerst belandt in de fortengordel rond Luik. Zoals zovelen verhuist Kerkhofs mee met het Belgische leger achter de IJzer.

SPRONG VOORWAARTS

Maart 1915. De nood aan medische zorg aan het front neemt almaar toe. Alfons Kerkhofs wordt, net als veel van zijn medestudenten, ingelijfd bij de medische dienst van het Belgische leger, als *élève-médecin* en later als hulpdokter, tot aan de wapenstilstand. Hij vindt de tijd om veel korte notities neer te pennen, en maakt met zijn camera ook zowat duizend foto's aan en achter het front. Die foto's zijn nu een kostbare bron.

Het is wrang om te zeggen, maar de oorlog en zijn vele slachtoffers zorgen ervoor dat de geneeskunde in die jaren een grote sprong voorwaarts maakt. Ondanks – of dankzij? – de vaak moeilijke omstandigheden waarin dokters moeten werken en waarin ze veel moeten improviseren. De confrontatie met nieuwe oorlogswonden door de toentertijd moderne massavernietigingswapens dwingt de medische wetenschap tot het vinden van nieuwe oplossingen. Denk aan de behandeling van zware fracturen, plastische ingrepen, het verwijderen van 'lichaamsvreemde objecten', inwendige bloedingen... Naarmate de oorlog vordert wordt de aanpak steeds professioneler. Zo worden ook psychische trauma's voor het eerst herkend en geleidelijk aan erkend: 'shellshock' is intussen een begrip.

SALVATOR

Ook dokter Kerkhofs leert het vak al doende in de trieste, moeilijke en vaak gruwelijke omstandigheden aan het front. Hij werkt na de oorlog zijn studies geneeskunde af en

Alfons Kerkhofs en zijn verpleger

specialiseert zich in de periode 1921-1922 als chirurg verder in Dresden en ook in Wenen, bij de zusters salvatorianen. Na zijn terugkeer wordt hij in 1924, mede op verzoek van de zusters, een van de oprichters van het Salvatorziekenhuis in Hasselt. Tot aan zijn overlijden in 1957 blijft hij er hoofdgeneesheer, ook in het Oud Gasthuis.

In 2013 verscheen het boek *Alfons Kerkhofs. Een Limburgse blik op het IJzerfront*, in een redactie van Luc Van de Sijpe, met foto's en een selectie teksten van de arts. Aan het boek werkte ook Anny Cleeren-Kerkhofs mee, dochter van de dokter.

Alfons Kerkhofs (centraal) in uniform

HET LEVEN ZOALS HET OOK WAS

Levensbewijzen voor pensioenen. – De levensbewijzen der pensioenen van weduwen en weezen en van het onderwijs worden tot hertoe nog niet afgeleverd. De datum zal later bekend gemaakt worden.

– Uit *Het Volk. Christen Werkmansblad*, maandag 15 maart 1915

Alfons Kerkhofs verzorgt zijn dorpsgenoten

APRIL
1915
—
LEOPOLDS-
BURG

OEFENEN MET DODELIJK GAS

— *Fritz Haber*

Op 22 april 1915 lanceert het Duitse leger aan het front bij Ieper de eerste grote aanval met gifgas, het begin van de chemische oorlogsvoering tijdens de Eerste Wereldoorlog. Hoeveel slachtoffers daarbij vallen, is tot op vandaag stof voor discussie.

WOLK

Drie weken eerder. De Duitse stafofficier Graf von Tattenbach wordt op 1 april ontboden op de generale staf in Roeselare. Zijn divisie is uitgekozen om een van de komende dagen of weken deel te nemen aan een gasoffensief rond Ieper. De bedenker van het gasplan, professor Fritz Haber, wil met een grootschalige proefneming de legerleiding een concreet idee geven hoe je een wolk van chloorgas kunt 'produceren'. Hij wil ook tonen hoe die wolk zich kan gedragen. De gerenommeerde scheikundige Haber was er al kort na het vastlopen van de oorlog van overtuigd dat gasaanvallen het geblokkeerde front konden 'openbreken'. Hij kiest voor chloorgas, onder meer omdat daar in de verfindustrie voldoende voorraden van zijn.

Portret van Fritz Haber

Haber weet ook wel dat er andere, dodelijkere gassen zijn, maar die zouden te veel investeringen en voorbereidingstijd vergen.

MISTBANK

Het uitverkoren proefterrein ligt in Limburg, waar de Duitsers het uitgestrekte en behoorlijk afgelegen domein van het Belgische leger in Leopoldsburg al een tijd als oefenkamp in beslag hebben genomen. Op 2 april brengt een militaire auto Von Tattenbach en ook generaal Von Hügel naar Leopoldsburg. Daar bevinden zich ook een groot aantal Duitse stafofficieren. Zij werken op het algemeen hoofdkwartier van het landleger. De proef is duidelijk een belangrijk moment. Het concrete doel is na te gaan of er een geconcentreerde gaswolk wordt gevormd, die bovendien dankzij een 'gunstige' wind afdrijft naar de vijand, als een soort mistbank. Als dat lukt, zullen daar veel mensen in stikken.

Als de batterijen gasflessen hun 'wolk' lossen, vormt zich een geelachtige wolk die met de wind mee over de vlakte kruipt. Schapen en honden die op de weg van de wolk zijn vastgebonden, stikken en creperen. De proef is gelukt! Alleen is Haber zo nieuwsgierig dat hij zich te paard in de gevarenzone begeeft en zelf bijna stikt. Dat overtuigt het

Duitse gastesten

Duitse legergezelschap nog meer van de nieuwe mogelijkheden die ze voor hun ogen geïllustreerd zien.

Enkele officieren wijzen erop dat het landschap en de frontzone bij Ieper er heel anders uitzien, dat de wind daar zelden gunstig staat en dat vijandelijke artillerie de gasflessen zou kunnen treffen. Zij halen het niet: de volgende dag begint de voorbereiding van de gasaanval aan de frontzone. En op 22 april treedt de Eerste Wereldoorlog ook psychologisch in een nieuwe fase.

HET LEVEN ZOALS HET OOK WAS

Uit het land. – Lier. – Opening van een cinema. – Zondag a.s. zal met toelating der Duitse overheid, de zaal Eldorado in de Antwerpschestraat bij den heer G. Alaers, heropend worden. Vele schoone en nieuwe films zullen op het doek verschijnen. Dit zal, ten minste, eenig verzet in ons stadje brengen.

– Uit *De Nieuwe Gazet*, vrijdag 23 april 1915

TONGEREN

AAN HET THUISFRONT

Jeanne Hestermans over een moeder in bezet gebied

Terwijl haar man, **Martin Hestermans**, naar het front moest, bleef **Josephine Vandenbosch** met hun kind achter in het bezette Tongeren. Zij was een van de vele Belgische vrouwen van wie de echtgenoot was opgeroepen. En net als die andere vrouwen moest Josephine strijden. Tegen de onzekerheid over het lot van haar wederhelft, tegen het gemis, tegen de gevaren van een militaire bezetting, tegen hongersnood en tekort.

“Mijn moeder was de oudste van vijf kinderen. Het gezin woonde in een klein huisje in het begijnhof van Tongeren,” vertelt dochter **Jeanne Hestermans**. “Een onbezorgde jeugd had ze niet. Toen ze negen jaar was, werd haar vader vermoord in Luik, waar hij werkte. Ze hebben zijn lichaam in de Maas teruggevonden. De feiten zijn nooit opgehelderd, maar vermoedelijk was het een gevolg van een ruzie met enkele collega’s.

Grootmoeder was net bevallen van hun vijfde kind. Ze bleef alleen achter, zonder inkomen, dus zat er niets anders op dan te gaan werken. Mijn moeder moest, hoewel ze zelf nog een kind was, zorg dragen voor haar zus en broers. Op 15-jarige leeftijd begon ze te werken in een schoenenatelier

en als kokkin bij welgestelde families. In juli 1912 trouwde ze met mijn vader en op 24 december werd Mariette geboren, mijn oudste zus. Ma stopte met werken om voor de baby te zorgen.”

NE PLEURE PAS

In augustus 1914 werd Martin Hestermans opgeroepen, hij werd brancardier bij het 13de Linieregiment. Josephine keerde terug naar het ouderlijke huis. De Duitsers stonden snel in Tongeren. “Omdat ze geruchten hadden gehoord over geweld daden tegen burgers bleef het gezin enkele dagen binnen. Toen het normale leven hernam, begon ze als huishoudster bij een Franstalige burgerijfamilie, in een groot herenhuis dicht bij het station. Er was ook een Duitse officier ingekwartierd, maar last heeft ze daar niet van gehad,” weet Jeanne. Josephine kon al snel goed opschieten met de *madame* des huizes, ze werden vriendin-

nen. “Mijn moeder vertelde dat ze af en toe moest huilen omdat ze Martin miste, en dat *madame* dan steevast zei: ‘*Ne pleure pas*, Phine, zelfs de beste man

“Ze hebben schelmen en hoeren gemaakt van de soldatenvrouwen”

is geen vrouwentraan waard.’ Blijkbaar had ze geen hoge pet op van mannen. Zag ze haar echtgenoot weinig omdat hij altijd gaan werken was, hadden ze veel te vaak ruzie, waren ze gescheiden...? Ik weet het niet. Maar of deze woorden mijn moeder konden troosten, dat betwijfel ik.”

Het was niet eenvoudig om eten op tafel te krijgen. “Sommige vrouwen die geen werk hadden of te weinig verdienden om voedsel te kopen, prostitueerden zich. Ma zei altijd: ‘Het is misschien lelijk dat ik ‘t zeg, maar ze hebben schelmen en hoeren gemaakt van de soldatenvrouwen.’ Gelukkig zat zij bij een goede familie en verdiende ze net genoeg. Ze kon ook heel goed koken, met alle beetjes toverde ze heerlijke maaltijden tevoorschijn.”

De correspondentie met haar echtgenoot was moeilijk. “Er zat een frontlijn tussen hen in, en dus moest de post via Nederland en Engeland. De Duitsers hielden echter controles op de in- en uitvoer van brieven, dus moest dat via smokkel gebeuren. Iedereen die de grens wilde oversteken werd gecontroleerd. Bij vrouwen gebeurde dat door visiteuses, vrouwelijke grenswachten. Ze moesten in een kamertje hun kleren uitdoen. De mensen waren echter inventief. Mijn moeder vertelde me eens het verhaal van twee vriendinnen die de briefsmokkel slim aanpakten. Ze hadden dezelfde schort aangetrokken en gingen samen in het controlekamertje. De eerste vrouw, die geen brieven mee had, kleepte zich uit en legde haar schort op het bed. De visiteuse controleerde de kledij, vond niets en beval haar om zich weer aan te kleden. Intussen deed de tweede vrouw, in wiens schort wél brieven staken, haar kleren uit. De eerste vrouw trok snel de schort van haar vriendin aan en stapte naar buiten. Met de brieven.” Ook Jeannes moeder heeft minstens één keer een brief van Martin binnengesmokkeld.

© SASKIA VAN DER STICHELE

CONDOLEANCES

Vanaf de zomer van 1917 tot na het einde van de oorlog, bijna 17 maanden lang, kreeg Josephine geen nieuws van Martin. Zijn brieven raakten niet meer door. Er kwam geen enkel teken van leven. “Op een gegeven moment kwam een kennis zijn condoleances aanbieden, hij had gehoord dat Martin gesneuveld was.” Jeanne krijgt er nog tranen van in de ogen. “Mijn moeder keek in het stadhuis de lijst van doden en gewonden in, maar daar stond zijn naam niet bij. Dan vroeg ze verdere informatie op. Enkele dagen later kreeg ze een brief – ik heb ‘m bijgehouden: *Als antwoord op uwe navraag aangaande Martin Hestermans delen wij u mede dat dezès naam nog op geen der lijsten in het bezit van ons*

inlichtingsbureau te Brussel vermeld staat. De opzoekingen gaan echter voort. Zo had ze natuurlijk nog geen zekerheid. Dat was een zeer moeilijke periode.”

Op het moment van de wapenstilstand had Josephine nog steeds geen nieuws van haar man. “Toen het 13de Linieregiment, waar Martin in 1914 bij was ingedeeld, triomferend door Tongeren kwam gemarcheerd, stond m’n moeder met Mariette langs de straat in

Op een gegeven moment kwam een kennis zijn condoleances aanbieden, hij had gehoord dat Martin gesneuveld was.

Links: Jeanne Hestermans bij het portret van haar vader

Onder: De moeder van Jeanne Hestermans en haar oudste zus

© SASKIA VAN DER STICHELE

de hoop hem eindelijk terug te zien. Hij was er niet bij. Mariette vroeg steeds maar weer wanneer papa kwam. Mijn moeder begon hard te wenen.” Maar later die dag, gaat Jeanne verder, kwam iemand van het regiment haar melden dat Martin nog leefde en was overgeplaatst naar een andere eenheid. “Toen pas wist mijn moeder dat ze hem levend zou terugzien.”

Op 24 december kwam Martin thuis. “Mijn ouders zagen elkaar terug bij de Begijnhofkerk... precies waar ze elkaar jaren tevoren voor het eerst hadden ontmoet. Het was ook Mariettes verjaardag. Hij gaf haar een sigaarkistje met klontjes suiker cadeau.” De gezinshereniging verliep stroef. Mariette was 18 maanden oud toen hij werd opgroepen, ze was zes toen hij terugkwam. “Ze kende haar vader helemaal niet, ze had hem alleen op foto’s gezien. Ze was zonder hem opgegroeid. Voor haar was het een vreemde. Het heeft een tijd geduurd vooraleer er een

normale band ontstond tussen hen. Ook mijn ouders moesten weer wennen aan elkaar. Veel koppels gingen na de oorlog uit elkaar. Maar zij zijn altijd samen-gebleven.”

AUGUSTUS
1916
—
MEEUWEN-
GRUITRODE

EEN JONGE MEEUWERHELD

— *Hendrik en Jean Verdonck*

12 augustus 1916. In de Herkenrode-kazerne in Hasselt wordt de 19-jarige Meeuenaar Hendrik Verdonck terechtgesteld. Op de huidige gedenkplaat aan de oude kazerne in de Maastrichterstraat staat zijn naam vermeld, samen met acht anderen die hetzelfde lot ondergingen. Op een andere gedenkplaat, aan het Kolonel Dusartplein, staan nog eens tien namen, opnieuw van terechtgestelden. De naam 'Hendrik Verdonck' is ook te lezen op het oorlogsmonument bij de kerk in Meeuwen: daar was hij geboren.

DOODVONNIS

Hendrik of Henri Verdonck, onderofficier bij het 2de jagers te voet, die na een kwetsuur ontslagen was van dienst, staat aan het hoofd van de 'Inlichtingsdienst aan het Belgisch Leger over den aanvoer en verplaatsing der vijandelijke troepen'. Zo wordt de 'dienst' in een document van zijn broer Jean genoemd. Met andere woorden: Hendrik is een spion, en wel van een Belgisch-Franse compagnie met vertakkingen tot in Noord-Frankrijk. Niet toevallig staat op de Hasseltse gedenkplaat aan de oude kazerne ook de naam van de Franse officier Sylvain Duval: die leidt samen met Verdonck het gezelschap. De compagnie staat onder meer in verbinding met een 'inlichtingsbureau' in Nederland en helpt jongemannen over de Dodendraad. Langs die weg willen ze alsnog dienst nemen in het Belgische leger.

Gedenkplaat terechtgestelden Herkenrodekazerne Hasselt

Op 6 mei wordt Hendrik gearresteerd in Meeuwen en opgesloten in Hasselt. Het doodvonnis door het Duitse Krijsgerecht valt op 25 juli. Volgens zijn broer Jean weigeren Verdonck en Duval bij hun executie de blinddoek en zouden dit Hendriks laatste woorden zijn geweest: "Leve Koning Albert! Leve België!" Begin september 1919 krijgt "de jonge Meeuwerheld" op een Nationale Feestviering in Bree een *Huldezang*.

Overbrenging van de stoffelijke resten van de in Hasselt gefusilleerde burgers naar de Grote Markt in Hasselt

Na de oorlog blootgelegd massagraf in Hasselt met gefusilleerde burgers

DWANGARBEID

Eind 1915 sloot ook Jean Verdonck, broer van Hendrik, zich aan bij het spionagegezel-schap. Ook hij werd opgepakt in Meeuwen, op 26 mei 1916, en tot tien jaar dwangarbeid veroordeeld: "Den 3 augustus werd ik weg-gevoerd naar een tuchthuis in te Rheinbach, Duitsland. De behandeling was zeer streng en het eten zoo schaarsch en slecht dat ik dagelijks gekweld werd door den honger. Den 17 October 1917 werd ik van Duitschland naar eene arbeidscommando gevoerd te Sedan (Frankrijk). Wij waren met 117 mannen en werden daar op allerlei wijzen afgebeeld, zoodat er na verloop van 4 maanden slechts een 20 tal mannen nog leefde." Jean belandt in het ziekenhuis maar overleeft de oorlog.

VERZET

Passief verzet, sabotage, sluikpers, spionage... dat zijn de middelen waarmee de Belgische bevolking zich tijdens de Eerste Wereldoorlog verzet. Spionage- of inlichtingendiensten werken voor het Belgische leger, maar ook als geheime agenten, vooral voor de Britten. Ze worden zowel door militairen als door burgers bemand en bevrouwd.

HET LEVEN ZOALS HET OOK WAS

Hasselt. – De markt. – De markten gaan hun gewonen gang en niets bijzonders is te melden over de prijzen die ongeveer dezelfde gebleven zijn sedert reeds geruimen tijd; alleen moet gemeld worden de schaarschte der boter, en de overvloed van moeskruiden, plantsoenen, eieren en boomvruchten.

— Uit *De Bode van Limburg*, zondag 13 augustus 1916

AUGUSTUS
1916
—
DILSEN-
STOKKEM

TRAGIEK AAN DE DRAAD

— *Martin Luyten – de familie Kenzeler*

In de Limburgse grensgemeenten bakent 'De Draad' tijdens de oorlog het leven letterlijk af: de grens oversteken kan vanaf ergens in 1915 of 1916 alleen nog met Duitse toestemming. Of met doodsgevaar. Er spelen zich aan en door De Draad drama's af.

NAGRAS

13 augustus 1916. De 29-jarige Martin Luyten komt met z'n kompaan Jan Vandewauw, een naamgenoot van zijn moeder, een kijkje nemen hoe het staat met het nagras, dicht bij de Maas en dus ook bij De Draad. Een Duitse grenspatrouille merkt het tweetal op en sommeert hen te blijven staan. Vandewauw gehoorzaamt het bevel, maar Luyten zet het op een lopen. Vermoedelijk uit schrik. Er volgt een fataal schot. Pastoor Hennekens vermeldt het tragische gebeuren in zijn naoorlogse verslag over de oorlogsjaren in Dilsen-Stokkem: volgens hem werd Luyten eerst gevangen genomen en vervolgens zonder vorm van proces gefusilleerd. In de familie circuleert het verhaal dat de betrokken Duitse soldaten als straf naar het front in Rusland zijn gestuurd. Moeder Luyten, sinds 1911 weduwe, sterft enkele maanden later. Martin Luyten is Stokkems enige burgerslachtoffer van de Eerste Wereldoorlog. Twaalf militairen sneuvelden.

Portret van Martin Luyten

ZWAAIEN

In de Kiekenstraat in Stokkem woont in 1914 de familie Kenzeler. Christiaan Kenzeler en zijn vrouw Maria Beckers hebben zes dochters en een zoon: in 1914 is Helena 19, Anna een jaar jonger en Maria nog een jaar jonger. Dan volgen Mathilde (13), Liza (11), Leo (10) en Rosalie (5). In augustus 1914 slaat de paniek toe. Er doen wilde gruwelverhalen de ronde over de barbaarse Duitse troepen, en zeker in de grensgemeenten vluchten mensen naar het veilige, neutrale Nederland. Dat zijn er in Stokkem alleen al 1600, volgens het pastoorsverslag. Vader en moeder Kenzeler sturen hun drie oudste dochters voorop, de grens over, naar Obbicht in Nederlands-Limburg. Daar woont een broer van Maria. Zij en de andere kinderen zullen later wel komen. Eerst willen ze hun hebben en houden in veiligheid brengen.

Het gezin zal vier jaar gescheiden blijven. Waarom precies, weten we niet meer. Volgens het familieverhaal konden de drie oudste dochters – die als dienstmeisje werk vonden in Sittard en Maastricht – en de rest van het gezin aan de grens alleen nog naar elkaar zwaaien...

EEN DRAAD MET EEN DOEL

De oorlogsdraad die het Duitse leger in 1915 spant tussen België en Nederland, heeft een dubbel doel: voorkomen dat oorlogsvrijwilligers via Nederland (en Engeland) tot bij het Belgische leger geraken, en vermijden dat er via Nederland geheime informatie wordt doorgegeven. De draad is een antispiionage-draad.

HET LEVEN ZOALS HET OOK WAS

Sutendael. – Begankenis. – Aanstaaenden Dinsdag, 15 Augustus, feestdag van O.L.Vr. Hemelvaart, heeft, zooals sedert honderden jaren, de groote bedevaart plaats naar het Mirakuleus Beeld der Moeder Gods, die alhier door ontelbare geloovigen van uren ver in den omtrek betrouwvol vereerd wordt. In de bange tijden, die wij thans beleven, is het meer dan ooit noodig zijne toevlucht te nemen tot de machtige Hemelkoningin, opdat wij door Hare voorspraak binnen kort den vrede mogen bekomen voor het zoozeer geteisterd Europa.

— Uit *De Bode van Limburg*, zondag 13 augustus 1916

De drie oudste dochters van de familie Kenzeler

AUGUSTUS
1916
—
NIEUWERKERKEN

AARDAPPELEN AAN BANDEN

— Joseph Bogaerts

De voedselbevoorrading is in het bezette België al snel een groot probleem en leidt tot een gigantische administratie met reglementen, verordeningen, tabellen, bestraffingen enzovoort. Een groot deel van het werk komt bij de gemeentebesturen terecht.

42

25 augustus 1916. In Kozen, nu een deelgemeente van Nieuwerkerken, verschijnt een tabel. Daarin staat voor elk van de 42 “voortbrengers” opgetekend hoeveel aardappelen hij moet produceren, hoeveel hij en zijn huishouden er zelf mogen verbruiken en hoeveel hij er dus op de markt moet brengen. Dat ‘op de markt brengen’ moet overigens gebeuren via erkende opkopers-handelaars en met een door de Duitse overheid vastgestelde maximumprijs. Voor elk vervoer van aardappelen moet zo’n handelaar ook een officiële geleide- of vrachtbrief bij zich hebben. Eventjes als particulier bij de teler zelf aardappelen gaan kopen, kan dus niet. Officieel toch niet.

Zo’n tabel is een bijzonder leerrijke bron: in Kozen bijvoorbeeld behoren in 1916 van de ongeveer 900 inwoners er 353 tot een landbouwhuishouden, leert de tabel ons. En alle 42 boerderijen houden varkens, gemiddeld zes.

4400 – 3212 = 1188

Terug naar de aardappelen, een essentieel ingrediënt van de voeding voor mens en dier. Landbouwer Joseph Bogaerts heeft er 40 are van geplant. De geschatte opbrengst per are is vastgelegd op 110 kilogram en dus beschikt Bogaerts in 1916 officieel over 4400 kilogram aardappelen. Dan begint het aftrekken: zijn huishouden telt negen personen, die samen recht hebben op een rantsoen van welgeteld 972 kilogram. Z’n twee varkens zijn goed voor 1440 kilogram aardappelen en 800 kilogram van de opbrengst dient als plantgoed voor het jaar nadien. Besluit van de rekensom: Joseph Bogaerts heeft recht op 3212

Oproep “aangiftekaarten” aardappelen (12 februari 1916)

kilogram aardappelen voor eigen gebruik en moet dus 1188 kilogram in de officiële handel brengen. Voor een grootteiler als Joseph Gilot met zijn 5 hectare liggen de cijfers heel anders: 55.000 kilogram opbrengst, 36.500 kilogram te leveren aan handelaars.

RANTSOEN

Om het verbruik van aardappelen onder controle te houden stelt de Duitse overheid, behalve officiële prijzen, ook strenge rantsoeneringen in. Die evolueren in de loop van vier jaar. Een van de bekommernissen is dat ook mensen uit de stad aan aardappelen moesten geraken. Er komen verder bepalingen voor dieren: terwijl je begin augustus 1916 varkens nog met aardappelen mag voederen, is dat aan het eind van het jaar in Limburg alweer verboden. En niet zelden eist de bezetter doodgewoon alles op, zonder vergoeding en ‘voor eigen gebruik’.

Verordening betreffende het benutten van aardappelen tot beroeps- of nijverheidsdoeleinden

HET LEVEN ZOALS HET OOK WAS

Sint-Truiden. – Politiegerecht. –
De volgende ouders zijn veroordeeld geworden wegens schoolverzuiming hunner kinderen. Lafosse Juliaan, Moers Leonard, Wyermans Herm., Coninckx Leop., Snyers H., Vansimpson, alle van Sint-Truiden.

— Uit *De Bode van Limburg*, zondag 13 augustus 1916

NOVEMBER
1916
—
HASSELT

HASSELAREN AAN HET WERK IN DUITSLAND

— Louis Feytons – Henri Hiemeleers

Groepsfoto van negen dwangarbeiders in het kamp van het Himmelmoor (Quickborn). Onderste rij, zittend geheel links Louis Feytons (met sterk gebogen pijp)

26 november 1916. Met affiches en op bevel van de Duitse militaire overheid roept de burgemeester van Hasselt “alle mannelijke belgen en vijandelijke buitenlanders der Stad Hasselt van 17 tot 55 jarigen ouderdom” op. Zij moeten zich op zaterdag 2 december melden aan de Herkenrodekazerne in de Maastrichterstraat, met reisbagage bij zich. Ook Louis Feytons, de 22-jarige kostwinner van een gezin uit Runkst, meldt zich aan. Hij wordt verplicht tewerkgesteld in Duitsland. Op dat moment is Henri Hiemeleers uit de buurgemeente Stevoort al twee jaar in Duitsland: hij is in augustus 1914 bij de verdediging van de Luikse forten krijgsgevangen gemaakt en naar Duitsland afgevoerd.

DUITS TURF STEKEN

Louis Feytons (1894-1963) belandt voor zowat anderhalf jaar in de buurt van Hamburg, in het Himmelmoor, het ‘Hemelveen’. De naam klinkt mooier dan de realiteit: Louis moet er in de veenvelden turf steken, onder meer omdat er in Duitsland door de oorlog-

somstandigheden een tekort is aan werkrachten. Hij leeft er met zijn lotgenoten in houten barakken, in een kamp dat met de wapens wordt bewaakt. In die periode waagt hij twee vergeefse ontsnappingspogingen. De dwangarbeiders proberen ook geregeld hun povere rantsoen aan te vullen door bij boeren in de buurt bijvoorbeeld eieren te stelen. Maar ook dat doe je niet ongestraft: een van de straffen bestaat erin dat betrapten ’s winters urenlang onbeweeglijk en in de bittere kou buiten moeten staan. Himmelmoor is vandaag de dag een natuurgebied. Er wordt nog altijd turf gewonnen.

VAN KRIJGSGEVANGEN NAAR WERKNEMER

Henri Hiemeleers (1883-1971) verblijft op verschillende plekken in Duitsland, tot hij ergens in 1916 wordt toegewezen aan brouwer Hellmann in de stad Cloppenburg in Nedersaksen. Het kan dat Hiemeleers bij de brouwer inwoonde: het hoofdkamp voor krijgsgevangenen Edewecht ligt immers een eind uit de buurt. Hoe dan ook, er ontstaat een vriendschapsband tussen de brouwer en

Henri Hiemeleers in burgerkleding in Cloppenburg

zijn verplichte werknemer, en na de oorlog kiest Henri Hiemeleers ervoor nog een tijdje in Cloppenburg bij de Hellmanns te blijven. Hij wordt van een gedwongen en betaalde werknemer. In 1920 keert hij terug naar Stevoort, maar de vriendschap met de familie Hellmann is blijven bestaan.

HET LEVEN ZOALS HET OOK WAS

Landbouw. – Hoenderteelt. – De voederbakken der hoenders, namelijk die waarin men het week voeder geeft, mogen niet te diep zijn. Ondiepe schootels of troggen, zijn het best geschikt. De hoenders eten het voeder, vooral wanneer zij zeer hongerig zijn, haastig op en steken den ganschen bek diep in de voederbrij, zoodat zelfs gemakkelijk de neusgaten verstopt geraken. Daardoor ontstaan echter allerlei ziekten der ademhalingsorganen... [...]

— Uit *De Bode van Limburg*, 26 november 1916

DECEMBER
1916
—
HEUSDEN-
ZOLDER

GEDEPORTEERD

— *Pastoor Jan Paquay*

3 december 1916. De Duitse overheid heeft een dwingende vraag voor het gemeentebestuur van Heusden: of men de lijst van werklozen uit de gemeente kan bezorgen? Het bestuur weigert. De volgende dag moeten jonge en oudere mannen zich om acht uur melden op 't Controol in Tessenderlo...

BOORTOREN

In de loop van 1916 groeit in Duitsland het tekort aan arbeidskrachten: veel mannen bevinden zich aan het front, dat gulzig meer en meer soldaten nodig heeft. Mannen uit de bezette gebieden moeten de tekorten helpen aanvullen. Ook uit Heusden-Zolder. De lokale economie lijdt er onder de bezetting en het werk aan de boortoren van de koolmijn van Zolder is stilgelegd.

Op 't Controol worden op 4 december mannen geselecteerd die in Duitsland verplicht tewerkgesteld zullen worden. In het geval van Heusden gaat het om negen inwoners, allemaal landbouwers en pachters. In totaal sjokken die dag zowat 400 mannen naar het station van Tessenderlo, na een triest afscheid van hun familie. Ze moeten tussen een haag van Duitse soldaten lopen, en voorop zingen 'Pruisen' uitdagend het lied 'Püppchen, du bist mein Augenster' over jonge ouders en hun baby. De wanhoop bij de mannen en hun verwanten en vrienden is groot.

TERUG NAAR HUIS

De trein brengt de mannen via Diest en Hasselt naar Duitsland. De kleren en levensmiddelen die hun families in het station van Tessenderlo nog hebben afgegeven, worden hen nooit bezorgd. Ze belanden in het 'gefangenlager am Klein-Wittenberg' aan de Elbe. Daar hebben ze het niet getroffen: de leefomstandigheden in het kamp zijn bikkelhard. Aan het thuisfront ijvert pastoor Jan Paquay (1878-1936) voor hun terugkeer: hij dringt daar herhaaldelijk op aan bij de Duitse over-

heid. De pastoor boekt succes: in de loop van 1917 mogen de negen Heusdense gedeporteerden terug naar huis. Jan Paquay, die later pastoor-deken wordt in Bilzen, zal na de oorlog doctor in de geschiedenis worden aan de KU Leuven. Hij publiceerde meer dan 250 boeken en artikels, vooral over Limburgse en kerkgeschiedenis. Zijn boek over de Duitse inval in Limburg (augustus-oktober 1914) blijft een belangrijke bron.

OMHALING

Verplichte tewerkstelling kon ook in eigen land. Achttien andere jongens uit Heusden kregen het bevel te gaan werken aan een nieuwe spoorlijn die de Duitsers aanlegden in de provincie Luxemburg. Zes van hen konden zich door het omkopen van een Duitse ambtenaar vrijkopen. In de kerk van Heusden werd op 6 december een omhaling georganiseerd. De opbrengst – 234 frank – was bestemd voor de twaalf jongens die moesten vertrekken. Al op zondag 24 december 1916 mochten ook zij terugkeren, na de betaling van 800 mark voor hun vrijheid.

HET LEVEN ZOALS HET OOK WAS

Sint-Truiden. – Liefdadigheidsfeest.
– Wij vernemen met veel genoegen dat het toonkundig feest, verleden Zondag, door de leerlingen onzer stedelijke muziekschool gegeven, ver boven alle verwachting opperbest gelukt is. De opbrengst, die eene schoone som bedraagt, zal de schamele armen in dit gure jaargetijde zeer te stade komen.

– Uit *De Bode van Limburg*, zondag 3 december 1916

Heusdense oud-strijders

JANUARI
1917
—
ALKEN

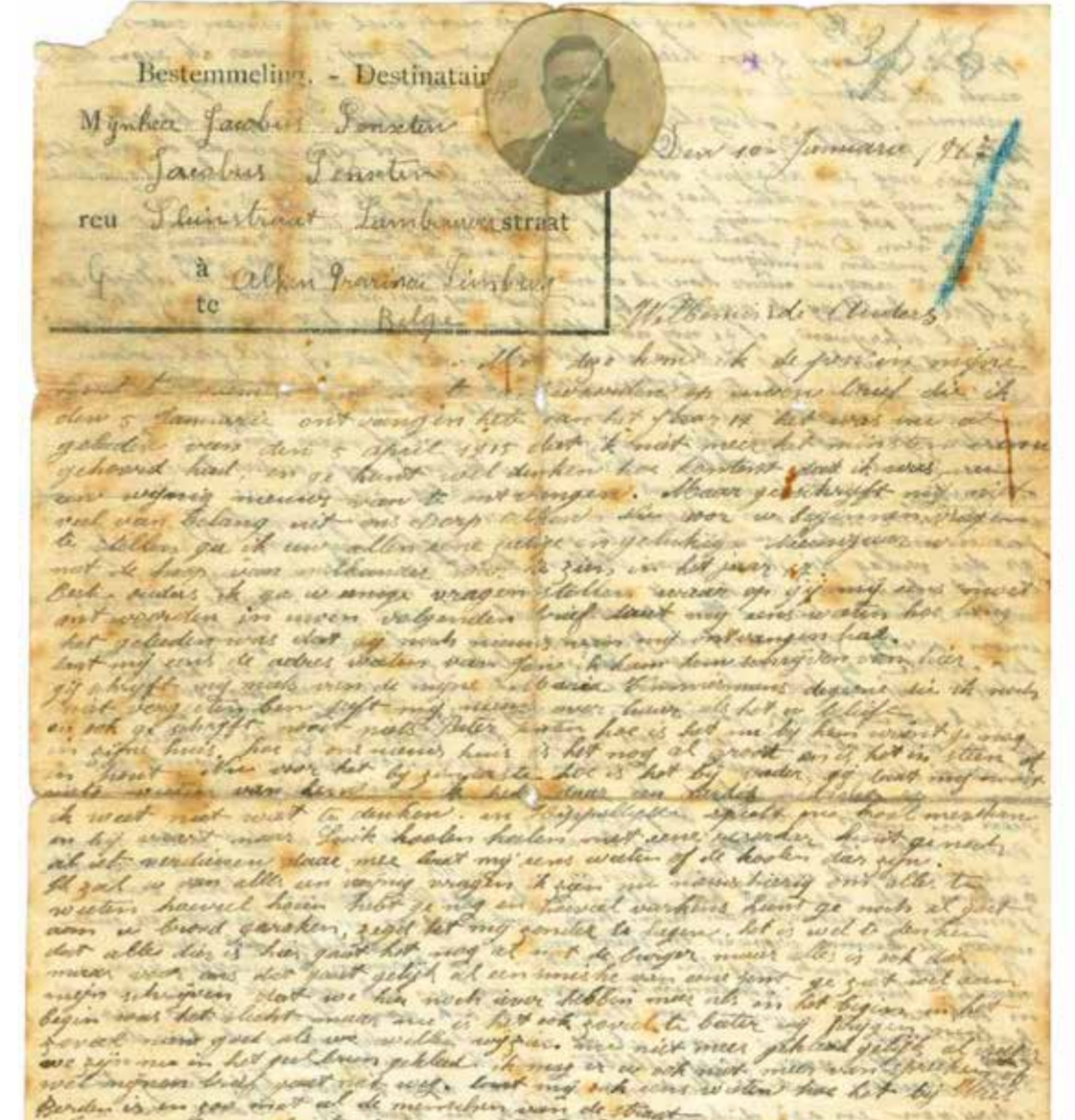

“BESTE OUDERS, SCHRIJFT MIJ EENS DE WAARHIJD...”

5 januari 1917. Alkenaar Robert Penxten (°1893) krijgt aan het IJzerfront een brief van thuis, met “een wijgig nieuws”. Hij heeft een kleine twee jaar niets meer gehoord van zijn familie. Robert was dienstplichtig toen de oorlog uitbrak. Hij bevindt zich begin 1917 aan het IJzerfront en is naar eigen zeggen “noch niet eene minuut ziek geweest”: “Gij zult mij niet meer kennen, want ik ben veranderd. Ik ben nu groot en dik. Ik ben nu 95 kilo zwaar.” In zijn antwoord, een lange nieuwjaarsbrief, klaagt hij nauwelijks over de omstandigheden aan het front, die volgens hem zelfs verbeterd zijn. Maar: “Ik mag u niets schrijven wat wij hier doen. Het is te gevaarlijk voor u.” (Brieven van soldaten werden gecensureerd.) Robert maakt zich vooral ongerust: denken de mensen aan de soldaten? En wat na de oorlog?

NOG MEER OORLOG NA DE OORLOG?

Robert Penxten schrijft: “Wij zien wel veel af, maar toch we houden onzen moed. Wij vechten voor ons vaderland, voor ouders, broeders en zusters. En toch, mischiens na den oorlog zullen we uitgemaakt worden voor niets, van de geenen die er niet bij geweest zijn. Zoo is ons gedacht hier. Beste ouders, schrijft mij eens de waarheid op die vraag die ik u gaan stellen: denkt gij noch aan mij, en zoo in het algemeen: denken de menschen nog aan de Belgische soldaten? Volgens dat ze hier allen spreken, zal er achter dezen oorlog noch meer oorlog zijn met de Burgers onder malkander. En dat komt het meeste bij de vrouwen die zig slecht zullen gedragen hebben. Geloof mij zeker als dat ge noch iets zult zien na den oorlog. Ik zal het u maar juist en waarlijk zeggen, beste ouders: indien bij u iets gebeurt is sinds den oorlog dat tegen de Belgische soldaten is of dat de meisjes met de Pruisen zig vermaakt hebben, neemt het voor de zekere waarheid als dat gij mij nooit niet meer zult zien in mijn geboorte Dorp

Nieuwjaarsbrief van Robert Penxten, gericht aan zijn ouders (10 januari 1917)

Alken. Beste ouders, ik moet beginnen te weenen om dat ik u dat allen moet schrijven, want mijn hart ken er niet meer over. Dat is te wreed zulke zaken, als we dat hier allen in de gazetten leezen en horen van jongen die nieuws van hun huis ontvangen en het portret er mee waar de hunne vrouw op staat met eenen Duitzekop bij haar.”

Op 19 mei 1918 sterft Robert Penxten in het militair hospitaal in Beveren. Hij wordt begraven op de militaire begraafplaats van De Panne. Zijn geliefde Maria – “zegd haar dat ik nog alledagen aan haar denk” – heeft hij niet teruggezien.

HET LEVEN ZOALS HET OOK WAS

De watersnood rond Maaseik. – Tengevolge van de aanhoudende regens is de Maas onrustwekkend uit hare oevers getreden. De landerijen en weiden zijn uren ver overstromd en de wegen zijn versperd.

– Uit *De Bode van Limburg*, zondag 7 januari 1917

FEBRUARI
1917
—
VOEREN

KUNSTWERKEN OP HET SPOOR

— *Wilhelm Gröner*

16 februari 1917. De spoorlijn van Tongeren tot in Gemmenich bij Luik en zo naar Aken, goed voor zowat veertig kilometer en voor enkele opmerkelijke ‘kunstwerken’ onderweg, wordt in gebruik genomen. Ze passeert door de Voerstreek, vermijdt Nederland en verbindt Aken met Antwerpen. Niet toevallig gaat de nieuwe lijn Nederland uit de weg: ze is tijdens de oorlog aangelegd door Duitse spoorwegfirma’s omdat het neutrale Nederland elk transport op de IJzeren Rijn tussen België en Duitsland weigert. Spoorlijnen spelen in de Eerste Wereldoorlog een essentiële rol.

ELEKTRICITEIT!

In de eerste helft van 1915 begint het voorbereidende werk door de Duitse spoorwegtroepen. Er komen inkwartieringen en onteigeningen, en de lokale bevolking ziet voor het eerst de werking van... elektriciteit. Het bevel voor de bouw van een volwaardige spoorlijn – geen smalspoor dus, zoals vaak in oorlogstijd – komt van Oberstleutnant Wilhelm Gröner (1867-1939), die aan het hoofd staat van alle Duitse spoorwegtroepen en -instanties. Gröner zal later doorstoten tot de absolute top van het Duitse leger en in november 1918 keizer Wilhelm II aanraden om af te treden. Zijn Gröners motieven voor de Belgisch-Duitse spoorlijn militair of economisch? Denkt hij verder dan de oorlog? Het kan. Belgische vrijwilligers, onder meer mensen uit de streek, vormen in 1916 het grootste deel van de ongeveer 12.000 arbeiders. Er zijn ook Duitse militairen actief en er worden Russische krijgsgevangenen tewerkgesteld. De Voerstreek maakt kennis met reuzenmachines en met mensen van diverse nationaliteiten.

DE LANGSTE

Het behoorlijk heuvelachtige landschap, bijvoorbeeld in de omgeving van Montzen (vandaar ook de ‘Montzenlijn’), maar vooral

Constructie van het spoorwegviaduct in Remersdael

de strenge hellingsseisen en ook de eis dat er onderweg geen hindernissen mogen zijn, maken van de aanleg een zware klus. Er worden vier tunnels aangelegd: die van Veurs, goed voor meer dan twee kilometer, tot voor kort de langste in België. Verder komen er drie bruggen met ijzeren liggers en ook drie betonnen exemplaren: zo wordt in Sint-Martens-Voeren een viaduct van gewapend beton van 250 meter aangelegd, en in ‘Remersdaal’ een brug in gestampt beton van bijna 400 meter. Hier en daar komt de lijn ook verwaarloosbaar vlak bij de Dodendraad die België en Nederland van elkaar scheidt.

De oorloglijn is ook na de oorlog in gebruik gebleven. Zo vermeed men Nederlandse heffingen en moest er maar één douane gepasseerd worden. Vanaf 1981 is deze goederenlijn, die Duitsland verbindt met de Belgische havens, geëlektrificeerd.

Het spoorwegviaduct in Remersdael

HET LEVEN ZOALS HET OOK WAS

Maaseik. – Men voorspelt ons dit jaar eenen prachtige fruitoogst. Kenners beweren dat zij het van nu af reeds aan de boomen zien.

— Uit *De Bode van Limburg*, zondag 18 februari 1917

MEI
1917
—
AS

LUCHTBEELDEN

— *De Fliegerschießschule Asch*

Maart 1917. Gedeeltelijk op het grondgebied van As begint het Duitse leger met de aanleg van een vliegveld. Het eerste vliegtuig stijgt al op 26 mei op. De plaats is niet toevallig gekozen: het nieuwe vliegveld sluit aan bij de *Fliegerschießschule*, de Vliegsterschool. Die bevindt zich sinds eind 1916 in dit deel van Midden-Limburg. Het terrein telt meer dan 80 vierkante kilometer en ligt deels op het voormalige schietdomein van John Cockerill in Houthalen.

Voor veel van hun bouwmaterialen trekken de Duitsers naar de mijn in Waterschei (Genk), die dan in aanbouw is. De mijn moet hierdoor sluiten. En er is nogal wat bouw materiaal nodig. Behalve hangars voor de vliegtuigen, constructieateliers en werkplaatsen voor herstellingen, zijn op en bij de schietdomein en het vliegveld ook nodig: schoolgebouwen, huisvesting voor de soldaten, paardenstallen en koetshuizen, garages voor auto’s én een luxecasino voor officieren. Voor de huisvesting neemt men mijnwerkershuizen in As, Waterschei en Zwartberg in beslag. Kostprijs van de Fliegerschießschule Asch: 60 tot 80 miljoen frank, een reuzensom.

KOLONIE

De school en haar vliegveld móeten wel veel oppervlakte hebben. Een van de opleidingen is namelijk dat je als observator leert schieten, observeren en fotograferen vanuit een vliegtuig. Op het uitgestrekte terrein bevinden zich een aantal te fotograferen doelen: loopgrachten, kanonnen, vliegtuigen en soms ook troepen die zich verplaatsen... Doel is dat de luchtfoto’s zo snel mogelijk worden geanalyseerd om er conclusies uit te trekken voor de oorlogsvoering. Er wordt op het terrein ook geoefend op bescherming tegen bombardementen vanuit vliegtuigen én op de effecten van gifgas, met honden en schapen.

Meteen na de oorlog wordt het terrein omgebouwd tot vliegsterschool van het Belgisch Militair Vliegwezen, die ook in beslag genomen Duitse vliegtuigen gebruikt. In 1925 verhuist de school naar het West-Vlaamse Wevelgem en komt op het terrein dankzij barones de Beeckman de ‘Kolonie De Beeckman’, een kindersanatorium. In 1970 wordt dat ‘Opvangcentrum De Stap’. Na een periode van leegstand en verval is hier nu vzw Arbeidskansen gevestigd. Er staan nog drie ‘Duitse’ (bij)gebouwen.

‘Fliegerschießschule’ van As

NIEUW! FOTOGRAFEREN UIT DE LUCHT

Luchtfotografie vanuit vliegtuigen is tijdens de Eerste Wereldoorlog een vernieuwende technologie – na wat experimenten in de 19de eeuw – én een risicovolle onderneming. Het wordt snel een onmisbaar instrument voor de militaire inlichtingendiensten. Dankzij de beelden komen zij meer te weten over de posities en bedoelingen van de vijand. Er zijn tijdens de oorlog letterlijk miljoenen luchtfoto’s genomen.

Kogelvanger op de ‘Fliegerschießschule’ van As

HET LEVEN ZOALS HET OOK WAS

Asch. – Voetbal. – Zaterdag 11 had alhier een match plaats tusschen de eerste afdeling der F.C. des Liégeois, versterkt door spelers der F.C. Excelsior van Hasselt en den F.C. Victoria van Op-Glabbeek. Van beide zijden werd hardnekkig voor de overwinning gekampt. Niettegenstaande de goede voorbereiding en het uitmuntend spel van de afdeling der Liégeois bleef de overwinning aan de Victoria. Uitslag: 2-0.

— Uit *De Bode van Limburg*, zondag 27 mei 1917

MEI
1917
—
DIEPEN-
BEEK

DE NACHTWACHT VAN DIEPENBEEK

— Frans Jenné, Etienne Radelet en vele anderen

Mei 1917. “Voorzeker, de nood is heden- daags zeer groot, maar men zou toch zeggen dat bij sommige lieden alle gevoel van eerlijkheid sinds deze droevige tijden verdwenen is.” Aldus *De Bode van Limburg*. Het week- en zondagsblad brengt van 1916 tot 1918 honderden berichten over kleine en grote Limburgse diefstal- len in de oorlogsjaren, door dievenben- des en ook door jonge en minder jonge gelegenheidsboeven. De plaag heeft alles te maken met de schaarste, de ontbering en de hoge prijzen voor veel levensmid- delen. Voedsel is bij de inbrekers zeer ge- geerd. Bij boeren en mensen met moestuintjes trekken ze aardappelen uit de grond, ze pikken graan, ze hebben het op dieren gemunt (kippen, konijnen, varkens, runderen...), ze breken in in de loodsen van voedselbedeling... Ook kle- ren en uiteraard geld worden gestolen.

ONVERMOEIBAAR!

In Diepenbeek wordt in mei 1917 de nacht- wacht heropgericht. Alle gezonde mannelijke Diepenbekenaren tussen 18 en 55 moeten er- aan meedoen. Samen met de veldwachters – dat ploegje krijgt er op hetzelfde moment een vijfde man bij – zal de wacht patrouilleren en optreden. De nachtwachters moeten de bange inwoners bijstaan. Velen van hen laten ’s nachts immers hun slaap om zélf te waken. Het lijkt te helpen. Op 17 mei 1917 is dit een van de vele korte berichtjes in *De Bode*: “Op de Tierstraat bij F.J. drongen dieven langs het dak in de woning en stolen droog varkens- vleesch en enene hoeveelheid meel. De baas des huizes werd gewekt en zag de ongenodig- de gast het hazenpad kiezen. Men denkt dat de dieven de nachtwacht uitloeren.”

Op 2 december 1917 lijkt het moge- lijke effect al weer weggeëbd: “De dieverijen worden zo talrijk dat er geen nacht voorbij- gaat zonder dat er 4 of 5 plaatsen ingebroken en gestolen wordt, ongerkend de veld- en hofdieverijen die geen maat kennen. Men slaapt hier niet meer gerust; in vele wonin-

gen wordt wacht gehouden.” En: “Nogmaals werd in den nacht van Dinsdag tot Woensdag der vorige week ingebroken ten huize van Frans Jenné, op het gehucht Ginderover. Er werd voor meer dan 700 frank gereedschap- pen en eetwaren ontvreemd. ’t Is sedert den oorlog de elfde of twaalfde maal dat de be- deeligde het bezoek van nachtridders krijgt maar nu is men op hun spoor en ’t zou wel kunnen dat ze weldra gesnapt worden.” In mei 1918 wordt opnieuw de lof gezongen van het “onschatbare” initiatief: “Dank zij uit aller naam aan de wakkere en onvermoeibare inrichters en deelnemers der nachtwacht onder het onbaatzuchtige geleide van den heer Etienne Radelet als chef, die, men twijfelt niet, door een waakzaam oog in het zeil te houden, menige eerlooze daad tegen onze rustige dorpsbewoners zal kunnen beletten.”

HET LEVEN ZOALS HET OOK WAS

Peer. – Solo-slim. – Ter herberge Jan Convents werd Zondag een solo-slim gespeeld door Jan Ketelbueters met 12 de beste harten en schuppennaas. Mede- spelers waren: Jozef Jonckers, Gustaaf Convents en Gustaaf Eyckens.

Uit *De Bode van Limburg*, zondag 13 mei 1917

Eerste nummer van *De Bode van Limburg*

JUNI
1917
—
HOUTHALEN-
HELCHTEREN

EEN WARE, BRAVE BELG

— Louis Maesen

Kort na de oorlog. Louis Maesen en de gemeentesecretaris van Houthalen te- kenen bij de gendarmerie de geschreven versie van Louis’ verklaring over wat hij tijdens de oorlogsjaren heeft gedaan. De dienstdoende wachtmeeester besluit: “Wij hebben vernomen door de gemeente- overheid dat den belanghebbende gedurende zijn verblijf te Houthalen onder den oorlog nooit op welke wijze het ook was de Duitschers heeft bijgestaan om hun den geringsten dienst te bewijzen, maar dat hij zich integendeel wel heeft gedragen zooals een waren, braven Belg.” Wat was er gebeurd?

RUIL VAN KRIJGSGEVANGENEN

Bij de belegering van Luik wordt de 32-jarige Louis Maesen, die dan sinds enkele dagen in het Luikse hospitaal Saint Laurent als ziekenverpleger-brancardier werkt, krijgsge- vangen genomen. In tegenstelling tot veel van zijn lotgenoten wordt hij niet naar Duits- land afgevoerd om er verplicht te werken in een kamp. Louis blijft in het hospitaal Saint Laurent werken, maar nu onder Duits bevel. Zowat dag op dag een jaar later wordt hij vrij- gelaten en mag hij naar huis. Het is mogelijk dat hij deel uitmaakte over een akkoord voor een krijgsgevangenenruil, maar zeker is dat niet. De verklaring die Louis na de oorlog heeft moeten afleggen, heeft ongetwijfeld te maken met vragen die bij zijn vrijlating werden gesteld.

ZIEKENTREIN

Louis Maesen verblijft zowat twee jaar in Houthalen. Op 14 juni 1917 krijgt hij een vraag van, naar zijn eigen zeggen, “twee Duitsche gendarmen”: of hij in Houthalen wil blijven dan wel of hij zich bij het Belgische leger wil voegen? Louis antwoordt naar waar- heid dat hij de tweede optie verkies, wordt in Maaseik ontboden en wordt de volgende dag onder bewaking via Luik afgevoerd naar het

Louis Maesen met zijn familie

Duitse kamp van Dülmen. Daar blijft hij twee maanden: “Ik heb dat kamp verlaten en ben door Zwitserland naar het kamp van Auvours (Frankrijk) gevoerd.” Enkele maanden later zal hij dienst nemen op de ziekentrein, tot 1 februari 1919.

Maar wat heeft Louis Maesen twee oorlogsjaren lang in Houthalen gedaan? Dit verklaart hijzelf: “Binst mijn verblijf hier te Houthalen onder den oorlog noch nergens heb ik pogingen aangewend om de grenzen te overschreiden en te vluchten. Ik heb binst mijn verblijf te Houthalen onder den oorlog 2 of 3 maanden gewerkt aan de werken van den boortoren der koolmijn te Zolder.” Na een Duitse boete, “uit hoofde dat ik het krijgsg gebied van Maeseck had overschre- den”, ging hij bij de gemeentesecretaris werken.

Dat is ook de man die Louis’ verklaring bij de gendarmerie mee ondertekende en dus bevestigde. *Case closed.*

Louis Maesen overleed in 1963. Hij kreeg drie frontstrepn toegekend en ligt begraven op het ereperk van de begraafplaats van Houthalen.

HET LEVEN ZOALS HET OOK WAS

Lommel. – Onweder. – Bij het onweder, verledene week, sloeg de bliksem op de speelplaats der meisjes in eenen boom, juist wanneer eenige er waren. Gelukkiglijk geen ongeval.

— Uit *De Bode van Limburg*, zondag 17 juni 1917

BORGLOON

MET STUKKEN EN BROKKEN

Arnold Lowette over zijn familie en de stoomstroopfabriek

Tijdens de oorlog viel de Belgische industrie in grote mate stil. Maar er waren ook bedrijven die verder functioneerden, en zelfs groeiden. Zoals de stroopfabriek van de familie Lowette in Bommershoven (Borgloon). Arnold Lowette (90), die in 1946 zelf begon te werken in de fabriek, weet er alles over.

“Mijn grootouders waren veelzijdige ondernemers,” begint Arnold Lowette. “Ze hadden in Bommershoven een boerderij die bestond uit een veemesterij, een aardappelhandel, een voedingswinkel met een toog waar mensen een borrel konden drinken, en eveneens een kleinschalige stroopstokerij – wat eigenlijk gewoon neerkwam op een koperen ketel waarin stroop werd gemaakt. Ze werkten hard en de zaken gingen goed. Hun acht kinderen hielpen al op vroege leeftijd mee in de zaak.”

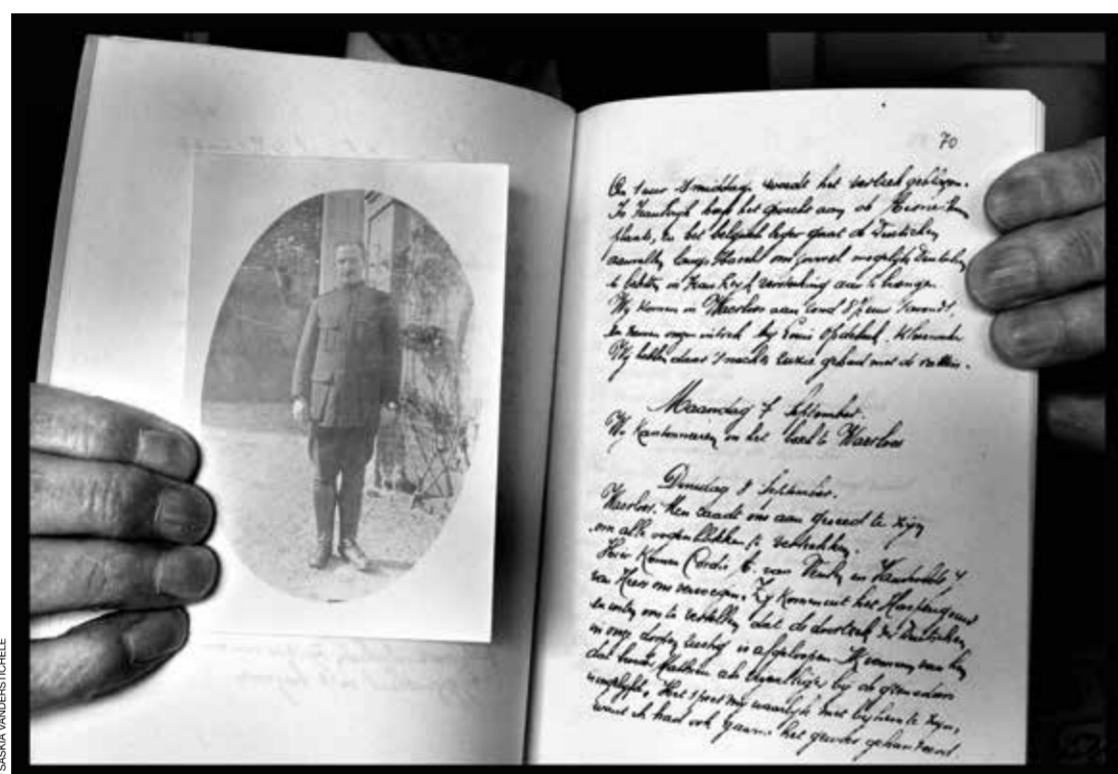
Louis Lowette ging met paard en kar kolen halen in de mijnen van Luik.

BROODBELEG

In 1912 begon een van de zoons, Louis Lowette, de kleinschalige stroopstokerij uit te bouwen tot een stroopfabriek op stoom. “Om meer stroop te produceren, uiteraard, maar ook omwille van de pulp van

het geperste fruit dat als veevoeder kon gebruikt worden. Zo moest grootvader geen voeder meer aankopen.” Arnolds vader, Georges, verzorgde de administratie van de fabriek – wat hij combineerde met zijn werk als leraar in het naburige Jesseren. Er werkten ook nog twee andere familieleden mee. De uitbraak van de Eerste Wereldoorlog bracht veranderingen met zich mee voor de familie en het bedrijf. Als oudste zoon werd Georges opgeroepen om dienst te nemen, als soldaat-brancardier. De fabriek werkte verder. “Tijdens de bezetting werd het broodbeleg schaars. Kaas en hesp wer-

Legerdagboek van Georges Lowette

den zeldzaam en duur. Dat gold niet voor stroop. In de dorpen waren er overal wel fruitbomen. Vele gezinnen haalden een ketel boven en begonnen van appels en peren stroop te vervaardigen, zodat ze toch iets lekkers op de boterham hadden. Men kon stroop immers ter plaatse, gemakkelijk en snel maken. Mensen die wel fruit hadden maar geen stroop konden stoken, kwamen met hun fruit naar de fabriek om die te laten omzetten in stroop. Ze betaalden voor

het werk in geld of met een deel van de gemaakte stroop, die dan werd verkocht. De burgers in steden, zoals Tongeren, die geen boerderijen en geen fruitbomen naast hun huis hadden, waren helemaal aangewezen op de winkels. En dus groeiden de vraag, de productie en de verkoop.”

SUIKERBIETEN

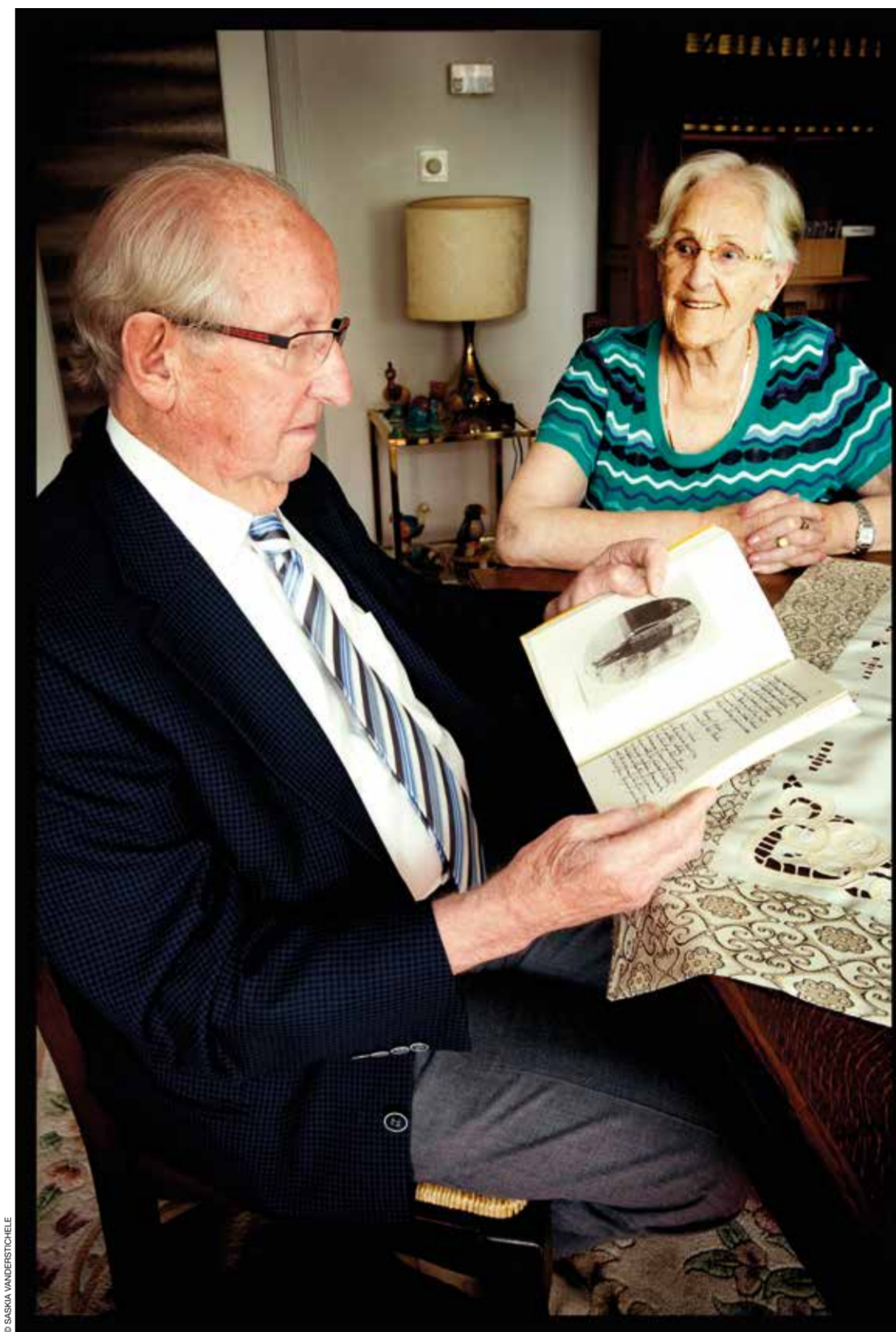
De fabriek ondervond ook de nefaste impact van de bezetting. “De Duitsers namen koperen ketels in beslag. Stroop hebben ze niet geconfisqueerd. Dat aten ze niet – het is nog steeds niet erg populair in Duitsland. Ook was het niet eenvoudig om kolen te verkrijgen. Louis Lowette ging met paard en kar kolen halen in de mijnen van Luik. Ze moesten zelf een waterput delven om aan water te geraken en er was ook een tekort aan afgewerkte suiker, zodat ze die uit suikerbieten moesten extraheren. Alleen de aanvoer van fruit vormde nooit een probleem, dat was overal wel te krijgen. Louis was vindingrijk, hij kon zich behelpen. Al ging dat met stukken en brokken. Laat het me zo zeggen: hij probeerde alles zo legaal mogelijk te regelen.”

Na de wapenstilstand keerde Georges Lowette terug

Vele gezinnen haalden een ketel boven en begonnen van appels en peren stroop te vervaardigen, zodat ze toch iets lekkers op de boterham hadden.

naar Bommershoven. Levend en wel, al had hij in 1915 een complexe breuk opgelopen aan zijn voet (de rest van de oorlog deed hij geen actieve dienst meer, hij gaf achter het front les aan medesoldaten). Na een korte periode in het onderwijs stapte hij mee in de zaak, die daar-

Arnold Lowette en zijn echtgenote

op ‘Gebroeders Lowette’ werd genoemd. De fabriek kende een verdere uitbreiding en modernisering, er kwam ook confituur bij. Ondanks de depressie in de jaren dertig en de Tweede Wereldoorlog ging die positieve evolutie voort. Arnold Lowette begon in 1946 te werken in de fabriek. Hij legde zich volledig toe op de reclame, wat de verkoop sterk deed stijgen. In 1960 stapte hij eruit, hij werd verkoper van tv’s en later telefonie. De fabriek schakelde over op de productie van fruitsappen, werd stuurloos en ging in 1974 failliet. Een bitter einde van een zoet verhaal. Toch smeert Arnold nog elke dag stroop op zijn boterham.

JULI
1917
—
BREE

VERTROUWELING VAN DE KONING

— *Jules Ingenbleek*

Toen Jules Ingenbleek (1876) zijn studies aan het Hasseltse atheneum afbrak om mee voor inkomsten te zorgen voor het kroostrijke Breese gezin van hoofdonderwijzer Frans Ingenbleek en Mathilde Missotten, kon niemand voorspellen dat deze ambtenaar bij het ministerie van Financiën vanaf 1900 een naaste medewerker van prins Albert zou worden, de latere oorlogskoning...

GEHEIMSCHRIJVER

Ingenbleek komt in contact met het hof als na Alberts verlovings met de Beierse prinses Elisabeth het prinselijk secretariaat wordt uitgebreid. De keuze valt onder meer op hem, als ‘bediende op proef’. De volgende tien jaar groeit hij uit tot een vertrouweling, en in 1910 benoemt Albert Ingenbleek, die intussen ook een doctorstitel heeft behaald, tot zijn privésecretaris. Eind 1912 wordt hij secretaris van de koning en koningin en stuurt de Breese gemeenteraad een telegram met felicitaties aan de “geheimschrijver van Zijne M. den Koning”. Dat is zijn functie als in 1914 de oorlog uitbreekt.

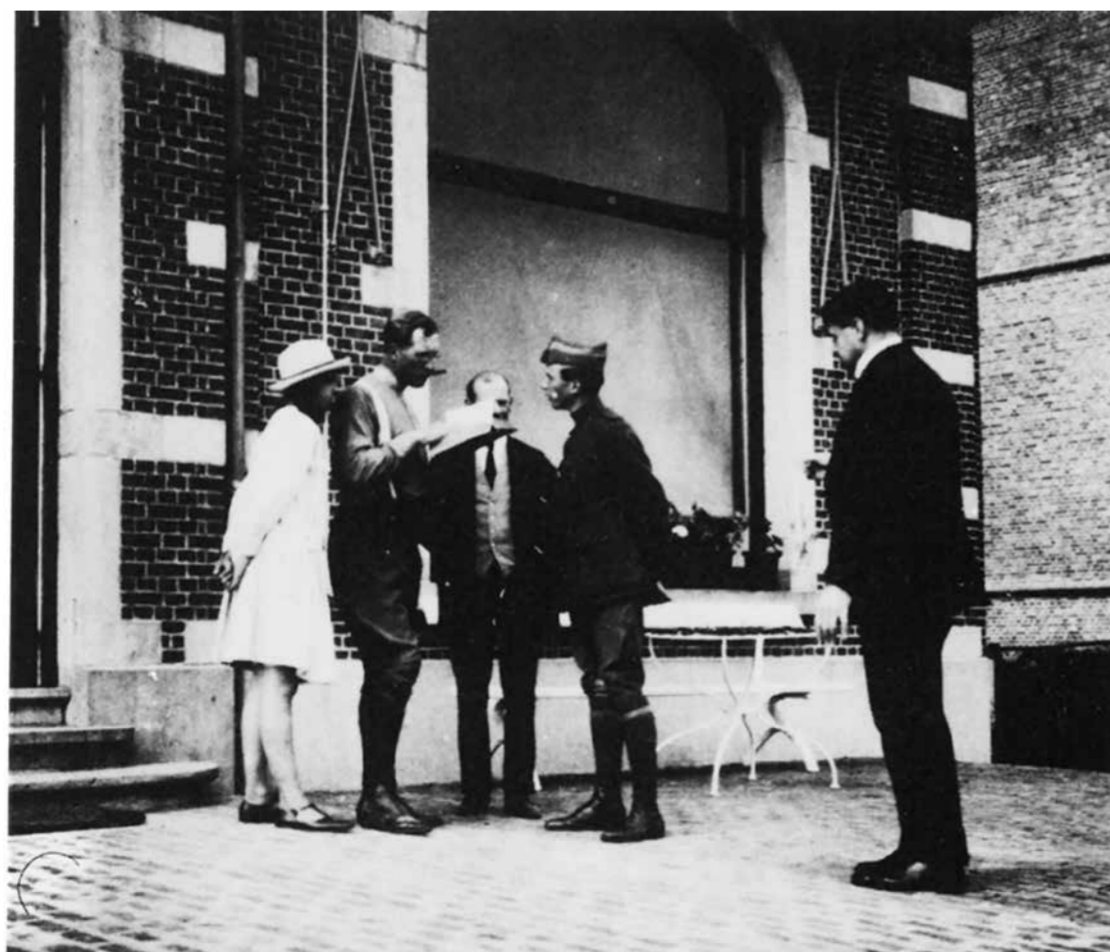
Ingenbleek overtuigt koning Albert er mee van om begin oktober het belegerde Antwerpen te verlaten. In Antwerpen dreigt Albert, die daar zelf wilde blijven, krijgsgevangen te worden genomen. Eerder al, in augustus, zou mede dankzij Ingenbleek een Duitse wraakactie in Bree zijn vermeden.

In De Panne, waar de koninklijke familie zich in een villa achter het front vestigt, is Jules Ingenbleek de enige burgerlijke hofdignitaris te midden van alle militaire bedrijvigheid: opnieuw een bewijs van zijn nauwe band met de koning. Toch wordt gaandeweg duidelijk dat Ingenbleek lang niet van alles op de hoogte is en dat zijn invloed kleiner wordt. De man heeft weinig buitenlandse ervaring en kan behoorlijk vrijpostig en brutaal uit de hoek komen, zoals Albert zelf schrijft. Ingenbleek krijgt de opdracht om een studie uit te voeren naar de hervorming van het belastingstelsel, zijn specialiteit. Daartoe verblijft hij doorgaans in Frankrijk.

LOPPLEM

Als Ingenbleeks stadsgenoot Paul Vandermeulen, een jonge priester, in 1917 opkomt voor de Vlaamse zaak en de Vlaamse grieven aan het front een prominente zaak worden, bepleit Ingenbleek in juli 1917 bij de koning vermoedelijk nog de benoeming van de Vlaming De Ceuninck tot minister van Oorlog. Hij legt ook even contact met de Vlaamsgezinde Marie-Elisabeth Belpaire om het opkomende protest te proberen sussen. Meteen nadien vertrekt hij weer naar Frankrijk. Tegen het einde van de oorlog, als de kabinetschef van de koning na een val van zijn paard is overleden, treedt hij weer op de voorgrond, als Albert tijdens het bevrijdingsoffensief in het kasteel van Loppem verblijft.

Jules Ingenbleek (1876-1953) werd na de oorlog ontslagen als secretaris van de koning. In de jaren 1930 werd hij nog senator voor de liberale partij, ‘crisisminister’, gouverneur van Oost-Vlaanderen en vicegouverneur van de Nationale Bank.

Jules Ingenbleek in het gezelschap van koning Albert I, prinses Marie-José, prins Leopold en de privéleraar... (foto genomen door koningin Elisabeth)

HET LEVEN ZOALS HET OOK WAS

Hasselt. – Muzieknieuws. – Onze stadsgenoot, M. Victor Douliez, die verleden jaar de gouden medaille in de stedelijke muziekschool alhier behaalde, heeft dit jaar in het Koninklijk Conservatorium van Brussel den 1en prijs van notenleer met onderscheiding bekomen. Bravo, Victor, dat wil iets zeggen!

— Uit *De Bode van Limburg*, zondag 15 juli 1917

JULI
1917
—
HAM

“ER WAS VANDAAG EEN VOETBALMATCH”

— *Mathilde Ceulenaere*

Vrijdag 13 juli 1917: “Wij worden fel verontrust door de gedachte dat we naar de Kempen moeten. Men vertelt ons dat de grond er moeilijk te bewerken is en men er wel een uur kan stappen zonder een huis te zien.” Dit schrijft Mathilde Ceulenaere in haar dagboek. Dat doet ze in het Frans: Mathilde woonde tot kort voordien in Komen of Comines, vlak bij het front. Verderop in de maand juli komt ze samen met andere vluchtelingen of geëvacueerden uit haar gemeente aan in Kwaadmechelen. “Quaedmechelen”, zoals Mathilde schrijft. Ze heeft geluk: ze wordt met haar moeder en twee zusters in het klooster gehuisvest en is daar gelukkig.

EEN NIEUW LEVEN

Mathilde is niet alleen: vele tienduizenden mensen die dicht bij het front leven, belanden in de loop van de oorlogsjaren onder meer in de Antwerpse en Limburgse Kempen. De Duitse overheid en ook de gemeentebesturen bij het front propageren dat vrouwen en kinderen naar veiliger gebieden uitwijken. Veel vluchtelingen zijn berooid en nemen alleen hun kostbaarste bezittingen mee, niet wat ze voor hun leven van alledag nodig hebben. Dat legt een zware financiële en logistieke druk op de ontvangende gemeenten, bijvoorbeeld voor de huisvesting en de voedselbedeling van al die nieuwkomers. Het samenleven met de lokale bevolking verloopt daarbij niet altijd even vlekkeloos en de veldwachter krijgt er een belangrijke taak bij. In veel gevallen, zoals hier, is er ook een taalprobleem: de Komenaars spreken Frans. Dat alles zal niet beletten dat een aantal vluchtelingen zich definitief in de streek vestigen en er na de oorlog een nieuw leven opbouwen.

KOUSSEN STOPPEN

Het dagboek van Mathilde Ceulenaere gaat tot eind 1917, als zij en haar familie Kwaadmechelen en het klooster “met spijt” verlaten na rustige en weinig problematische maanden,

met veel contacten, kantslossen, uitstapjes en misvieringen. Het Comité (National de Secours et d’Alimentation) zorgt voor de bedeling van kleren en voeding. Enkele tekenende fragmentjes uit het dagboek:

“Donderdag 9 augustus. Elke donderdag is er een mis om acht uur. Het is een eigenaardige gewoonte in het dorp, wanneer de mis geëindigd is, dan draaien alle mensen die de mis bijwonen zich om naar het hoogzaal waar een kruis hangt en bidden enkele minuten en keren zich dan terug naar het altaar. Ook ziet men hier alleen grote kapmantels. Zelfs jonge meisjes van zestien jaar dragen dit.”

“Zaterdag 18 augustus. Moeder-overste vertelt ons dat monseigneur de bisschop verzekerd heeft dat de oorlog in september gedaan zal zijn. Maar me vertelt zoveel zaken sinds het begin van de oorlog dat men het niet meer kan geloven.”

“Vrijdag 24 augustus. Moeder gaat naar de directeur van de melkerij om kousen op te halen om te stoppen. Die mensen hebben ons veel dienst bewezen en wij willen hen op die manier danken.”

“Zondag 11 november. Deze morgen zijn we naar de hoogmis geweest. Er was vandaag een voetbalmatch: Quaedmechelen tegen Vorst.”

“Maandag 19 november. Deze morgen is mijn zuster naar de ravitailleringdienst suiker gaan halen: vijfhonderd vijftig gram per persoon. Voor geëvacueerden is het gratis. Men verdeelt ook opnieuw soep aan de vluchtelingen.”

Propaganda-affiche van de Commission for Relief in Belgium s. Affiche voedselhulp

HET LEVEN ZOALS HET OOK WAS

Borgloon. – Ongeval. – De kleine B., die zich aan de waakzaamheid zijner ouders onttrokken had, klom op een kersenboom. Ongelukkigiglijk gleed hij uit en kwam op den harten grond terecht. Hij werd met gebroken arm opgenomen en naar huis gedragen waar hij geneeskundige hulp ontving.

— Uit *De Bode van Limburg*, zondag 8 juli 1917

AUGUSTUS
1917
—
HEERS

“BANGE NIEUWS- GIERIGHEID”

— Gérard Vanwinkel

In Heks hield gemeentesecretaris en onderwijzer Gérard Vanwinkel (1862) bij wat er zich tijdens de oorlogsjaren in zijn dorp afspeelde en in 1920 verwerkte hij zijn notities tot een handgeschreven boek. Dat werd recent opnieuw uitgegeven: “De auteur toont zich een trouwe vaderlander, en vooral een vijand van de Duitsers die in zijn land en in zijn dorp zo veel onrechtvaardig leed veroorzaken,” schrijft de Hasseltse Rijksarchivaris Rombout Nijssen in zijn inleiding.

GRATIS MEUBELS

Meester Vanwinkel heeft het onder meer over de wegvoeringen van jongemannen, de opelingen van bommen, paarden en ijzerdraad, de voedselschaarste, de huiszoekingen van Duitse militairen naar onder andere koper en aardappelen, de goede werken die worden opgericht, de controles, de vijf golven van inkwartieringen van Duitse troepen... Kortom, over alles wat het dagelijkse oorlogsleven kenmerkte.

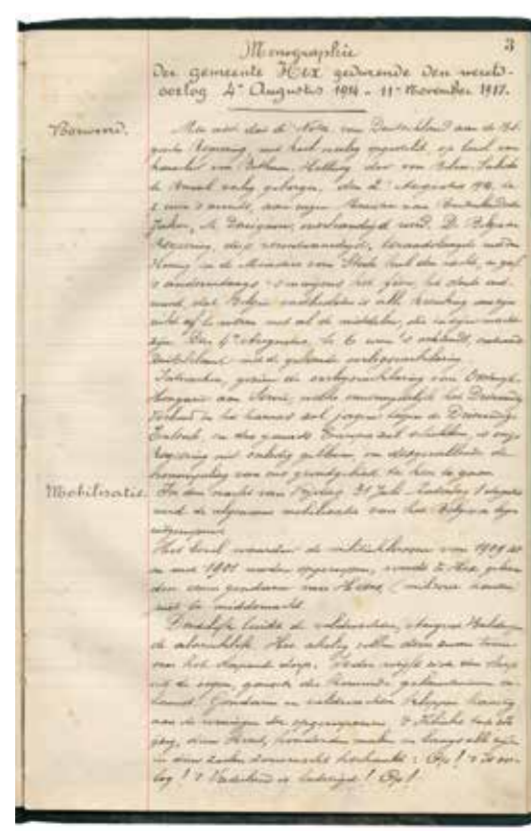
De Monographie Der Gemeente Hex

Tegen het einde van het handschrift gaat het in twee fragmenten over vluchtelingen die in Heks belandden. De eerste groep zijn West-Vlamingen. Zij komen op 15 augustus 1917 aan. De burgemeester, de veldwachter en secretaris Vanwinkel zelf trekken naar Borgloon om hen af te halen. Daardoor kunnen zijzelf op het hoogfeest van Maria niet ter communie gaan: “Bij aankomst aan de statie te Borgloon vinden burgemeester en secretaris eenen trein, op een der zijsporen geplaatst en bestaande geheel uit beesten- en goederenwagens. Zou die akelige trein de arme lieden uit Vlaanderen dragen? Aan de statie is alles nog stil. Ongeveer 5 uren meldt een oberleutnant, dat de vluchtelingen gaan afstappen. De wagons worden opengesloten, de deuren weggeschoven, en de mannen, maar vooral vrouwen en kinderen vertoonen zich met slapende oogen, vermoeide wezenstreken en bange nieuwsgierigheid.”

De burgemeester kiest ervoor om zes families te proberen bij elkaar te houden – wat lang niet altijd gebeurde – en hen

Fragment uit de Monographie Der Gemeente Hex

deels op en rond zijn kasteel te huisvesten. “Meubels enz. werd aan de goede lieden door de bevolking gratis afgestaan. De heer graaf schonk de vluchtelingen kosteloos tuin en land. Bij het vertrek, een paar maanden na den wapenstilstand, kwamen de mannen, vrouwen en kinderen de gemeenteoverheid hartelijk dank zeggen en uitnodigen hen in Vlaanderen te komen bezoeken.”

BUITEN ZICHZELF

Gérard Vanwinkel: “Op 31 October 1918, zeer vroeg in den morgen, krijgt Hex door eenen veldgendarm de boodschap, dat de gemeente 200 tot 300 Fransche vluchtelingen zal te herbergen hebben. In de namiddag komt de ongelukkige caravaan aan over den Breede weg van Gutschoven af en gedeeltelijk over Brouckom.”

Hun verblijf is van korte duur: “Bij het vernemen van de wapenstilstand zijn de brave lieden buiten zich zelve van vreugde en geluk. Op staanden voet zenden zij boden naar Tongeren om de Fransche kleuren te koopen en tooien zich vervolgens met Fransche en Belgische cocardes. Allen dragen ook het portret van koning Albert. Verschillenden willen dadelijk naar hunne haardsteden terug en maken reeds het noodige reisplan op.”

HET LEVEN ZOALS HET OOK WAS

Vucht. – De nieuwe school. – De werken aan de nieuwe school gaan goed vooruit; men is reeds boven de grond. Verleden Donderdag bracht de provinciale bouwkundige er een bezoek. Het is te hopen dat het gebouw dezen Zomer in orde zal komen, want het is groot noodzakelijk.

— Uit *De Bode van Limburg*, zondag 19 augustus 1917

NOVEMBER
1917
—
KINROOI

GEMENGDE GEVOELENS

— De Maeseyckenaar

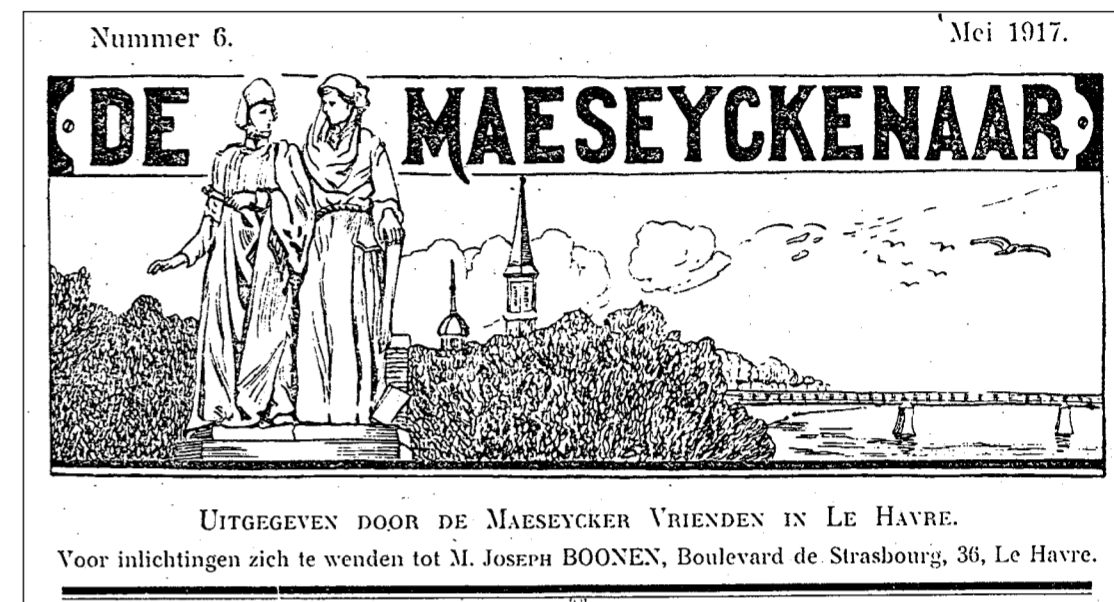
Van december 1916 tot oktober 1918 verschijnt het maandblad *De Maeseyckenaar*, en wel in de Franse stad Le Havre. Het is een van de vele frontblaadjes die lokaal nieuws brengen voor de “wapenbroeders, strijdmakers, vrienden en stadgenooten van ’t aloude Maeseyck.” *De Maeseyckenaar* biedt onder meer veel informatie over Kinrooi en de Dodendraad. De ironie wil dat de makers van het blad dat nieuws kunnen brengen omdat het “door de mazen van ’t dodend ijzeren net heenglijdt”!

LICHTEKOOIEN

In november 1917 brengt de redactie een verrassend beeld van ‘de draad’. Dat de grens streng bewaakt wordt, is bekend, en dat de sfeer aan de draad grimmig is, ook. Maar een van de andere bedoelingen van de draad, volgens de schrijver in *De Maeseyckenaar*, is minder bekend. Die is volgens hem ook gespannen “tegen het deserteeren van hunne feldgrauen. ’t Is verschrikkelijk (en o! zoo aanmoedigend voor ons) hoeveel er de grens over trekken. [...] Verscheidene Duitschers bleven in den laatsten tijd bij hunne poging tot ontvluchten aan den draad hangen.” Al in maart 1917 bericht *De Maeseyckenaar* onder ‘Kessenich’: “Twee Moffen hadden ook hier in de omstreken een paar lichtekooien weten te bekoren en zijn er nu mede de grens over getrokken. Soort zoekt soort!”

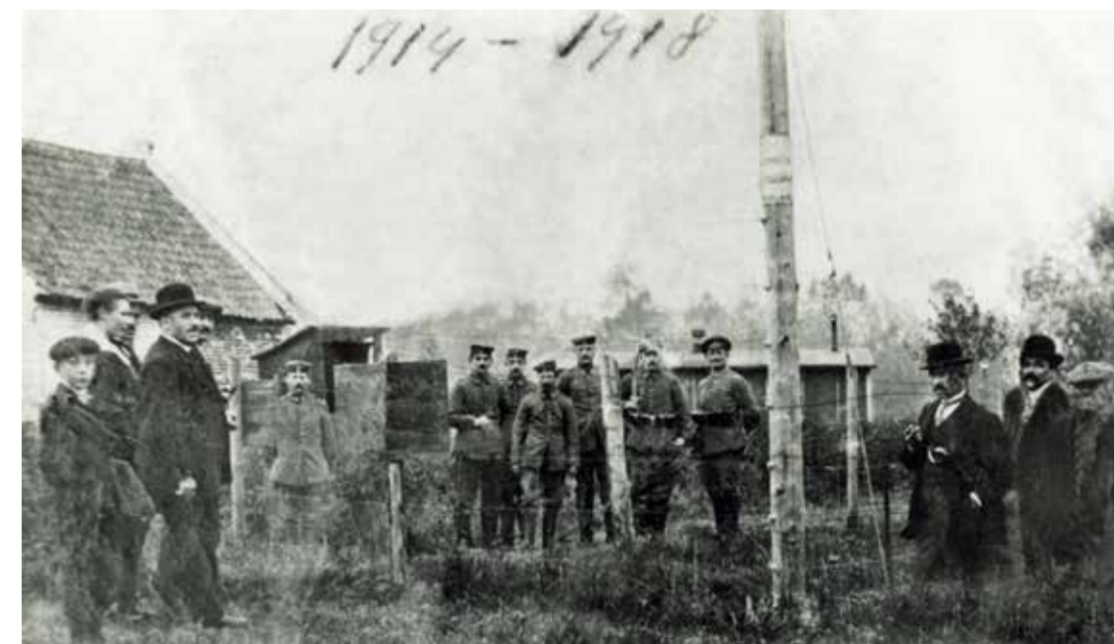
EEN TREURIG EINDE

De vele Kinrooise draadberichten in *De Maeseyckenaar* zijn, zoals te verwachten valt, zeer gemengd: er wordt vaak hulde gebracht aan jongemannen die “gelukkig over den moordenden draad zijn geraakt” om vervolgens naar het front te trekken. Ook vrouwen en kinderen raken de draad over, ondanks de bewaking en de honden die ‘de Moffen’, zoals *De Maeseyckenaar* de Duitse militairen consequent noemt, inzetten. In veel gevallen volgt dan een straf voor de inwoners van de

Hoofding van het frontblaadje 'De Maeseyckenaar' (mei 1917)

De elektrische draad in Kessenich

betrokken gemeente: een boete, een verstrengde avondklok... Wie aan de draad wordt gevat, krijgt doorgaans een gevangenisstraf.

En dan zijn er natuurlijk de dodelijke slachtoffers. In maart 1918, onder Ophoven: “De dochter van den smid Broens (Betje van den Masterd) werd bij Neeritter langs de grens doodgevonden. Men denkt dat ze den elektrischen draad aangeraakt heeft; anderen nochtans beweren dat ze door de moffen neergeschoten werd. Een treurig einde voorwaar.” Het allerlaatste bericht is van oktober 1918: “Molenbeersel. Thieu van Luis en Door van Scheelkeubken trokken op ‘nen viezen nacht van de maand Augustus den sperdraad over. Dat ze maar gauw op ’t front aanlanden en een handje toesteken; zij zijn best bruikbaar.”

HET LEVEN ZOALS HET OOK WAS

Rijckel. – Vlaamsche volksvergadering. – Op Zondag, 11 November, te 11 ure, na de hoogmis, groote volksvergadering voor de kerk. Sprekers: Prof. Lambrechts en Jan Borms, die zullen handelen over Vlaamsche belangen. Niemand mag daar ontbreken! Elk zegge ’t voort.

— Uit *De Bode van Limburg*, zondag 11 november 1917

NOVEMBER
1917
—
PEER

EEN JONGE PASSEUR

— *Henri Vanderdonck*

6 november 1917. De Duitse politie is in het college van Hasselt. Ze zijn op zoek naar de 17-jarige Henri Vanderdonck. De jongen wordt uit de klas gehaald en gevangengezet in Hasselt. Begin 1918 wordt Henri overgebracht naar het kamp van Sennelager bij Paderborn in Duitsland.

CHRONISCH

Wat was er gebeurd? Henri is een jonge *passieur*. Dienst nemen in het leger mag hij in 1914 niet en bovendien heeft hij een te zwakke gezondheid, oordeelt ook zijn vader, die arts is. De patriottisch gezinde jongeman zet zich vanaf 1915 in om mensen over de Dodendraad naar Nederland te helpen, en omgekeerd. Daar heb je een stevige kennis van de streek voor nodig. Henri, die studeert in het college van Peer en later in het Klein Seminarie van Sint-Truiden, heeft diverse succesvolle ‘operaties’ achter de rug. Tot aan zijn arrestatie.

Op 9 september 1918 – net voor het eindoffensief in volle hevigheid losbarst – komt hij terug uit gevangenschap. Dat heeft alles te maken met zijn gezondheidstoestand: hij sukkelde al jaren met zijn longen en heeft een chronische longontsteking ontwikkeld: ‘*Lungenspitzenkatarrh*’, vermeldt zijn Duits medisch dossier. De vader van Henri probeerde zijn zoon al langer vrij te krijgen, eerst via relaties en later zelfs door 5000 mark te storten om hem naar Zwitserland over te brengen. Al zijn pogingen mislukken.

Tot Henri in september 1918 uiteindelijk wordt ‘ontlast’ en naar huis mag. Hij lijkt zich te herpakken en probeert weer te studeren, maar een goed jaar later overlijdt hij aan de gevolgen van zijn longziekte, enkele weken na de Bevrijdingsfeesten in Peer. Henri is pas 19: een verlaat oorlogsslachtoffer, zou je kunnen zeggen. We weten nog veel over Henri Vanderdonck, dankzij de rijke documentatie die hijzelf aanlegde, vooral over zijn periode in Sennelager maar ook over Peer onder de Duitse bezetting.

ONTSPANNING

Het kamp van Sennelager, nu een onderdeel van de Duitse stad Paderborn, is een oud trainingskamp van de Pruisische cavalerie. Tijdens de oorlog doet het dienst als krijgsgevangenenkamp, waar zich vooral Britse... vissers bevinden die in de eerste oorlogsweken door Duitse raids in de Noordzee verrast werden. De foto’s van Henri tonen onder meer momenten van ontspanning in het kamp. Na de Tweede Wereldoorlog wordt het voormalige kamp eerst beheerd door de Verenigde Staten en vervolgens decennialang door Groot-Brittannië.

HET LEVEN ZOALS HET OOK WAS

VRAAGT plaats bij priester, meid, kennende alle huiswerk en keuken.

Adres: “Bode”. –

GEVRAAGD, dienstknecht van 18 tot 25 jaar, kunnende een weinig labeur.

Omtrek St-Truiden. Adres “Bode”. –

GEVRAAGD goede brave dienstmeid, doende alle werk. Steenstraat, 22, St-Truiden.

— Uit *De Bode van Limburg*, zondag 11 november 1917

Portretfoto van Henri Vanderdonck in uniform

Deze briefkaart kon men als gevangene in het kamp aankopen en naar huis verzenden. Het geeft een zicht op het krijgsgevangenenkamp van Sennelager bij Paderborn

NOVEMBER
1917
—
MAASEIK

DRAAD VAN DE DOOD

— *Hendrika en Hendrik Vandebroek*

8 november 1917. De 31-jarige **Drika Vandebroek uit Neeroeteren wil naar haar man, Meeuwenaar Jan Hendrik Loos. Ze zijn op 14 juli 1914 gehuwd, een goede twee weken voor de oorlog uitbrak. Loos is als rijkswachter ingeschreven in Heers, maar hij verblijft in Nederland. Dat wil zeggen: aan de andere kant van de elektrische draad die het Duitse leger heeft aangelegd om België min of meer hermetisch af te sluiten van Nederland.**

LICHTKOOIEN

Er worden enkele grensbewoners bereid gevonden om als *passieur* Drika bij Molenbeersel over de draadversperring heen te helpen. Met haar hond aan de ketting. Het is niet haar eerste poging: al in augustus werd ze bij de draad in Kinrooi aangehouden en vervolgens drie weken lang opgesloten in Maaseik. De gevangenisstraf van zes maanden waartoe ze toen werd veroordeeld, zat ze niet uit.

Op 8 november geraakt eerst de hond door de opening, maar het dier maakt plotseling rechtsomkeert, raakt de draad en wordt geëlektrocuteerd. Samen met Drika. “Schielijk overleden”, vermeldt het bidprentje. Er wordt ter herinnering een foto genomen van de schijnbaar slapende, zittende Drika. Onder meer Drika’s schoonzus, Philomena Kiggen, was ooggetuige van het dodelijke gebeuren: omdat zij brieven bij zich draagt, wordt ze twaalf dagen lang opgesloten.

ONTSNAPT

Hendrik (‘Arie’) Vandebroek (1894-1934) is een neef van Hendrika. Hij is een Belgische spion en *passieur*. Henri smokkelt documenten naar Nederland en helpt mensen over de dodelijke grens heen, al dan niet tegen betaling. Op 31 mei 1918 wordt hij door verraad in Hamont aangehouden. Documenten vinden zijn Duitse ondervragers niet, omdat Vandebroek er naar verluidt in slaagt ze nog vóór zijn ondervraging... op te eten. Nog

geen maand later is hij ter dood veroordeeld, een straf die enkele weken later in levenslang werd omgezet. Maar samen met een kompan slaagt hij erin via het plafond van zijn cel uit de gevangenis van Hasselt te ontsnappen en Nederland te bereiken.

SLACHTOFFERS VAN DE DRAAD

Het is erg moeilijk om het precieze aantal slachtoffers van de Dodendraad, die over het grondgebied van vier Vlaamse provincies liep, te kennen. Dat komt onder meer omdat veel Duitse documenten over de grensbewaking verdwenen zijn. De cijfers lopen dan ook sterk uiteen: van enkele tientallen tot 5000. Specialist Alex Vanneste heeft het momenteel over zowat 1030 ‘gedocumenteerde’ slachtoffers. Ongeveer de helft zouden Belgen zijn geweest, en de meeste doden vielen door elektrocutie. Anderen werden dicht bij de draad neergeschoten. Het langste traject van de draad liep door de provincie Limburg (ongeveer 150 kilometer). Daar vielen ook de meeste slachtoffers.

HET LEVEN ZOALS HET OOK WAS

Bieënteelt. – Zondag had eene vergadering plaats van den Bieënteelersbond “De Klaverbloem” te Beeringen. Vijftig leden, allen biemannen van Beeringen en omliggende gemeenten, waren tegenwoordig. De heer Schouteden, voorzitter der Maatschappij, hield eene belangrijke voordracht over bieën, dezer levenswijze, hunner werkzaamheid en voortbrengsels.

— Uit *De Bode van Limburg*, zondag 11 november 1917

Foto van Hendrika Vandebroek na het ongeval aan de elektrische grensraadvsperring bij Molenbeersel (8 november 1917)

Doodsprentje Hendrika Vandebroek

DECEMBER
1917
—
GENK

BEWEGINGS- ONVRIJHEID

— *De familie Lantmeeters*

December 1917. Maria Reynders krijgt een boekje met twintig treinkaartjes voor het traject Genk-Hasselt. Het is de *Militär-Generaldirektion der Eisenbahn in Brussel* die dat soort boekjes officieel uitvaardigt. Als pendelaarster legt Maria voor haar werk elke dag dat traject af. Haar 'kaartenboekje' is strikt persoonlijk en Maria moet ook op andere manieren haar identiteit of 'eenzelvigheid' kunnen bewijzen. Als ze naar pakweg Luik wil of moet, heeft ze een ander document nodig, dat in dat geval maar 24 uur geldig is. De bewegingsvrijheid in de oorlog is beperkt...

FIETSEN AAN BANDEN

De Duitse bezetter heeft allerlei motieven om verplaatsingen van mensen en ook goederen zo veel mogelijk te proberen te bemoeilijken en controleren: zo voorkom je in oorlogs- en bezettingstijd de smokkel van goederen en mensen, en bijvoorbeeld ook van brieven. Zo bestrijd je ook spionage en sluikmedia, en hun verspreiding. De Duitse overheid heeft het onder meer – en soms vooral – op (jonge) mannen gemunt. 'Weerbare mannen' moeten zich regelmatig – maandelijks in het geval van de man van Maria Reynders, Joseph Lantmeeters – bij de autoriteiten aanmelden. In zijn geval is dat bij het *Meldeamt* in Hasselt, elders moeten ze naar de *Kommandantur*.

Wie zich verplaatst, moet zijn of haar identiteit kunnen aantonen, en vaak ook de reden van de verplaatsing aangeven. Dat is het geval op treinen en trams, maar ook het fietsverkeer wordt geïsoleerd: wie een fiets koopt, moet daar de toestemming voor vragen.

AVONDKLOK

Joseph Lantmeeters is in de oorlogsjaren gemeenteontvanger in Genk en kapitein bij de burgerwacht-brandweer. In die hoedanigheid bezit hij een speciaal bewijs: bij brand mag hij zich ook 's nachts op straat begeven en moeten Duitse controleposten hem vlot

Ausweiskarte' Joseph Lantmeeters (6 februari 1916)

doorlaten. Voor de 'gewone' bevolking geldt doorgaans de avondklok: tussen 22 en 5 uur mag niemand de straat op, al variëren de uren wel eens naargelang van de plaats en het jaar. Soms stellen lokale schepencolleges zelf zo'n avondklok in, bijvoorbeeld als er sprake is van een diefstallenplaaq, en in gemeenten dicht bij de Dodendraad wordt de avondklok door de Duitse autoriteiten wel eens voor straf vervroegd, als blijkt dat er mensen gevlucht zijn.

Jozef Lantmeeters (1888-1946) was van 1927 tot aan zijn dood in 1946 burgemeester van Genk en in de jaren 1930 ook vier jaar lang Limburgs senator voor de katholieke partij.

HET LEVEN ZOALS HET OOK WAS

Genck. – Werkstaking. – Aan de koolmijn van Winterslag is verleden zaterdag eene werkstaking uitgebroken tusschen de werklieden van den pui; zij eischen verhooging van loon en eene maandelijksche bedeeing van 500 kilos kool per man.

— Uit *De Bode van Limburg*, zondag 2 december 1917

Personal-Ausweis' Maria Lantmeeters (2 juni 1917)

Treinritboekje voor het traject Genk-Hasselt

MEI
1918
—
BERINGEN

ONVERWACHTE ONTMOETING

— *Dyonisius Scroyen*

Mei 1918 (of later). Beverlonaar Dyonisius Scroyen vecht al sinds het begin van de oorlog mee als soldaat in het 15de Linie-regiment: de veldtocht aan het begin van de oorlog, de loopgraven aan de IJzer en de stellingenoorlog van maanden...: Dyonisius heeft het allemaal meegemaakt als beroepssoldaat. Hij beleeft nu de zoveelste hevige beschieting... We zijn in of ergens na mei 1918.

FOTOALBUM

Dyonisius zoekt dekking in een kelder. Ongeveer tegelijk ziet hij dat er in 'zijn' kelder ook een Duitse soldaat dekking komt zoeken. Even is er bij de twee een confronterend moment van aarzeling. Tot de Duitser zijn handen in de lucht steekt: hij geeft zich over en overhandigt zijn wapen aan Dyonisius. En een soort linnen portefeuille met documenten erin: het is zijn persoonlijke fotoalbum. Dat leiden we af uit wat er bij de foto's en postkaarten – groepsportretten, portretfoto's

Studioportret van Dyonisius Scroyen

van medesoldaten, vermoedelijk ook foto's van familie en vrienden... – staat. Dyonisius draagt Wilhelm Bogner, zo heet de Duitse soldaat, over aan zijn oversten. Hij wordt afgevoerd als krijgsgevangene.

Dyonisius Scroyen heeft Bogners album met de 23 foto's bij zich gehouden en later ook eigen foto's toegevoegd aan het Duitse document. Omdat een foto van Bogner een soldatengraf van mei 1918 voorstelt, vermoedt men dat hij in of na mei krijgsgevangen moet zijn genomen.

DUITSE KRIJGSGEVANGENEN

Over het lot van krijgsgevangenen in Duitsland is al veel gepubliceerd, over dat van gevangengenomen Duitse militairen veel minder. Officieel regelde de Vredesconferentie van Den Haag van 1907 de rechten en plichten van krijgsgevangenen, maar die bepalingen werden tijdens de Eerste Wereldoorlog vaak met voeten getreden.

Dyonisius Scroyen wordt gedecoreerd (jaren '50-'60)

LOTELING

De carrière van Dyonisius Scroyen in het Belgische leger begon... als loteling: de hele 19de eeuw lang worden dienstplichtige jongemannen in hun negentiende levensjaar door loting uitgekozen voor hun militaire dienst. Dat leidt tot allerlei misbruiken en bizarre toestanden, met als bekendste de vele (pogingen tot) vrijstellingen en het feit dat goeude families lotelingen kunnen 'vrijkopen' door iemand anders tegen betaling in de plaats te sturen. Dyonisius is een van de laatste lotelingen: België schaft het systeem in 1909 af, als laatste West-Europese land.

Dyonisius Scroyen (1889-1968) is na de oorlog meermaals gedecoreerd. Na de oorlog bleef hij actief als beroepsmilitair. Hij overleed in Koersel.

Fotoalbum van de Duitse soldaat Wilhelm Bogner die door Dyonisius Scroyen krijgsgevangen werd gemaakt

HET LEVEN ZOALS HET OOK WAS

De Meimaand. – Verleden Woensdag is de schoone maand van mei, de maand der bloemen, de maand bijzonder toegewijd aan den eeredienst van Onze Lieve Vrouw, begonnen. Ten gevolge van het gunstige weder dat wij reeds gehad hebben, is de wasdom in velden, weiden en tuinen fel gevorderd en vervoort tegen andere jaren.

— Uit *De Bode van Limburg*, zondag 5 mei 1918

RIEMST

“KRIEG IST KRIEG”

Leonie Cleuren over de oorlogservaringen van haar vader

Leonie Cleuren met foto's van haar vader in de oorlog

Iedere gemeente stond mannen af aan de oorlog. Ook Riemst. Een van hen was **Hubert Cleuren (1891-1966)** uit Vlijtingen. Toen Hubert werd opgeroepen, was hij 23 jaar oud en werkte bij het station van Luik. Vanaf de eerste dag schreef hij zijn belevenissen neer. Een deel van het dagboek verbrandde hij toen zijn eenheid onder druk stond, bang dat ze in Duitse handen zouden vallen. Na de oorlog reconstrueerde hij de verloren schrijfsels met zijn herinneringen. En vertelde hij honderduit aan zijn kinderen.

“Als soldaat van het 14de Linieregiment kende hij zijn vuurdoop bij Luik, in het fort van Chaudfontaine,” zo begint Leonie Cleuren (89), de dochter van Hubert, het verhaal. Ze heeft zijn notities opengeslagen. “Op 13 augustus trof een granaat de munitievoorraad en het fort vloog de lucht in. Daarbij werden vele makkers gedood of gewond. De overlevenden probeerden weg te vluchten. Hubert rende een veld over. In een verlaten huisje ruilde hij zijn soldatenplunje in voor gewone kleren. Dan passeerde hij door een dorp waar het krioelde van de Duitsers, maar ze hadden geen aandacht voor hem. Via Visé keerde hij terug naar Vlijtingen. Hij rustte een paar dagen uit bij zijn ouders. Dan trok hij via Nederland naar de vesting van Antwerpen, waar het Belgische leger zich intussen

had teruggetrokken, om zich weer bij zijn regiment te voegen.”

BLOEDBAD

Op 12 september, bij een van de uitvallen van de Belgen bij Antwerpen, werd hij vol in zijn rechterheup getroffen. Hubert werd overgebracht naar een ziekenhuis in Bristol. “Zijn rechterbeen was gevoelloos,” vertelt Leonie. “De dokter zag geen andere mogelijkheid dan amputatie,

maar pa weigerde dat te laten gebeuren, hij stierf nog liever. Midden oktober werd hij opgenomen bij een welgestelde familie in Bristol, in een kasteel. Hij werd er in de watten gelegd, ze reden hem overal rond en hij kreeg lekker eten. De dokter kwam regelmatig langs. Toen hij op een dag bij wijze van routinecontrole in Huberts tenen kneep, voelde pa dat. Zijn been was aan het genezen, zo werd geconstateerd. ‘Die nacht doe ik geen oog dicht, deze keer van blijdschap,’ zegt hij in zijn

De dokter zag geen andere mogelijkheid dan amputatie, maar pa weigerde dat te laten gebeuren, hij stierf nog liever.

notities. Stel je voor dat hij had toegestemd met amputatie!” Na enkele weken kon Hubert weer zelfstandig wandelen. Hij herstelde volledig. In maart 1915 kwam hij aan het IJzerfront terecht. Amper twee maanden later raakte hij bij Ramskapelle alweer gewond, dit keer aan zijn enkel. In mei 1916 overkwam het hem een derde keer. Hij was op weg naar een eenheid met een bevel om onmiddellijk terug te trekken aangezien de Duitse artillerie hun positie kende. Hij werd in zijn schouder geraakt, maar kon het bericht toch afleveren. De eenheid werd meteen geëvacueerd. Tijdens zijn verzorging werd hij hiervoor onderscheiden.

Na zijn terugkeer aan het front werd Hubert machinegeweerschutter bij de cyclisten. Leonie neemt ons mee naar een winterse januarinacht in 1917, de IJzervlakte was dichtgevroren. “Op een gegeven moment bemerkten ze dat een Duitse patrouille van zo’n dertig man over het ijs kwam gestapt, recht naar hen toe. Ze lieten de vijand dichterbij komen en openden dan het vuur. De Duitsers werden neergemaaid. Slechts drie man overleefden het bloedbad, zij werden krijgsgevangenen genomen.” Maar hier stopt het verhaal niet, zegt Leonie haastig. “In 1929, toen mijn vader douanier was aan de Belgisch-Nederlandse grens bij Veldwezelt, kwam er op een dag een Duitse vrachtwagen toe. De chauffeur zag de frontstrepen op het uniform van mijn vader en vertelde dat hij ook aan de IJzer had gevochten. Hij had veel geluk gehad, zei de man. Wat bleek: hij was een van de drie overlevenden van die bewuste nachtelijke aanval! ‘En ik was een

van de schutters, ik heb op jullie geschoten,’ gaf mijn vader toe. De Duitser legde zijn hand op Huberts schouder: ‘Krieg ist krieg. Wij kwamen om jullie te doden, maar jullie waren ons voor.’”

KLOP

Eind augustus 1918, vlak voor een grote aanval, schreef Hubert een afscheidsbrief die naar huis zou worden gestuurd in het geval dat hij zou sneuvelen. Leonie toont de brief: “Beminde ouders, broeders en zusters. Vooraleer wij ten aanval trekken, wil ik u nog eenmaal een briefje schrijven. (...) Indien ik zal sneuvelen op het veld van eer, (...) getroost u dan en weest verzekert dat uwen zoon Hubert steeds met moed en liefde zijne plicht als Belgische soldaat heeft volbracht. (...) Nooit ontbreekt het mij aan moed om op de Duitsers te kloppen. Mijne haat is reeds dubbel omdat zij mij 3 maal hebben getroffen en al zoo veel te lijden gehad heb. Maar nog groter is mijne haat als ik denk dat uw lieve ouders onschuldig zoo veel moet lijden door die barbaar. Daarom lieve ouders, wees verzekert dat ik u zal vreeken, met mijn mitraillease zal ik er op kloppen en er geene ontzien. En gij lieve broeders, indien u later zult trouwen

“Daarom lieve ouders, wees verzekert dat ik u zal vreeken, met mijn mitraillease zal ik er op kloppen en er geene ontzien.”

Links: Hubert Cleuren eindigde de Eerste Wereldoorlog als mitrailleur bij de cyclisten. De fotobriefkaart toont een studioportret van Hubert Cleuren (rechts) die met een vriend uit Hoeselt (links, aan de trekker) poseert

Onder: Naoorlogs studioportret van Hubert Cleuren uit 1919, gedecoreerd en met 4 frontstrepen.

en kinderen hebben, ik bid het u, prent uwe kleintjes goed in hun geheugen dat uwe broeder door de Duitsers sneuvelde voor het recht, vorst en vaderland, en haat steeds al wat Duits is, want laffelijker volk bestaat er op de hele wereld niet. Dees keer, ik ben er zeker van, zal hij klopp krijgen. En eer er vier maand om zijn zal België bevrijd zij, ik zal het misschien niet meer zien want het zal eene verschrikkelijke aanval zijn. Nogtans hoop ik van u in het jaar 18 nog te zien. (...) Ik zeg u dus vaart wel lieve ouders, broeders en zusters, en indien God zo over mijn leven heef beschik, dat dan zijne wil geschiede. Ik ben bereid en vrees de dood niet. Ik omhels u allen vurig. Tot weder ziens. Uwe zoon en broeder, Hubert.”

De brief is nooit verzonden. Hubert overleefde de aanval, en de oorlog. Kort na de wapenstilstand kwam hij als eerste soldaat terug in Vlijtingen. Hij deed nog twee jaar legerdienst en werd dan douanier. Van zijn haat tegen de Duitsers bleef niets over, merkt Leonie nog op. “Hij had Duitse overburen, ‘t waren zijn beste vrienden.”

JUNI
1918
—
OVERPELT

“DER KAISER”

— Klooster van de zusters ursulinen

8 juni 1918. In het klooster van de zusters ursulinen in Overpelt, het moederhuis van de orde in het bisdom Luik en ook de plaats waar kandidaat-zusters hun opleiding krijgen, vindt een plechtigheid plaats: de herdenking van de vijftigste verjaardag van de toewijding van België aan het Heilig Hart van Jezus. Dat is een behoorlijk patriottisch getint gebeuren, maar de Duitse bezetter laat begaan.

SOEP EN TWEE VARKENS

In het grote klooster, dat hier in 1902 werd ingewijd, worden op hetzelfde moment sinds enkele maanden in de klaslokalen gekwetste Duitse soldaten verpleegd. De klassen met hun kinderen zijn naar de kelder verhuisd. De neogotische kloosterkapel van haar kant, Vlaanderens oudste betonkerk uit 1910, doet onder meer dienst voor de erediensten ten behoeve van katholieke Duitse soldaten. Sinds februari 1917 zijn er namelijk een aantal Duitse militairen ingekwartierd in het klooster. Om de twee weken lezen Duitse legeraalmoezeniers er de mis. Zo komt het dat er nog in 2002 een altaarbel werd aange-

troffen met daarop de inscriptie: “Der Kaiser”. Overigens waren er in Overpelt al sinds oktober Duitse soldaten ingekwartierd. Dat gebeurde in golven. Vooral scholen werden daarbij in gebruik genomen.

De ursulinen speelden in Overpelt nog op een ander vlak een belangrijke oorlogsrol: vanaf juni 1917 vullen ze de ontoereikende buitenlandse voedselhulp aan met de bedeling van soep: zes dagen op zeven maken ze die klaar, voor zowat zeshonderd kinderen. En er is een anekdote overgeleverd waarbij twee zusters in het klooster van Zonhoven met het gespan van de lokale molenaar twee... varkentjes gaan ophalen die ze veiligheidshalve onderweg onder hun wijde rokken verstopten. (De varkentjes zaten wel in een kist.)

PANIEK

En zeggen dat de oorlog voor de zusters dreigend begon: door een maatregel van de Belgische overheid moesten er in de zomer van 1914 vier Duitse zusters het land uit. En toen het Duitse leger in de richting van Overpelt kwam en het nabijgelegen De Locht platbrandde was er regelrechte paniek en

Interieur van de kapel bij 50 jaar toewijding van België aan het H. Hart (1918)

verbrande moeder overste een deel van het archief. De geplande vlucht van de meeste zusters – en van de burgerbevolking – was uiteindelijk niet nodig: de Duitse bezetters lieten Overpelt ongemoeid. Volgens de pastoor nam die dagen het kerkbezoek drastisch toe. Hij voegt er in zijn naoorlogs verslag aan toe: tijdelijk.

Dat we goed ingelicht zijn over de lotgevallen van de Overpeltse ursulinen tijdens de oorlog komt dankzij de annalen van het klooster en een rapport van moeder overste.

HET LEVEN ZOALS HET OOK WAS

Eysden. – Cité. – De heeren geneesheeren Smeets en Doumen, van Mechelen a/M, hebben met zeer goed gevolg eene heelkundige operatie gedaan bij het kind van M. Olaerts. Proficiat aan de Heeren.

— Uit *De Bode van Limburg*, zondag 9 juni 1918

JULI
1918
—
HERSTAPPE

PROTESTERENDE PASTOOR

— H. Indebetho

12 juli 1918. Pastoor Indebetho van de Sint-Jan-Baptistparochie van het kleine Herstappe krijgt twee Duitse soldaten op bezoek. Zij moeten een inventaris maken van de kerkklokken. Herstappe bleef tot dan gespaard van veel oorlogsellende. De pastoor heeft een correct en zelfs respectvol contact met een Duitse legeraalmoezenier: als er Duitse soldaten naar het front vertrekken, krijgen de katholieken onder hen in de kerk van Herstappe de sacramenten toegediend. Maar dit dreigt anders uit te draaien...

VOORSPEL

De pastoor schrijft, in het Frans: “Ik heb geweigerd hen de sleutels van de kerk te geven en heb hen het volgende protest overhandigd, ondertekend door mij en met het stempel van de parochie:

Ik, ondergetekende, pastoor van Herstappe, protesteer met volle kracht tegen de inventaris van de klokken zoals de Duitse autoriteit die heeft bevolen. Ik doet dat als priester en als beheerder van de goederen van mijn kerk. De klokken, die zijn toegewijd aan de eredienst, vormen een onlosmakelijk onderdeel van de katholieke cultus. Ze kapot maken en gebruiken voor een profaan doel is een vorm van heiligschennis. Ons katholieke priesterhart verzet zich daartegen. Ik protesteer ook in naam van mijn vaderland. Onze klokken zullen worden veranderd in oorlogstuig, bestemd om onze Belgische broeders te doden die vechten voor de onafhankelijkheid van België. Dat is machtsmisbruik dat ons tot in het diepste van ons hart treft.

Ik verklaar dan ook dat ik mij met alle kracht verzet tegen deze inventaris, die alleen maar het voorspel kan zijn van de roof. Men zal met geweld in mijn kerk moeten binnendringen om deze heiligschennis te begaan.

Herstappe, 12 juli 1918

H. Indebetho, pastoor van Herstappe”

In veel gevallen slagen Duitse soldaten erin om bij hun tweede bezoek met valse sleutels en andere middelen toegang te krijgen tot

Sint-Jan-de-Doperkerk van Herstappe

de klokkentorens en maken ze de bevolen inventaris, ondanks het pastoorsprotest. Maar Limburgse klokken zijn er uiteindelijk niet in beslag genomen.

PASTOORSVERSLAGEN

De pastoor schrijft dit in april 1919, in een verslag over de Eerste Wereldoorlog in Herstappe. Limburgse pastoors schreven die verslagen voor de Luikse bisschop. Hun parochies behoorden toen nog tot zijn bisdom. Het initiatief kwam van kardinaal Mercier zelf. Die startte al eind 1918 een project om de geschiedenis van de Belgische kerk in de oorlogsjaren te schrijven. Van de 247 Limburgse parochies beantwoordde 80% de oproep. Deze verslagen van de pastoors, die tijdens de oorlog een belangrijke lokale rol speelden, zijn nu belangrijke bronnen.

HET LEVEN ZOALS HET OOK WAS

Cortesseem. – Verlichting. – Wij hopen binnenkort de elektrische verlichting te bekommen, gelijk ze reeds is te Diepenbeek, Loon, Wellen, Beverst, Bilsen enz. Vele huisgezinnen hebben hunne bijtreding beloofd.

— Uit *De Bode van Limburg*, zondag 7 juli 1917

Zicht op het klooster en kapel (begin 20ste eeuw)

JULI
1918
—
OPGLAB-
BEEK

EEN APARTE ZERK

— Jacques Schreurs

Het polderdorp Steenkerke bij Veurne. Op de Belgische militaire begraafplaats springt op de laatste rij een zerkje in het oog, vlak bij de Belgische vlag. Het wordt bekroond door een kruis met daarin de verticale letters AVV, en horizontaal VVK. Daaronder de steen met het naamplaatje en daarboven een klapwiekende vogel: de blauwvoet. “Schreurs Jacobus, soldaat 15° Artillerie, 20-2-1886 / +23-7-1918”, vermeldt het naamplaatje. Hier, bij deze begraafplaats, woont Willem Vermandere: “t Graf van duzend soldaat’n. Oltid iemands voader, oltid iemands kind. Duzend en duzend soldaat’n...”

HARDE SLAG

Jacob (Jacques) Schreurs is 28 als ook hij eind juli wordt gemobiliseerd. Schreurs is timmerman en baat met zijn echtgenote een klein cafeetje uit. Zijn lichte – hij was in 1906 een loteling en zwaaide in mei 1909 af – behoort tot de oudste die nog onder de wapens moet. Schreurs is vader van drie jonge kinderen: ze zijn drie en twee jaar oud, en het jongste is pas zes maanden.

Jacques Schreurs vecht aan het begin van de oorlog mee in en bij de forten van Namen, en belandt later als soldaat van het 10de Linierregiment en het 15de regiment Artillerie op diverse plaatsen aan het IJzerfront rond Ieper en Diksmuide, en ook even in Frankrijk aan de Somme. Hij laat geregeld een briefje schrijven naar het thuisfront en stuurt ook wat foto’s op, onder meer van een kort vakantieverblijf in Lourdes. Zijn laatste brief dateert van 4 april 1918.

Op 23 juli sneuvelt Jacques bij Wulpen door een obusinslag. Naast vier kompanen die op hetzelfde moment het leven lieten, wordt hij in Steenkerke begraven. Zijn neef Leon is erbij en vraagt aan een tussenpersoon om het trieste nieuws in Opglabbeek te melden: “Vergeeft mij U een zoo slecht nieuws mede te delen, doch als neef van Jaak Schreurs reken ik het mij ten plichten U

in te lichten dat Jaak ongelukkiglijk sneuvelde den 23ste Juli en bid u zijn dierbare achtergelatenen langzamerhand voorbereiden aan den harde slag.”

JOE ENGLISH

Vanwaar dat andere zerkje voor Jacques Schreurs? In 1917 richt de Vlaamsgezinde priester en auteur Cyriel Verschaeve een Comité van Heldenhulde op: Vlaamse jongens die zijn togetreden en sneuvelen, hebben recht op een persoonlijke hulde en een speciaal grafzerkje, niet het officiële kruis ‘Mort pour la Patrie’. De zerkjes worden betaald met de bijdrage van iedereen die lid is van het comité. Zoals Jacques Schreurs.

Steenkerke lag achter het front en bleef grotendeels gespaard. Gewonden kregen er de eerste zorgen. De begraafplaats breidde zich vanaf 1914 stelselmatig uit en telt 506 Belgische grafstenen, 30 Britse en 9 ‘Heldenhuldezerkjes’. De eerste ‘bedevaart naar de graven van de IJzer’ vond in 1920 onder meer hier plaats: in Steenkerke ligt ook de Vlaamsgezinde kunstenaar Joe English begraven, de ontwerper van de Heldenhuldezerkjes.

Het graf van kunstenaar Joe English op de militaire begraafplaats van Steenkerke heeft dezelfde vorm als dat van Jacques Schreurs

HET LEVEN ZOALS HET OOK WAS

Mechelen aan de Maas. – Exaam.

– De heer Theodoor Smeets, kriegsgevangene sedert Aug. 1914, zoon van onzen geachten en beminden heer burgemeester, heeft aan de Hoogeschool van Freyburg (Zwitserland) zijn exaam in de rechtsgeleerdheid afgelegd. Dit nieuws is hier met veel genoegen vernomen geworden.

— Uit *De Bode van Limburg*, zondag 28 juli 1918

SEPTEMBER
1918
—
TESSENDERLO

DUITSE BELG

— Ferdinand von Mauntz

1899. De Duitse vader van Ferdinand von Mauntz, een baron en officier bij de groene huzaren, is gestorven. Zijn Belgische moeder trekt met haar driejarige zontje terug naar Antwerpen. Het kind loopt school in het Turnhoutse jezuïetencollege en krijgt in 1909 de Belgische nationaliteit. Vijf jaar later verklaart Duitsland de oorlog aan België.

TERECHTSTELLING

21 september 1914. De 18-jarige Ferdinand biedt zich aan in het depot van Hemiksem. De oorlog is dan zes weken bezig. Omdat er geen uniformen voorradig zijn, krijgt hij naar eigen zeggen kleren aangemeten van een jonge militair die in Luik was gesneuveld. Hij belandt begin oktober 1914 aan de IJzer, waar hij met het eerste regiment carabiniers meevecht.

Tot Ferdinand teruggetrokken wordt om achter het front in Frankrijk opdrachten te vervullen, bij de genie en in de ziekenverpleging. Dat was het lot van alle militairen van Duitse afkomst. Het had alles te maken met de Duitse dreiging dat alle Belgische militairen van Duitse afkomst die gevangen werden genomen, als deserteurs werden beschouwd. Hen wachtte de terechtstelling. Een levensgevaarlijk moment beleeft Ferdinand in mei 1918 in het kamp van Auvours, “waar ongelukkigigerwijze een heel gevaarlijke griep heerste en waar dagelijks veel soldaten stierven”. Hij krijgt zelf hoge koorts, maar dat blijkt vals alarm te zijn.

DE RAPSTE WINT

Op 1 september 1918 voegt Ferdinand zich toch opnieuw bij zijn eenheid en vanaf het einde van de maand neemt hij volop deel aan het eindoffensief. “Aanvang Grote Slag der Vlaanders”, vermelden zijn notities op 28 september. En: “Ik kreeg van de commandant opdracht naar de blockhaus te kruipen om te zien wat er gebeurde. Ik was gedekt door onze mannen. Daar gekomen wierp ik een kleine granaat door een venstertje: een klein deurtje vloog open en een Duitse sol-

Ferdinand von Mauntz

daat sprong buiten. Ongelukkiglijk krijgt hij mijn bajonet in zijn buik. De anderen geven zich over. In zulke gevallen is het de rapste die wint. Een paar kilometer verder zien wij een groep jonge Duitse soldaten en onderofficieren dood aan hun mitrailleur – zij lagen met kettingen vast.” Het zal niet het enige levensgevaarlijke moment worden die dag. In oktober 1919 wordt Ferdinand von Mauntz met onbepaald verlof naar huis gestuurd.

Ferdinand von Mauntz is in 1995 overleden in Tessenenderlo, op 99-jarige leeftijd. In 1933 was hij verhuisd van Antwerpen naar de wijk Steendriessen. Zijn oorlogsherinneringen schreef hij pas lang na de oorlog neer.

HET LEVEN ZOALS HET OOK WAS

PIANOS

Ondergeteekende maakt bekend dat hij eene schoone keus PIANOS en HARMONIUMS, zoo goed als nieuw, in magazijn heeft. Frans DEBLAN, Capucienstraat, 19, St-Truiden. (Magazijn overgebracht n. de Hoogbrugstr., 22)

— Uit *De Bode van Limburg*, zondag 29 september 1918

OKTOBER
1918
—
WELLEN

“MAAR VERLOST ONS VAN UW BESTAAN”

— *Fons Vannitsen*

Wellenaar en boerenknecht Fons Vannitsen (1894-1966) is twintig als hij op 20 september 1914 wordt ‘binnengeropen’ en naar Antwerpen spoort. Op 2 oktober reist hij met de trein door naar Ieper en een week later belandt hij in het Franse Duinkerke. Hij blijft in Noord-Frankrijk tot 16 februari 1915, waarna zijn frontjaren volgen. We kunnen de ‘oorlogsvonturen’ van Vannitsen bijna op de voet volgen dankzij een notaboekje dat hij bijhield. Daarin beschrijft hij zakelijk en in telegramstijl waar hij allemaal belandt en wat hij meemaakt.

KALME DAG MET GASBUSSEN

Het meest intens zijn de notities van Fons in de maand oktober 1918, tijdens wat hij “het groot offensief” noemt. Ze zijn erg suggestief en sprekend, in al hun beknoptheid:

“Den 2 October. wacht eerste lijn heel slecht en beschoten door de Engelsche artillerie, een tegen aanval van de Duitschers op de Engelsche gezien (mitraljeuzen).

Den 3 October. redelijke kalme dag bombarderen.

Den 4 en 5 October. tamelijk kalme dag maar ’s nachts met gas obussen beschoten. [...]

Den 16 October. ’s avonds uit St. Idisbald per trein vertrokken tot Oostkerke en voorts te voet over Kaaskerke Dikxmude om den Duitsch te achtervolgen en des ’s nachts in bivak gelegen in eene weide (heel den nacht regen).

Den 17 October. van bij het opkomen van den dag vooruit getrokken over Eessen Vladsloo Coekelaere waar wij de eerste burgers terug zagen (welkom) en voorts langs Cortemarck Aertrijke naar de weg van Zedelghem waar wij ’s avonds aan gekomen zijn en er bij de burgers geslapen en geëten (zeer vermoeid).”

O WILLEM

Aan het eind van Vannitsens boekje staan een viertal liederen, waarbij vooral een parodie op het onzeverder en het weesgegroet in het oog springt. We kennen die ook uit andere bronnen, met een aantal verschillen: blijkbaar deden er diverse versies van de tekst de ronde. Bij Fons Vannitsen gaat het onzeverder, waarin de Duitse keizer Wilhelm II wordt aangesproken, als volgt:

Gebed van den Belgischen soldaat

O Willem die in België zijt,
vervloekt zij uwen naam.
Nooit toekome ons uw rijk,
uw wil geschiede noch in
Duitschland noch elders.

Geef ons heden ons gestolen goed terug,
en vergeef ons onze weerstandsbiëding,
vooral aan den Yzer,
gelijk wij vergeven alle verzopen Duitschen.

En leidt ons niet in bekoring
nog meer moffen te verzuipen,
maar verlost ons van u
en hun aller bestaan. Amen.

Na de oorlog huwt Fons Vannitsen en wordt hij rijkswachter, eerst in Elsene en vervolgens in Antwerpen. Na zijn pensioen in 1936 is hij in Alken komen wonen.

HET LEVEN ZOALS HET OOK WAS

Kuringen. – Kermis. – Zondag laatstleden vierden wij onze jaarlijksche kermis. De herinnering aan die blijde dagen van vóór den oorlog en de hoop op vrede, die in aller harten ingang gevonden had, stemden tot vreugde en deden onze kermis den grootsten bijval inoogsten. [...] Tot laat in den avond krioelde het langs de straten van volk. De herbergen zaten gestampt vol.

— Uit *De Bode van Limburg*, 20 oktober 1918

Portret van Keizer Wilhelm

NOVEMBER
1918
—
HERK-
DE-STAD

OORLOG IN AFRIKA

— *Pierre Cools*

Het verhaal van Herkenaar Pierre Cools maakt van de Eerste Wereldoorlog een echte... wereldoorlog. En het eindigt dramatisch: zoals miljoenen mensen sterft ook hij aan de Spaanse Griep. Drie dagen voor de wapenstilstand. Tussen zijn afzwaaien in maart 1916 en zijn dood speelt hij mee in een vaak vergeten episode uit de oorlog: de strijd in Afrika.

KORPORAAL

Hij oogt aandoenlijk, de voorgedrukte poster met de kasteelachtige triomfboog die Pierre Cools begin maart 1916 krijgt als hij afzwaait. Dat een militair bij z'n demobilisatie een dergelijke poster meekrijgt, met daarop de geschiedenis van zijn regiment, de namen van zijn oversten en in een aantal gevallen een foto van hemzelf, is een vast gebruik.

Afzwaai poster van Pierre Cools

Zestien jaar eerder koos Pierre voor een militaire carrière in het Belgische leger. Zo vermeldt de poster, die onderaan is gepersonaliseerd, dat hij zich op 26 juli 1900 bij het kamp van Aarlen voegde en in Luik een opleiding volgde aan de militaire school. De eerste oorlogsjaren – de veldtocht, de frontoorlog aan de IJzer – maakt hij mee als korporaal van het 9de Linieregiment. Maar dat staat niet op de poster vermeld: die eindigt vóór de oorlog.

AFRIKAANSE DROOM

Het afzwaaien van Pierre Cools betekent voor hem niet het einde van de oorlog: Pierre wordt ingescheept voor Afrika. Want ook daar wordt intens strijd geleverd. De hele oorlog van vier jaar lang is vooral Duits-Oost-Afrika, het huidige Tanzania, het voorwerp van een

hevig gevecht. De koloniale machten zetten daarbij in de eerste plaats de lokale bevolking in: de Congolese Weermacht onder leiding van Belgische officieren en met Britse hulp verslaat er uiteindelijk het veel kleinere Duitse leger onder leiding van generaal Paul von Lettow-Vorbeck.

De verre Afrikaanse droom van de Duitsers was een soort Duits Mittel-Afrika, waar ook Congo met al zijn bodemschatten en de Franse kolonies toe zouden behoren. De Duitsers rekenden op de overwinning in Europa om dat te realiseren. Het draaide anders uit en Duitsland verloor zijn Afrikaanse kolonies, waaronder Ruanda en Urundi: dat werden Belgische mandaatgebieden.

Het aantal slachtoffers dat in de Afrikaanse oorlog is gevallen, is te vergelijken met de cijfers aan het IJzerfront. Pierre Cools is een van hen, wanneer tegen het einde van de oorlog de Spaanse Griep via legerkampen uit Europa overwaait. Hij overlijdt op 8 november. De oorlog in Afrika zal pas op 25 november definitief worden stopgezet.

HET LEVEN ZOALS HET OOK WAS

Tongeren. – Eene treurige plechtigheid. – Verleden Zaterdag, 26 October, had hier te Tongeren de droevige begrafenis plaats van den 18jarigen Alfons Swerts, student aan het Koninklijk Atheneum. Slechts weinige dagen had hij aan longvuur geleden, toen hij stierf. [...] De “Bode van Limburg” biedt aan de zwaarbeproevede ouders de uitdrukking van zijn kristelijk rouwbeklag en verzoekt zijne talrijke lezers een gebed te storten voor de zielerust van de overledene.

— Uit *De Bode van Limburg*, zondag 3 november 1918

NOVEMBER
1918
—
MAAS-
MECHELEN

“VAARTWEL, GELIEFDE LEERLINGEN”

— *Hypoliet Stessen en Laurens Dedroog*

10 november 1918. Terwijl de wereld wacht op de wapenstilstand, slaat in Vucht, nu een deelgemeente van Maasmechelen, het noodlot toe: twee jongemannen in de fleur van hun leven sterven nagenoeg tegelijk. Doodsoorzaak: de Spaanse Griep.

HET YZERSLIJK

Dat Hypoliet (Jef) Stessen en Laurens Dedroog in Genk naast elkaar begraven werden, is geen toeval: niet alleen waren ze burens en vrienden, maar ze stierven ook op dezelfde dag. Jef was 27 toen hij in 1917, in volle oorlogstijd, voor de Centrale Jury in Brussel zijn diploma van onderwijzer behaalde en even later 'een plaats kreeg', zoals dat heette, in Neerharen. Daar logeerde hij bij de hoofdonderwijzer en in het weekend kwam hij naar huis. Laurens, vier jaar jonger dan Jef, was kleermaker van beroep. Alle twee waren ze volgens hun bidprentje lid van diverse katholieke broederschappen.

Op het aandenken van Jef klinkt de oorlog hard door en biedt hij zelfs enige troost. Hij is tenminste thuis kunnen sterven, bij zijn geliefden: “Gedenkt die duizenden blozende jongelingen, die, verre van hen die hen minden, gevallen zijn in het bloedig Yzerslijk, de wapens in de hand, of verlaten stierven op vreemden bodem, een verzuchting van liefde op de lippen voor hen die hen ook beminden, maar niet vermochten ze te benaderen om hen in hun laatste stonden te troosten en bij te staan.” De Spaanse Griep maakte voor het overige in het afgelegen Vucht naar verluidt niet veel slachtoffers.

SPAANSE GRIEP

Kun je catastrofes vergelijken? In cijfers in elk geval wel: de epidemie van de Spaanse Griep maakte in het najaar van 1918 in pakweg vier maanden tijd veel meer slachtoffers dan de oorlog in vier jaar. De schattingen lopen wel erg uiteen: van 20 tot 100 miljoen griepdoden. Het waren in elk geval opmerkelijk vaak jonge mensen.

De eerste berichten over de geheimzinnige ziekte die in Spanje zou zijn uitgebroken – wat historisch niet klopt – verschenen bij ons al in mei 1918, maar kregen toen weinig aandacht: de oorlog was en bleef hét hoofdpunt van het nieuws. Sommigen dachten zelfs dat het om een nieuw chemisch wapen van de Duitsers ging. Er blijven tot op vandaag nogal wat vraagtekens rond de Spaanse Griep, bijvoorbeeld waar de epidemie is uitgebroken: was het in een Brits legerkamp in Frankrijk, via Chinese oorlogsarbeiders? Of in een Amerikaans kamp waar jongemannen werden klaargestoomd voor de oorlog in Europa? In de twee gevallen is er een verband tussen de epidemie, de grootste menselijke catastrofe ooit, en de wereldoorlog.

Militair hospitaal tijdens de Spaanse Griep

HET LEVEN ZOALS HET OOK WAS

AAN ONZE VERKOOPERS EN LEZERS.

De stad St-Truiden, waar ons blad gedrukt wordt, zit wegens kolengebrek reeds verscheidene dagen zonder gaslicht. Wij zijn daarom gedwongen voor dit maal op enkel blad te verschijnen, hetgeen men ons, hopen wij, niet kwalijk zal gelieven te nemen.

— Uit *De Bode van Limburg*, zondag 10 november 1918

NOVEMBER
1918
—
HAMONT-
ACHEL

DE HEL VAN HAMONT

— *Ontplofte trein*

22 november, bericht uit de *New York Times*: “1500 doden en gewonden bij een Belgische explosie. Munitietreinen aange-stoken door kinderen in Hamont – Enorme schade”. De ramp van Hamont is ook bij kenners van de Eerste Wereldoorlog een vergeten episode.

RAVAGE

Zondag 18 november 1918. Rond het station van Hamont heerst een drukte van jewelste. Het Duitse leger moet na de wapenstilstand snel terug naar huis en de grensgemeente Hamont, met een belangrijk station, heeft het geweten: omdat het neutrale Nederland niet zomaar Duitse militaire konvoien toelaat, ontstaat er een gigantische treinfile. Die reikt tot Neerpelt en zelfs tot in Mol. Duitse militairen verbranden tijdens het wachten massaal hun geweren: ook die mogen de grens niet over. Nogal wat volk, ook uit Nederland, komt een kijkje nemen naar de drukte. Enkele treinen vervoeren zieke en gekwetste militairen.

Notabelen uit Hamont en Budel op bezoek in het rampgebied na de treinontploffing op 18 november 1918

Rond elf uur 's avonds barst letterlijk de hel los. Twee wagons die met munitie zijn geladen, ontploffen. Het effect is enorm: tot 15 kilometer ver zijn de knallen hoorbaar, stukken trein vliegen in het rond, lichamen worden weggeslingerd. De ontploffingen veroorzaken in de wijde omgeving een gigantische ravage, met heel veel schade aan huizen en andere gebouwen. De bevolking vlucht in paniek weg, de kelders in en ook naar het ursulinenklooster.

Er wordt op de plaats van de ramp een krater van dertig meter geslagen. Maar vooral: er vallen veel doden en gewonden, voor het overgrote deel Duitsers. Veel kwetsuren zijn gruwelijk. Na en door de ontploffing ontstaat er ook een reuzenbrand. Die dreigt even tot treinwagons met stikstofbommen te reiken, maar een tweede ramp kan op het nippertje worden vermeden. De dagen nadien worden de overblijvende wagons vol met kleding, levensmiddelen en drank geplunderd. De doden worden zo goed en zo kwaad als het gaat begraven, en de gewonden verspreid over diverse plaatsen in de omgeving, in België en Nederland.

KWAJONGENSSTREEK?

Hoeveel naoorlogse doden er op 18 november in Hamont zijn gevallen, weten we niet. De cijfers gaan van ruim honderd over duizend tot zelfs tweeduizend, al is dat laatste wellicht overdreven. 359 schadedossiers werden ingediend. Dat wil zeggen: voor meer dan de helft van de woningen in Hamont. Ook naar de oorzaak van de ramp is het gissen: lichtkogels die verkeerd zijn neergekomen? Onvoorzichtige plundersaars? Sabotage? De Duitse geweren die werden verbrand? Of toch een kwajongensstreek met vuur, zoals de *New York Times* vermeldt?

HET LEVEN ZOALS HET OOK WAS

Hasselt. – Gouden Bruiloft. – Begunstigd door eene heerlijke najaarszon, schitterend in eenen onbewolkten blauwen hemel, vierden Maandag laatstleden de brave echtelingen Willem Mas en Anna-Catharina Stroubben den vijftigsten verjaardag hunner huwelijksvereniging. In gansch de buurt heerschte reeds vroeg in den morgen eene blijmoedige stemming. Eene fraaie versiering had de woning der feesthelden opgetooid, en tusschen boompjes, festoenen en loover lazzen we passende gelegheidsrijmen.

— Uit *De Bode van Limburg*, zondag 17 november 1918

DE GROTE STILTE

Marcel Switten over zijn vader

De laatste oud-strijder van Zonhoven stierf in 1989: **Alfons Switten**, jarenlang voorzitter van de lokale veteranenbond, tot alleen hij nog overbleef. Hij werd 96. We gingen langs bij zijn zoon **Marcel Switten (88)**, oud-gemeentesecretaris, plaatselijk verslaggever geweest voor *Het Belang van Limburg* en al sinds mensenheugenis in het bestuur van de heemkundekring.

“Mijne pa vertelde ons niet veel over de oorlog. Hij heeft wel een keer beschreven hoe ze daar aan de IJzer zaten, in de loopgraven, in de modder, met kippendraad die boven hun hoofden was gespannen als bescherming tegen Duitse granaten. Dat ze veel te weinig sigaretten hadden voor veel te veel soldaten en dan maar hun sigaret deelden. Dat zijn moeder eens in de sloot ging liggen en haar oor te luisteren legde om het kanongebulder aan de IJzer te kunnen horen – wat onmogelijk was natuurlijk. Ook heeft hij een anekdote verteld over hun verlof in Parijs, waar het Belgische leger een hotel huurde voor de soldaten. Net als zovele soldaten was hij nog nooit op hotel geweest. Ze keken hun ogen uit. Zo wist hij niet hoe de waterkraan van de lavabo werkte... Hij trok zodanig aan dat ding dat hij op een gegeven moment de kraan in z'n handen had en het water eruit spoot. Ze hebben er snel een vod in geduwd. Dat vertelde hij ons, ja. Maar daar stopte het. Hoe dan ook moet

Marcel Switten met de bajonet van zijn vader

hij zwaar afgezien hebben en hij was ongetwijfeld, zoals alle soldaten, getuige van veel gruwel. Het kan niet anders dat er in die vier jaar veel gebeurd is. Maar hij weidde er niet over uit. Over gevechten heeft hij nooit iets gezegd, nooit. Als we ernaar vroegen, praatte hij eromheen. Waarom? Getraumatiseerd was hij niet. Hij bleef ook na de oorlog zeer sociaal en opgewekt. Wel had hij volgens mij enige moeite met de verwerking. En ik denk ook dat hij ons wilde sparen, dat hij niet te veel negatiefs met ons wilde delen.”

FIERHEID

Pas na de dood van zijn vader is Marcel wat meer te weten gekomen. “Aan zijn schoonbroer bleek hij verteld te hebben dat hij tijdens een wacht een Duitse soldaat had gedood. De Duitser dook plots voor hem op. Hij richtte zijn wapen, maar mijn vader reageerde een halve seconde sneller en schoot hem dood. Blijkbaar heeft hij het daar altijd moeilijk mee gehad. Als diepchristelijk mens beschouwde hij dat als een moord, al was het dan oorlog en kon hij niet anders dan zo te handelen. Hij heeft het nooit rechtstreeks aan ons durven ‘opbiechten.’” Alfons bleek ook enkele brieven van tijdens de oorlog bewaard te hebben. “Ze staken in een

De bajonet van Alfons Switten

lederen zakje in de kelder. Na zijn overlijden heb ik ze ontdekt. Marcel leest er één voor, een briefje vanuit Antwerpen, eind augustus 1914: *‘Beminde ouders. Zo ik vernomen heb, moeten de mensen in Zonhoven allen vluchten gegaan zijn. Zodus zult gij er ook bij zijn. Maar zolang zij er niet vechten, moet gij niet lopen gaan. De*

Duitsers zullen u niets doen. Gij moet maar niets geven, en Anna en Amelia [zijn twee zussen] moet gij maar onder de ogen uitdoen. Als er Duitsers zouden komen, blijft gerust in huis en stelt u maar gerust. Ik maak het nog

goed, ik heb nog niets tekort. Gisteren zijn wij in Antwerpen aangekomen, daar zullen wij een zekeren tijd blijven. Van de vijand hebben wij in veertien dagen niets meer gezien. Zodus, gaat gij maar terug naar huis. Ik verwacht een spoedig antwoord van u, en schrijf maar alles. Uw zoon, Alfons.’ Marcel is een man van de heemkunde. Al decennialang is hij secretaris van de Zonhovense heemkundekring. Dat nét hij zo weinig weet over de oorlogservaringen van zijn vader, vindt hij dan ook jammer. Des te meer koestert hij daarom wat hij wel heeft: de brieven, enkele foto's, een bajonet die zijn vader van het front meenam, de medailles die ingekaderd aan de muur hangen. En de fierheid dat *zijne pa* het land mee heeft verdedigd.

“Als er Duitsers zouden komen, blijft gerust in huis en stelt u maar gerust.”

DE TENTOONSTELLING 'KLEINE VERHALEN IN EEN GROOTE OORLOG'

Voor het provinciebestuur Limburg betekende augustus 2014, exact 100 jaar na de inval van de Duitse troepen in de provincie, het startschot voor enkele opvallende provinciale initiatieven. Zo wil de provincie de herdenking van de Grote Oorlog en verwante Limburgse verhalen tot in de huiskamer van elke Limburger te brengen. Van augustus tot midden september kon iedereen het onlineverhaal volgen van de 24-jarige Mathilde Paukens, een jonge Limburgse vrouw die vanaf de vooravond van de oorlog op haar Facebook- en Twitterpagina over haar leven schrijft.

DRIE JONGE LEVENS IN DE OORLOG

Mathildes verhaal is uitgemond in een multimediale tentoonstelling. Daarin getuigen Mathilde (Laura Verlinden – bekend van *De smaak van de Keyser*), Baptist (David Cantens – *Marsman*) en Isidore (Jelle Florizoone – *Noordzee Texas*) samen over hoe het dagelijks leven tijdens WO I er voor hen uitzag, wat ze meemaakten en hoe ze het beleefden, in Limburg én aan het front. Zij maken tastbaar wat zo'n grote oorlog betekent voor een 'kleine' mens.

Mathilde Paukens is dienstmeid bij een notaris en de geliefde van Baptist. Zij getuigt over het leven van alledag in Limburg: de regels die opgelegd worden door de Duitse overheid, de problemen om aan eten te geraken, Duitse gruweldaden... Mathilde is zwanger bij het uitbreken van de oorlog en zoekt op alle mogelijke manieren contact met haar Baptist. De 26-jarige lotteling Baptist trekt als soldaat van het 11de Linierregiment over Luik en Antwerpen

44 HELMEN

De drie hoofdpersonages treden in dialoog met historische figuren die hun stempel hebben gedrukt op het leven in Limburg tijdens de Eerste Wereldoorlog: de Duitse chemicus en uitvinder van het gifgas Fritz Haber (Peter Van de Eede – *Van Vlees en Bloed*), de militaire gouverneur van Limburg en guerrillastrijder generaal Deschepper (Johan Van Assche – *Het goddelijke monster*), de leider

naar het front in de Westhoek. Aanvankelijk denkt hij dat de oorlog van korte duur zal zijn en dat hij snel terug bij zijn Mathilde zal zijn. Maar de oorlog duurt vier jaar en maakt van Baptist een ander mens. De bloedernstige Isidore Paukens is 18 jaar en de broer van Mathilde. Hij laat zien en voelen dat de strijd zich niet alleen aan het front afspeelt. Er blijft ook in Limburg weerstand bestaan en er vormt zich een netwerk voor spionage en smokkel...

van het spionagenetwerk de 'Cereal Company' Jefke Peeters (Tom de Hoog – *Salamander*), volksheldin Jeanneke Vandenbosch (Dorien De Clippel – *Little Black Spider*)... Ze brengen allemaal hun verhaal. Dat wordt ondersteund door historisch beeldmateriaal.

44 betonnen Duitse *Stahlhelmen* vormen het decor van de tentoonstelling en lichten op in de duisternis. De helmen symboliseren de Duitse bezetting in Limburg. Elke helm staat symbool voor een Limburgse gemeente en vertelt aan de hand van een QR-code op de helm een uniek lokaal verhaal. De focus ligt niet op de grote (militaire) feiten, maar veeleer op de 'kleine verhalen' die niet altijd de geschiedenisboeken halen en veelal een ander beeld schetsen van het leven in Limburg tijdens de bezettingsjaren. Alle verhalen zijn ook na te lezen op de overkoepelende projectwebsite www.limburg1914-1918.be.

Voor de film en ook de tentoonstelling schreef Jan Swerts de muziek en werd de titelzong geschreven en ingezongen door Stijn Meuris.

PRAKTISCH

Locaties:

Genk, C-Mine: 19 september 2014 – 14 november 2014

Hasselt, Kolonel Dusartplein: 23 januari 2015 – 20 februari 2015

Genk, Domein Bokrijk (ook open op zondag): 8 mei 2015 – 7 juni 2015

De tentoonstelling kan gratis bezocht worden op dinsdag, woensdag, vrijdag en zaterdag. Elk uur (13u-16u, zaterdag 13u-17u) kan je de tentoonstellingsfilm (ca. 35 minuten) op een scherm van acht meter bekijken, in een unieke setting. Bijkomende vertoningen in de voormiddag, op andere dagen of in combinatie met de fictie-kortfilm, zijn mogelijk na reservatie. De ruimte kan door verenigingen, lokale besturen, scholen... ook gebruikt worden voor andere activiteiten die gelinkt zijn aan de Eerste Wereldoorlog (meer info www.limburg1914-1918.be of 011 23 75 75).

BRONNEN

Alle bronnen werden geraadpleegd in de maanden juli en augustus 2014.

ALKEN

Geschied- en Oudheidkundige Kring Alken (transcriptie en scan). Hoofdletters en leestekens zijn toegevoegd: Robert Penxten schrijft die niet. U vindt zijn brief en meer informatie op Europeana: www.europeana1914-1918.eu/nl/contributions/5604.

AS

Dirk Bouve en Sandro Claes, *Een militair vliegveld in As*, in: *Limburgs Erfgoed*, 18, 3 (2013), p. 6-7.
Birger Stichelbaut en Piet Chielens, *De oorlog vanuit de lucht. 1914-1918. Het front in België*, Mercatorfonds, 2013.

BERINGEN

www.europeana1914-1918.eu/nl/contributions/5286#prettyPhoto en www.europeana1914-1918.eu/nl/contributions/5256.
Met dank aan Alice Scroyen.

BILZEN

Siegfried Debaeke, *De dood met de kogel*, De Klaproos, 2008.
Jacques Maes, *Het Belgisch Militair Gerecht tijdens de oorlog. Een portret van de geëxecuteerden*. (www.cegesoma.be/docs/media/chtp_beg/chtp_16/chtp16_007_Chronique_Maes.pdf).

BOCHOLT

Diverse publicaties van *De Klaveren Heer*, het blad van de heemkundige kring Kaulille uit 1993 en 2008 (door Theo Dirx, Toine Tielen en Jos Vangerven).

BREE

Jo Corstjens, *Breeënaars aan het front. Jules Ingenbleek*, in: *Ezendröpke*, 1998, jg. 18, nr. 34.
Luc De Bruyne, *Iemand van bij ons. Jules Ingenbleek*, in: *Ezendröpke*, 2004, jg. 23, nr. 45.

DIEPENBEEK

www.limburg1914-1918.be/uploads/files/wo1_kranten_diepenbeek.pdf.

DILSEN-STOKKEM

De informatie komt uit *De Bakeman*, jaargang 35, nr. 137. Dit is een themanummer over de Eerste Wereldoorlog in Stokkem.

GENK

www.europeana1914-1918.eu/nl/contributions/5280 (documenten aangeleverd door Jan Lantmeeters).

GINGELOM

Frank Decat, *Liberale versus katholieken in Montenaken. De perikelen rond onderwijzer Max Decat*, in: *Limburg. Het Oude Land van Loon*, 77 (1998).

HALEN

Sylvia Böttcher, *Erinnerung an vergangene Tage*, in: *Ludwigsluster Stadtanzeiger*, 12 (2007), nr. 165.
Limburg 1914-1918. Kleine Verhalen in een Grote Oorlog. Inspiratiegids, 2012.

HAM

Frans Keersmaekers bewerkte, vertaalde en commentarieerde het dagboek van Mathilde Ceulenaere, in: *Het Land van Ham*, jg. 25 (2004), 3; jg. 26 (2005), 1 en jg. 26 (2005), 2.

HAMONT

Lambert Stevens, De ontploffing van Duitse munitiewagons te Hamont (<http://www.grevenbroekmuseum.be/index.php/en/world-war-i-1914-1918/train-explosion-hamont>).

HASSELT

Louis Feytons (www.europeana1914-1918.eu/nl/contributions/5633) en Henri Hiemeleers (www.europeana1914-1918.eu/nl/contributions/5331).

HECHTEL-EKSEL

Oorlogsdagboek van het Davidsfonds. Een en ander over de Duitsers in de omgeving der afdeelingen. 1914-1918. Luik, Limburg, Brabant, Antwerpen, z.j.

HEERS

Gerard Vanwinkel, *Monographie der Gemeinde Hex gedurende den wereldoorlog, 4 augustus 1914 – 11 november 1918*, Heemkunde Groot-Heers, 2014.

HERK-DE-STAD

www.europeana1914-1918.eu/nl/contributions/5602#prettyPhoto. Met dank aan Geertje Cools.

HERSTAPPE

Karel Verhelst m.m.v. Raf Van Laere, *De Eerste Wereldoorlog in Limburg: verslagen*, Provincie Limburg, 1997.

HEUSDEN-ZOLDER

Tekst gebaseerd op info van Frans Jamers, Geschied- en Heemkundige Kring Heusden.

HOUTHALEN-HELCHTEREN

Sporen van de Grote Oorlog in Houthalen, 2014, een boek door de geschied- en heemkundige kring De Klonkviol van Houthalen-Helchteren, m.m.v. de Vereniging Oud-Strijders Verbroederingen.

KINROOI

Lei Wolters en Hubert Van Eygen, *De dodendraad aan de grens in Kinrooi*, in: *Hartenvier*, nr. 11, 2010.

KORTESSEM

Jef Oris bracht in de 9de en 10de jaargang (2008 en 2009) van *Het Poortje*, het blad van de heemkundige kring van Kortessem, in acht afleveringen de tekst van het dagboek van Bonaventure Buckinx, met commentaar.

LANAKEN

G.M.E. Dorren, *Met de minsten der Mijnen: Geschiedenis van de Kleine Zusters van de H. Joseph*, 2013.

LEOPOLDSBURG

Luc Vandeweyer, *Het eerste gasoffensief op 22 april 1915* (www.limburg1914-1918.be/uploads/files/Chloortesten_artikel_LVDW.pdf).

LOMMEL

<http://wo1.erfgoedlommel.be/> verslaat de Eerste Wereldoorlog zoals hij zich in Lommel afspeelde.

LUMMEN

Uit het oorlogsdagboek van Karel Thiels. Met dank aan Koen Luts.

MAASEIK

Zie over Hendrika en Hendrik Vandebroek: www.europeana1914-1918.eu/nl/contributions/13132 en www.limburg1914-1918.be/uploads/files/HENRI_VANDEBROEK_1894-1934_zijn_verhaal_2014_deel1.pdf en www.limburg1914-1918.be/uploads/files/HENRI_VANDEBROEK_1894-1934_zijn_verhaal_2014_deel2.pdf.

MAASMECHELEN

P. Broekhoven, *De Spaanse griepepidemie van 1918 in Vucht*, in: *Vochte*, 2004, nr. 58, p. 2-5.

MEEUWEN-GRUITRODE

M. Vliegen, *Oorlogsslachtoffer Hendrika Vandebroek (1885-1917)*, in: *Reengenoten*, 2009, jg. 36.

NEERPELT

Luc Van de Sijpe, *Alfons Kerkhofs. Een Limburgse blik op het IJzerfront*, 2013.

NIEUWERKERKEN

R. Nijssen, *Zo ging dat in Kozen in 1916. De vaststelling van het contingent te leveren aardappelen*, in: *Heemkunde Limburg*, 2011, 1, p. 35-37.

OPGLABBEEK

Norbert Bracke schreef het geromantiseerde levensverhaal van Jacques Schreurs op basis van bewaarde documenten: *Jacques Schreurs, van timmerman tot held*, 2000.

OVERPELT

E. Recko e.a., *100 jaar Zusters Ursulinen Overpelt*, Overpelt, 2002.

PEER

www.europeana1914-1918.eu/nl/contributions/5322 en www.limburg1914-1918.be/artikel/passeur-henri-vanderdock-uit-peer-gearresteerd. Met dank aan Eddy Verschueren. Het dossier van/over Henri Vanderdonck wordt beheerd door de culturele kring Dat Stedeken Peer.

SINT-TRUIDEN

Alle bronnen (betrokkenen, ooggetuigen) over Sint-Truiden in WO I in: Kamiel MERTENS (red.), *Sint-Truiden in de Eerste Wereldoorlog. Bronnenboek*, Balen, Studium Generale vzw, 2012.

TESSENDERLO

Oorlogsdagboek van van Mauntz Ferdinand, 1914-1918.

VOEREN

Jaak Nijssen, *De spoorlijn Tongeren-Aken in oorlogstijd aangelegd*, Eigenbilzen, 1985 (<http://users.skynet.be/fa393867/spoorweg/a.html>).

WELLEN

Reis in den Oorlog van 1914-1918 gedaan door Vannitsen Jan Alphons. Militiaan van 1914 – 16e Linie Regiment (www.limburg1914-1918.be/uploads/files/wo1_dagboekvannitsen.pdf, www.limburg1914-1918.be/uploads/files/wo1_fonsvannitsen.pdf).

ZUTENDAAL

Dagboek van Hubert Daniëls. Documentatiecentrum Geschied-en Heemkundige Kring Zutendaal.

OVERZICHTSKAART

FOTO-VERANTWOORDING

p 7	Erfgoed Lommel
p 8	Heemkundige Kring Kortesseem
p 9	Stadsarchief Sint-Truiden, Stichting Erfgoed Eisden
p 10	Museum Slag der Zilveren helmen, Library of Congress, Washington
p 11	Erfgoed Lanaken, Collectie Jean Maenen, Museumvrienden Lanaken
p 12-13	Saskia Vanderstichele
p 14	Heemkundige Kring Hechtel-Eksel
p 15	Heemkundige Kring Kaulille
p 16	Documentatiecentrum Geschied- en Heemkundige Kring Zutendaal
p 17	Collectie Limburgensia, Provinciale Bibliotheek Limburg, Hasselt
p 18	Frank Decat
p 19	Heemkunde Lummen, Museum Kamp van Beverlo
p 20	Geschied-en Heemkundige Kring De Goede Stede Hamont
p 21	Wikipedia, Imperial War Museum, Londen
p 22-23	Saskia Vanderstichele
p 24	PCCE, foto Jan Bellen, Rijksarchief Hasselt
p 25	J.P. Segers
p 27	Rijksarchief Hasselt
p 28	Europeana
p 28	Geschied-en Heemkundige Kring Heusden
p 29	Europeana
p 30	Collectie Elza Vandenabeele en Jaak Nijsen
p 31	Jan Lantmeeters
p 32	Limburgse Studies, Pieter Neirinckx
p 33	Geschied-en Heemkundige Kring de Klonkviool
p 34-35	Saskia Vanderstichele
p 36	Collectie Jo Corstjens
p 37	Universiteit van Stanford (Californië) Hoover War Library
p 38	Heemkunde Groot Heers
p 39	Geschied-en Heemkundige Kring Kinrooi
p 40	Europeana
p 41	Europeana
p 42	Jan Lantmeeters
p 43	Europeana
p 44-45	Saskia Vanderstichele
p 46	Genootschap voor Geschiedenis en Volkskunde Overpelt
p 47	Onroerend Erfgoed Vlaamse Gemeenschap
p 48	www.wol.be
p 49	Het Loois Archief- en Documentatiecentrum
p 50	Collectie Slag der Zilveren Helmen
p 51	Europeana
p 52	Courtesy of the National Museum of Health and Medicine
p 53	Geschied-en Heemkundige Kring De Goede Stede Hamont
p 54-55	Saskia Vanderstichele
p 56-57	PCCE

OPENBAAR
KUNSTBEZIT
VLAANDEREN

Abonneer u nu!

Abonneer u nu op het **kunst- en erfgoedtijdschrift Openbaar Kunstbezit Vlaanderen** voor slechts € 36. U ontvangt zes nummers met uitgebreide artikels over musea, tentoonstellingen, boekbesprekingen en hedendaagse kunstenaars. Bij elke uitgave hoort een uitgebreide actuele **tentoonstellingsagenda** en ukrijgt onze **Museumjaarkaart** die heel wat kortingen geeft op de toegang tot musea en tentoonstellingen.

Surf naar www.tento.be en abonneer u via onze webwinkel of bel naar onze Lezersservice op **014 43 59 06** en laat u een overschrijvingsformulier toesturen.

Als abonnee heeft u ook onbeperkte toegang tot ons archief waarin alle publicaties van de laatste vijftig jaar zijn terug te vinden.

www.tento.be

COLOFON

AUTEURS — Patrick De Rynck en Korneel De Rynck (interviews)

EINDREDACTIE — Mark Vanvaeck

FOTOGRAFIE — Saskia Vanderstichele

VORMGEVING — Joke Gossé

PRODUCTIE — Openbaar Kunstbezit in Vlaanderen, Peter Wouters

MET DANK AAN Dirk Bouvé, Sandro Claes, Danny Schuer, Piet Vandebroek, Peter Bloemen

DRUK — Coldset Printing Partners

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER — Sandro Claes, Universiteitslaan 1, 3500 Hasselt

Kleine Verhalen in een Grote Oorlog kwam tot stand op initiatief van de Provincie Limburg, Provinciaal Centrum Cultureel Erfgoed in samenwerking met Openbaar Kunstbezit in Vlaanderen en Het Belang van Limburg (Mediahuis).

www.limburg1914-1918.be

© September 2014

Kleine Verhalen in een Grote Oorlog is een gratis bijlage bij het Belang van Limburg en mag niet afzonderlijk verkocht worden.

**ADVERTENTIE
EXPO**